

Kroppslige idiomer i russisk, norsk og tsjekkisk

Med varmt hjerte og kaldt hode

Jana Prušková

Masteroppgave i russisk språk ved
Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk
Det Humanistiske Fakultet
Universitetet i Oslo

Veileder: Atle Grønn

Våren 2013

Kroppslige idiomer i russisk, norsk og tsjekkisk

Med varmt hjerte og kaldt hode

Jana Prušková

Masteroppgave i russisk språk ved
Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk
Det Humanistiske Fakultet
Universitetet i Oslo

Veileder: Atle Grønn
Våren 2013

© Jana Prušková

2013

Kroppslige idiomer i russisk, norsk og tsjekkisk

Jana Prušková

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Denne komparative oppgaven handler om kroppslige idiomer i russisk, norsk og tsjekkisk. Med kroppslige idiomer menes idiomer som inneholder referanse til minst én del av menneskekroppen. Dette er en store gruppe av idiomer som er veldig like i forskjellige språk i motsetning til andre tematiske grupper som gjerne varierer stort fra ett språk til et annet.

I denne oppgaven har jeg gjennomført en undersøkelse av idiomer som involverer fem kroppsdelar i russisk, norsk og tsjekkisk. Idiomene med kroppsdelene *hånd*, *øye*, *hode*, *bein/fot* og *hjerter* (ordnet etter frekvens i RuN-korpuset) blir undersøkt med hjelp av forskjellige ordbøker og enspråklige og parallelle korpora.

Problemstillingen til denne oppgaven er knyttet til idiomer som ser eller betraktes som ekvivalente i alle tre språk, men som likevel er forskjellige. Metoden som brukes, er å gå gjennom alle treff med kroppsdelar i korpora med russisk som kildespråket, og norsk eller tsjekkisk som målspråkene. Samtidig undersøkes definisjoner og betydninger i ordbøker og eksempler fra korpora. Til slutt sammenlignes idiomene og deres betydninger i alle de tre språkene.

For å klassifisere idiomene, blant annet i oppsummerende tabeller, brukes en funksjonell typologi som ble utarbeidet av lingvistene Dobrovolskij og Piirainen i boken *Figurative Language*. Mine funn viser at idiomene i norsk/tsjekkisk ofte mangler noen betydninger eller har noen ekstra betydninger i forhold til russisk.

Det viktigste resultatet i oppgaven er at jeg har funnet fram til ca. 20 idiomer som blir undersøkt i dybden med fokus på små betydningsforskjeller som kan skape problemer for eksempel for studenter som lærer fremmedspråk. Funnene er interessante fordi det ikke er mulig å finne en slik detaljert informasjon i lærebøker, ordbøker eller andre kilder. Hensikten med oppgaven er å vise at det finnes mange betydningsforskjeller blant idiomer som tradisjonelt betraktes som ekvivalenter.

Forord

Jeg ønsker å takke alle som har hjulpet meg på veien med denne oppgaven. Først og fremst vil jeg rette en stor takk til min veileder Atle Grønn for mange gode råd, faglig støtte og hjelp med språket. Jeg vil også takke min venninne Marie for korrekturlesing av oppgaven. Og til sist vil jeg gjerne takke min samboer Pavel og familien min i Tsjekkia for all støtte. Uten alle dere hadde ikke denne oppgaven vært mulig.

Oslo, mai 2013

Jana Prušková

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
2	Fraseologi og idiomer.....	3
3	Kognitiv lingvistikk og metaforer	6
4	Tverrspråklig ekvivalens av idiomer	10
4.1	Den tradisjonelle tilnærmingen.....	12
4.2	Den funksjonelle typologien.....	14
5	Kroppslige idiomer.....	17
6	Oversettelse av idiomer	21
7	Problemstilling og metode.....	26
8	РУКА.....	29
8.1	С пустыми руками	31
8.2	(идти) рука в руку/ рука об руку	34
8.3	От руки.....	36
8.4	Под рукой	37
8.5	Oppsummering.....	38
9	ГЛАЗ / ОКО.....	40
9.1	Броситься/бросаться в глаза.....	41
9.2	Пускать пыль в глаза кому-л.	43
9.3	Å være en torn i øyet på noen	45
9.4	На глаз/на глазок.....	47
9.5	Oppsummering.....	49
10	ГОЛОВА.....	51
10.1	Терять/потерять голову	52
10.2	Посыпать голову пеплом.....	55
10.3	Биться головой об стену/стенку	57
10.4	С/от головы до пяток, с головы до ног, с ног до головы	59

10.5	Oppsummering.....	62
11	НОГА	64
11.1	Брать/взять ноги в руки	65
11.2	На ногах	67
11.3	Вверх ногами	70
11.4	Oppsummering.....	71
12	СЕРДЦЕ.....	73
12.1	Сердцеед	74
12.2	Заячья душонка	76
12.3	Дама сердца	77
12.4	Лежать на сердце, что-то у кого на сердце.....	78
12.5	Сердце (не) лежит у кого к чему	80
12.6	Сердце упало	82
12.7	Oppsummering.....	84
13	Konklusjon	86
14	Avslutning	90

Tabeller

Tabell 1: De 5 mest frekvente kroppsdelene i RuN-korpuset	27
Tabell 2: Andre kroppsdelene over 200 treff i RuN-korpuset.....	27
Tabell 3: Tabellen over forskjellige funksjoner av kroppsdelen <i>hånd</i>	30
Tabell 4: Oppsummering av idiomer med kroppsdelen <i>рука</i>	38
Tabell 5: Oppsummering av idiomer med kroppsdelen <i>глаз/око</i>	49
Tabell 6: Navn på mynter	62
Tabell 7: Oppsummering av idiomer med kroppsdelen <i>голова</i>	62
Tabell 8: Oppsummering av idiomer med kroppsdelen <i>нога</i>	71
Tabell 9: Oppsummeringen av idiomene med kroppsdelen <i>сердце</i>	84
Tabell 10: Oppsummering av idiomene med de ulike kroppsdelene	87
Tabell 11: Oversikt over falske venner.....	89

1 Innledning

I alle verdens språk finnes det idiomer som for eksempel *å åpne sitt hjerte*, *øye for øye*, *tann for tann* eller *å stille noe på hodet*. Det finnes veldig mange idiomer som vi bruker daglig når vi ønsker å uttrykke oss på en uvanlig måte.

Idiomer står sentralt i fraseologien, som er læren om språkets faste uttrykk. Det som kjennetegner idiomer, er at de ikke er komposisjonelle, dvs. at ordene som inngår i dem, vanligvis ikke har noen systematisk betydning for hele frasen. Dette gjør dem ganske spesielle fordi de ikke passer helt inn i systemet som gjelder for andre språklige enheter. Dette kan være grunnen til at det er mange lingvister som unngår dette emnet. Dessuten er det stor uenighet blant forskere når det gjelder fraseologiens omfang og terminologi.

Valg av temaet på masteroppgaven kommer fra mitt ønske om å få vite mer om hva idiomer egentlig er, og hvordan de brukes og oversettes i forskjellige språk. Idiomer er kompliserte enheter som for ikke-morsmålstalere er en stor utfordring. Det er synd at idiomer behandles kun marginalt i språkopplæringen. Selv om man behersker fremmedspråket godt, er man ofte usikker når det gjelder bruk av idiomene aktivt. En av de grunnene er at man blander idiomene med uttrykk fra sitt morsmål, særlig idiomene som ser lignende ut. Men det er ikke bare utlendinger som har problemer med idiomer. Også morsmålstalere har ofte vanskelig for å huske idiomer riktig. Berkov hevder i sin bok *Norsk ordlære* at det ofte forekommer forskjellige sammenblandinger som for eksempel *å føre noen bak nesen* som er sammenblandingen av uttrykket *å føre noen bak lyset* og *å ta noen ved nesen* (Berkov, 1997:106).

Jeg måtte avgrense mengden av idiomene for denne oppgaven, og jeg har valgt kroppslige idiomer fordi det er den største gruppen av idiomer som finnes i alle språk i verden. De kroppslige idiomene er interessante fordi det er store likheter blant dem i sammenligning med andre tematiske grupper av idiomer. Vi har den samme kroppen som alle andre, og den hjelper oss å oppleve verden omkring oss. På denne måten påvirker vår kropp også vår tenkning. Vi har alle bygget et nettverk av konseptuelle metaforer som vi bruker hver dag, og som muliggjør for oss å forstå abstrakte begreper (Lakoff, Johnson, 2003). Gjennom våre sanser fornemmer vi for eksempel forskjellen

mellom varmt og kaldt. Denne kroppslige erfaringen gjenspeiler seg i språket med idiomer som for eksempel *et varmt hjerte* eller *en kald skulder*, der det varme representerer det gode, og det kalde det følelsesløse. Slike metaforer er universelle fordi de finnes i mange ulike språk og kulturer i verden.

Denne oppgaven vil være komparativ, og jeg vil sammenligne idiomer i tre språk. Siden jeg er tsjekkisk, har tidligere tatt master i norsk språk, og dette er min masteroppgave i programmet Master i russisk språk, var mitt valg av språk ganske klar. Russisk skal være kildespråket for min oppgave. Tsjekkisk vil representere slaviske språk, nemlig et språk som er nært beslektet med russisk. Norsk vil stå for germanske språk – språk som er ganske forskjellige i forhold til slaviske språk. Siden dette er en oppgave i studieprogrammet Russisk språk, kommer jeg ikke til å oversette russiske ord, sitater og eksempler fra korpora. Når det gjelder tsjekkisk, vil jeg oversette det viktigste til norsk. Oversettelsen vil vanligvis stå i parentes og blir skrevet i kursiv.

Intensjonen med denne oppgaven er å peke på ulikheter blant de kroppslige idiomene i disse tre språkene. Det betyr å utforske idiomene som ser identiske ut, men som ikke har den samme betydningen. Det kan være falske venner eller idiomer som tradisjonelt har blitt betraktet som ekvivalenter. Målet er å finne interessante data som jeg vil utforske med hjelp av korpora og ordbøker.

Masteroppgaven er delt inn i to, en teoretisk og en praktisk del. Den teoretiske delen har 5 kapitler. Jeg vil drøfte fraseologi og idiomer generelt, kognitiv lingvistikk, Dobrovolskij og Piirainens teori, kroppslige idiomer og oversettelsen av idiomer. Den praktiske delen presenterer en empirisk undersøkelse av idiomer som inneholder de 5 mest frekvente kroppsdelene i RuN-korpuset. Det er *hånd*, *øye*, *hode*, *bein/fot* og *hjerte*. Materialet for undersøkelsen er forskjellige ordbøker og korpora. Jeg kommer til å bruke både parallelle og enspråklige korpora som vil si meg noe om hvordan idiomer brukes, og oversettes i litterære tekster.

TEORETISK DEL

2 Fraseologi og idiomer

Fraseologien er en relativt ny lingvistisk underdisiplin som oppstod i den andre halvdel av 20. århundre. Det tok lang tid før fraseologien festet seg som et eget felt, og selv om det finnes mange publikasjoner og forskning innenfor denne disiplinen, er det fortsatt mye diskusjon og mange ubesvarte spørsmål. Dette skyldes to faktorer. Fraseologien har et bredt og mangfoldig omfang og en terminologi som er ganske forvirrende. (Granger, Meunier, 2008:27) "... there has been a widespread disagreement about the identification, typology and distribution of idioms." (Čermák 2007:141)

Det er ikke enkelt å definere fraseologien innenfor lingvistikk fordi det ikke finnes noen skarp grense mellom fraseologi og andre disipliner som semantikk, morfologi, syntaks og diskurs. (Granger, Meunier, 2008). Fraseologien har forgreninger i flere fag som for eksempel psykologi, sosiologi, historie osv.

Hva er egentlig fraseologi? Feltet kan defineres veldig enkelt som *læren om språkets faste uttrykk*. Ifølge Bokmålsordboka er fraseologi både en persons eller et språks særegne uttrykk og talemåter, og læren om et språks særmerkte uttrykk og talemåter. Ordet *fraseologi* kommer fra greske *phrasis* og *-logia*: "phrasis 'speech, way of speaking'" (...) "-logia 'a speaking, discourse, treatise, doctrine, theory, science'" (Online Etymology Dictionary).

Granger og Meunier skriver i sin bok om fraseologi at det finnes to tilnærminger innenfor fraseologien, en vestlig og en østlig. Det var lingvistene fra Sovjetunionen og fra den østlige Europa som stod for den tradisjonelle tilnærmingen og tilhørende terminologi. Deres hovedoppgave var å finne lingvistiske kriterier for å skille fraseologiske enheter fra hverandre. De fokuserte mest på idiomene som forestilte en kjerne eller en prototype av en fraseologisk enhet. Det ble også laget mange ordbøker i Sovjetunionen.

Official policy within the former Soviet Union towards national and leading international languages favoured ambitious programmes of dictionary development, and led to the compilation of a wide range of general and specialized pedagogical dictionaries, bilingual as well as monolingual, aimed at learners of Russian and various other major languages, including of course English. (Cowie, 1998:209)

Mens lingvistene i Øst-Europa særlig fokuserte på idiommer og ordtak, har de vestlige lingvistene studert denne disiplinen i et bredere omfang, dvs. de har også studert uttrykk som ikke hører til fraseologien ifølge den østlige tradisjonen. “This diversity is a source of richness, but it also hinders communication between linguists and generally increases the impression of fuzziness in the field.” (Granger, Meunier, 2008:28)

Denne uenigheten gjenspeiler seg i terminologien som skaper problemer innen denne disiplinen. Begrepsmangfoldet blant termene er ganske komplisert, og man kan lett bli forvirret, særlig når det gjelder termene *idiom*¹ og *fraseologisme*². Det er nesten umulig å skille mellom disse termene fordi de ofte brukes om hverandre. Termen *idiom* betegner ofte hvilke som helst faste uttrykk, særlig i den vestlige anglo-amerikanske lingvistikken.

By phrasal lexemes, I mean the whole range of fixed and semi-fixed complex items which dictionaries in the Anglo-American tradition classify and treat as 'phrases' or 'idioms'. (...) Such items include pure idioms, proverbs, similes, institutionalized metaphors, formulae, sayings, and various other kinds of institutionalized collocation. (Cowie, 1998:79)

Kövecses sammenligner idiomene med en blandet pose av forskjellige språklige uttrykk.

The class of linguistic expressions that we call idioms is a mixed bag. It involves metaphors (e.g., spill the beans), metonymies (e.g., throw up one's hands), pairs of words (e.g., cats and dogs), idioms with it (e.g., live it up), simile (e.g., as easy as pie), sayings (e.g., a bird in the hand is worth two in the bush), phrasal verbs (e.g., come up, as in “Christmas is coming up”), grammatical idioms (e.g., let alone), and others. (Kövecses, 2002:199)

I denne oppgaven kommer jeg ikke til å bruke termen *fraseologisme* i det hele tatt for å unngå misforståelser, og jeg vil bare snakke om begrepet *idiom* i den intenderte mening som jeg kommer til å gjøre rede for i det neste avsnittet.

---

¹ Ordet idiom kommer fra gresk: “from Greek idioma ‘peculiarity, peculiar phraseology,’ from idioumai ‘to appropriate to oneself,’ from idios ‘personal, private,’ properly ‘particular to oneself,’” (Online Etymology Dictionary)

² Innenfor fraseologien er det vanlig å bruke flere begrep som for eksempel *fraseologisk enhet*, *frase* eller *frasem*. De to siste kan virke enda mer forvirrende, derfor vil jeg bruke ingen av dem i denne oppgaven.

Idiomene har såkalt **idiosynkratisk betydning** eller vi kan kalle dem **ikke-komposisjonelle** utfra det kjennetegnet at de enkelte ordene ikke har noen systematisk betydning for hele frasen eller medfører en forskjellig betydningsendring. Dette synet på idiomene er nesten det eneste som de fleste lingvistene er enige i. Idiom er en “fast ordforbindelse som utgjør en semantisk helhet uten at den svarer til summen av de betydningene som ligger i de enkelte delene” (Bergenholtz, 1997:140) eller “...idioms consist of two or more words and that the overall meaning of these words cannot be predicted from the meanings of the constituent words.” (Kövecses, 2002:199)

Dette er enheter som i regelen består av to eller flere autosemantiske ord (ord med selvstendig betydning) og som karakteriseres ved fast sammensetning og en felles forskyvning i betydningen (dvs. ved at enhetens fellesbetydning ikke kan utledes fra de enkelte komponentene betydning). (Berkov, 1997:93)

Idioms are conventionalized phrases such as *spill the beans* or *jump the gun*, where the meaning of the whole phrase is different from the meaning which might be produced by interpreting the individual words in the phrase. (Knowles, Moon, 2006:19)

They are frozen patterns of language which allow little or no variation in form and, in the case of idioms, often carry meanings which cannot be deduced from their individual components. (Baker, 1992:61)

Idiomene er faste uttrykk og man kan ikke endre deres form. Det er en påstand alle er enige i. Mona Baker skriver om dette i sin bok *In Other Words. A Coursebook On Translation*. Hun har laget en liste over fem typer endringer som man ikke kan gjøre med formen av et idiom hvis man ikke driver med et språkspill.

- 1 change the order of the words in it
- 2 delete a word from it
- 3 add a word to it
- 4 replace a word with another
- 5 change its grammatical structure (Baker, 1992:63)

Hun tilføyer at noen av idiomene er helt faste, mens andre er mer fleksible og lar seg endre sin form. På samme måte er det ikke alltid lett å fastsette om et uttrykk er idiomatisk eller ikke fordi det ikke finnes en skarp grense. Det er snarere snakk om graden av idiomatisk betydning.

3 Kognitiv lingvistikk og metaforer

Language offers a window into cognitive function, providing insights into the nature, structure and organisation of thoughts and ideas.

(Evans, Green, 2006:5)

Dette kapittelet vil handle om den kognitive lingvistikken og de konseptuelle metaforene. Først vil jeg si litt om den kognitive lingvistikken, og etterpå vil jeg gjøre rede for begrepet metafor både fra det tradisjonelle og det kognitive synspunktet som ble presentert av Lakoff og Johnson i boka *Metaphors We Live By*.³

Den kognitive lingvistikken er en språkvitenskapelig disiplin som oppstod i 1970-årene. Den bygger på flere teorier av forskjellige lingvister.⁴

Cognitive linguistics is described as a ‘movement’ or an ‘enterprise’ because it is not a specific theory. Instead, it is an approach that has adopted a common set of guiding principles, assumptions and perspectives which have led to a diverse range of complementary, overlapping (and sometimes competing) theories. (Evans, Green, 2006:3)

Et av de viktigste kjennetegnene ved den kognitive lingvistikken er at meningen står sentralt i språket og i lingvistenes forskning. Dette var en påstand som var i strid med Chomskys språksyn som skjøv meningen til side. I Chomskys lingvistikk var det viktig å fokusere på syntaks som det viktigste for å studere språkets struktur, dvs. innenfor språket, mens de kognitive lingvisterne undersøkte andre mekanismer utenfor språket (Kemmer 2010). Språket må ses i sammenheng med menneskets mentale prosesser.

Kognitive lingvister mener altså at språket i stor grad påvirkes av vår erfaring, og sentralt i vår måte å erfare på er at vi er mennesker med menneskelig hjerne og ikke minst menneskelig kropp. Erfaringene er altså nært knyttet til vår kroppslige og sosiale virkelighet, og alt dette er med på å forme vår oppfattelse av virkeligheten gjennom språket. (Store Norske Leksikon)

Videre vil jeg si litt om metaforer. Den tradisjonelle definisjonen sier at metaforet er “en benevnelseoverføring som er basert på at to begreper har et felles kjennetegn, dvs.

---

³ Et norsk utgave heter *Hverdagslivets metaforer* og kom ut i 2003.

⁴ Noen av de viktigste lingvisterne: Wallace Chafe, Charles Fillmore, George Lakoff, Ronald Langacker og Leonard Talmy. (Kemmer, 2010)

de er basert på en viss likhet.” (Berkov, 1997:143). Metaforet kjennetegner et poetisk språk, en måte forfattere og diktere snakker og skriver på, “et redskap for poetisk nyskaping og retoriske utbroderinger – noe som angår usedvanlig språk mer enn dagligtale”. (Lakoff, Johnson, 2003:7).

Når vi snakker om metaforene, er det nyttig å tilføye en definisjon av metonymi som er “benevelseoverføring basert på reelle forbindelser og forhold mellom klasser av objekter og henholdsvis begreper som gjenspeiler disse.” (Berkov, 1997:124). Forskjellen mellom metaforene og metonymiene er at metaforene bokstavelig er usanne, mens metonymiene delvis er sanne ifølge Knowles og Moon. “There is some observable, often physical, connection between the metonymi and its meaning, whereas metaphors rely on comparisons of sorts.” (Knowles, Moon, 2006:6)

I 1980 kom lingvistene George Lakoff og Mark Johnson med boka *Metaphors We Live By* hvor de presenterte en helt ny oppfatning av metafor som ble kjent som det kognitive synet på metaforet eller den kognitive metaforteorien. Lakoff og Johnson hevder i sin bok at metaforer ikke bare er språklige fenomener, som man trodde før, men at de styrer måten vi handler og tenker på. De påstår at hele det konseptuelle begrepssystemet vårt er metaforisk. Derfor kalles disse metaforene konseptuelle.

De begrepene som styrer tenkningen vår, angår ikke bare intellektet. De styrer også måten vi fungerer på i hverdagen, ned i minste prosaiske detalj. Begrepene strukturerer hva vi oppfatter, hvordan vi opptrer i verden, og hvordan vi forholder oss til andre mennesker. Begrepssystemet vårt spiller en sentral rolle i måten vi definerer hverdagens virkelighet på. (Lakoff, Johnson, 2003:7)

Knowles og Moon presenterer i sin bok *Introducing Metaphor* fra 2006 en forskjell mellom kreative og konvensjonelle metaforer. Den første blir knyttet til litteratur, og den samsvarer med det tradisjonelle synet på metafor.

Creative metaphors are those which a writer/speaker constructs to express a particular idea or feeling in a particular context, and which reader/hearer needs to deconstruct or ‘unpack’ in order to understand what it meant. (Knowles, Moon, 2006:5)

Mens konvensjonelle metaforer er en del av språket som er institusjonalisert, og tilsvarer i prinsippet den kognitive metaforteorien til Lakoff og George. Når jeg vil bruke begrepet

metafor i denne oppgaven, vil jeg mene det konvensjonelle metaforet, i den forstanden som Lakoff og George presenterte.

Ifølge Lakoff og George hjelper metaforene oss å forstå abstrakte konsepter gjennom våre sanselige erfaringer og opplevelser av verden. Her spiller vår egen kropp en viktig rolle som gjør det mulig for oss å fornemme omverden. Dette kalles *embodiment* på engelsk. Anne Golden skriver i sin artikkel *Menneskets kropp som kildedomene i metonymiske og metaforiske uttrykk* at menneskets kropp spiller en sentral rolle i den kognitive lingvistikken fordi kroppen påvirker måten vi tenker på, dvs. vårt tenkning er kroppsliggjort eller *embodied* på engelsk.

Embodiment in the field of cognitive science refers to understanding the role of an agent's own body in its everyday, situated cognition. For example, how do our bodies influence the ways we think and speak? (Gibbs, 2006:1)

Mye av vår erfaring får vi sensomotorisk gjennom vår kropp. Det er for eksempel orienteringsmetaforer opp-ned (GLAD ER OPP, TRIST ER NED), eller metaforer som har noe å gjøre med persepsjon av varmt og kaldt (et varmt hjerte, en kald skulder) eller lys og mørk (et lyst hode, en mørk sjel).

Lakoff og Johnson argumenterer at metaforens funksjon ikke bare ligger i det estetiske. De konseptuelle metaforene brukes av oss alle i hverdagslige situasjoner. Ethvert menneske har allerede fra barndommen bygget et stort nettverk av konseptuelle metaforer for å forstå abstrakte begreper og verden omkring oss. Noen av disse metaforene kan vi finne på tvers av ulike språk og kulturer, hvilket betyr at mange metaforer er universelle.

Konvensjonelle metaforer finnes i alle språk i verden. De går hånd i hånd med idiomene. Når et språk har metaforer, har det også idiommer. Til og med konstruerte språk som esperanto har metaforer og idiommer. "Thus no language without idioms has been reported so far." (Čermák, 2007:239) Vi kan forstå et konvensjonelt metafor som et underliggende prinsipp som idiommer bygger på, som for eksempel idiomet *et varmt hjerte* som bygger på det konvensjonelle metaforet VARMT-KALDT.

Zoltan Kövecses går ut av den kognitive metafor-teorien av Lakoff og Johnson i sin bok *Metaphor. A practical introduction* fra 2002. Han hevder at idiomene ikke er språklige av natur, men de er produkter av det konseptuelle systemet vårt.

An idiom is not just an expression that has a meaning that is somehow special in relation to the meanings of its constituting parts, but it arises from our more general knowledge of the world embodied in our conceptual system. (Kövecses, 2002:201)

Kövecses tilføyer at betydningen av idiomene kan være motivert og ikke tilfeldig. “The cognitive linguistic view of idioms shares with the traditional view that the meanings of idioms are not completely predictable, but it suggests that a large part of an idiom’s meaning is motivated.” (Kövecses, 2002:210) Ifølge ham finnes det tre mekanismer som motiverer betydningen av idiomene. Det er konvensjonell kunnskap⁵, metonymi og konseptuelle metaforer. “The conceptual metaphors have psychological reality and they motivate idiomatic expressions.” (Kövecses, 2002:204)

Ziem og Staffeldt kom i 2011 med artikkelen *Compositional And Embodied Meanings of Somatisms* hvor de analyserte idiommer med kroppsdelen *finger*. De hevder at betydningen av de kroppslige idiomene kan være semantisk motivert av kroppsdelen, dvs. at de enkelte ordene (kroppsdelen) påvirker betydningen av hele idiomet.

We think that the conceptual metonymy FINGER FOR ACTIVITY (...) is so productive because our bodily experience provides essential information for the conceptualization of other related phenomena (we hypothesize thus that embodied experience is a crucial aspect of productivity in the field of somatism.) Especially proprioceptive knowledge concerning functions as well as body perceptions of body parts are important resources that motivate the meaning of somatisms. (Ziem, Staffeldt, 2011:210, 211)

Det er ikke alle lingvister som støtter hypotesen at betydningen av idiomene kan være motivert av de enkelte kroppsdelen. I boken *Czech and general phraseology* skriver Čermák at “semantic motivation of the idiom seems to be nothing more than one of the myths some linguists like to cherish.” (Čermák, 2007:241) Han tror at slike teorier bare konsentrerer seg om noen deler av idiomet, mens de ikke tar i betraktning resten av idiomet.

---

⁵ “the shared knowledge that people in a given culture have concerning a conceptual domain like the human hand, have one’s hand full = to be busy, if we hold sth we cannot easily pick up other things or doing another activity.” (Kövecses, 2002:204)

4 Tverrspråklig ekvivalens av idiomer

Her vil jeg presentere en tilnærming innenfor forskningen på idiomer som blir beskrevet i boken *Figurative Language* av Dobrovolskij og Piirainen. De bruker en kontrastiv analyse til å sammenligne idiomer i flere språk. Denne analysen er relevant for min problemstilling og derfor vil jeg komme i detalj inn på deres syn.

En kontrastiv analyse er her en spesiell metode innen tverrspråklig forskning. Den omfatter flere disipliner. Den bidrar til oversettelsesteori, tospråklig leksikografi og til andrespråktilegnelse. Dobrovolskij og Piirainen beskriver den kontrastive analysen med følgende fire trekk:

- 1.The subject of comparison is idioms of two languages L1 and L2
- 2.Constrastive analysis is synchronically oriented and aids at recovering both differences and similarities between idioms of L1 and L2
- 3.Factors, such as genetic relationships, typological parallels, geographic contacts, do not play any role in the framework of this approach
- 4.The aims of contrastive analysis are mainly of practical nature (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:58).

Målet for en kontrastiv analyse er å finne de funksjonelle ekvivalentene i målspråket⁶. “Functionally adequate equivalents are defined here as lexical items of both source and target language which can be used in the same situations.” (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:56). Dobrovolskij og Piirainen kommer med tre kriterier som bestemmer om idiomene kan brukes i samme situasjoner, og er på den måten funksjonelle ekvivalente. De snakker om tre aspekter:

- Diastratic – stilistisk aspekt (noen idiomer kan være ekspressive, mens andre er nøytrale)
- Diachronic – tidsaspekt (noen idiomer kan være arkaiske, og brukes nesten ikke, mens andre blir brukt veldig ofte)
- Diatopic – dialektalt aspekt (noen idiomer brukes bare i enkelte regioner, mens andre blir allment brukt)

Kan man finne funksjonelle ekvivalenter i ordbøker? Dobrovolskij og Piirainen erkjenner at ordbøker og eksisterende kontrastive publikasjoner ikke hjalp dem å finne parallelle uttrykk i språkene som de prøvde å utforske, nemlig tysk og russisk.

---

⁶ I denne oppgaven vil jeg bruke de norske begrepene målspråket og kilderspråket tilsvarende de engelske termene target language (TL) og source language (SL) som Dobrovolskij og Piirainen bruker.

“...equivalents provided by dictionaries, in many cases, do not meet relevant contextual conditions.” (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:65). De peker også på at det største problemet her er at mange idiommer tradisjonelt har blitt betraktet som absolutte ekvivalenter⁷ selv om de ikke er ekvivalente i det hele tatt. Dessuten virker det som om det faktisk finnes veldig få absolutte ekvivalenter i virkeligheten.

As a rule, instances of 'absolute equivalents' as they can be found in traditional descriptions turn out to be lexicographic fictions which result from inaccurate semantic analysis. Truly full equivalents can mostly be found in cases in which idioms of different languages go back to the same text source. (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:62)

Ifølge forfatterne kan man finne funksjonelle ekvivalenter som stammer fra samme litterære kilder, og de viser et eksempel som passer godt til den tematiske gruppen av denne oppgaven. Det er et idiom fra Bibelen som vi kan finne i mange språk, nemlig *в поте лица своего* som betyr *å jobbe hardt*. De tilføyer at dette eksempelet er mer et unntak enn et typisk fenomen.

RU В ПОТЕ ЛИЦА СВОЕГО

NO med svette i ansiktet

CZ v potu tváře (*i svette av ansiktet*)

For å finne funksjonelle ekvivalenter foreslår Dobrovolskij og Piirainen en analyse i tre stadier. På det første nivået skal man gruppere idiomene i semantiske grupper for å få et relevant material til sammenligning. Etterpå må man identifisere idiomene som kan være ekvivalente, og på det tredje nivået skal man utforske om de brukes på samme måte og i samme situasjoner. En slik metode ville jeg gjerne bruke i min praktisk del.

At stage one, we have to group the idioms of both L1 and L2 into semantic fields postulated on the same principles, in order to get semantically comparable groups, which can then be analysed in more detail. At stage two, we have to identify near-equivalent idioms in those languages. To be able to do this, we must not stop at the lexical structure, but should focus on the shared conceptual metaphors, rich images or shared symbols. At stage three, we have to investigate the combinatorial properties of the near-equivalent idioms discovered at stage two. Then we have to identify the combinatorial possibilities of each item. Only if these are identical, may we speak of fully equivalent idioms in L1 and L2. (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:65)

---

⁷ I denne oppgaven vil jeg bruke begrepet absolutte ekvivalenter synonymt med termen funksjonelle ekvivalenter.

I denne oppgaven har jeg stått overfor det samme problemet som Dobrovolskij og Piirainen. Det finnes ingen ordbok over norske idiomer. Verken enspråklig i norsk eller tospråklig russisk-norsk. Da må man stole på vanlige ordbøker og noen få publikasjoner om idiomer som for eksempel M. I. Dubrovin og V. Berkovs *Russiske idiomer i bilder* med norsk, svensk og dansk ordrett oversettelse. Disse kildene er ikke tilstrekkelige som grunnlag for den kontrastive analysen som Dobrovolskij og Piirainen foreslår.

Man trenger i tillegg empiriske data som sier noe om hvordan idiomene tolkes, og i hvilke situasjoner de brukes. Derfor er en viktig kilde for denne oppgaven korpora, både enspråklige og parallelle. I dem kan man finne autentiske oversettelser av idiomene. Dette gir en bedre innsikt i hvordan idiomene brukes og oversettes enn å bare lete etter dem i ordbøkene der de finnes kun som “døde” ord på papiret.

4.1 Den tradisjonelle tilnærmingen

Dobrovolskij og Piirainen hevder at forskerne innenfor den tradisjonelle tilnærmingen har fokusert på domener som ikke løser problemene som reises i den kontrastive analysen av idiomer. Vanligvis har lingvistene fokusert på disse tre domenene:

1. beskrivelse og sammenligning av strukturelle typer av idiomer (verbale, nominale idiomer)
2. tematiske grupper av idiomer (menneskekropp, dyr)
3. forskjellige typologier av tverrspråklige ekvivalenter.

Dobrovolskij og Piirainen prøver å vise at ingen av disse tre tradisjonelle tilnærmingene hjelper oss å avdekke den funksjonelle ekvivalensen mellom idiomene, og de forklarer hvorfor.

For det første hevder de at det spiller ingen rolle for funksjonen til idiomer om de er strukturelt parallelle eller ikke, fordi morfosyntaktiske strukturer ikke avdekker dype semantiske og funksjonelle egenskaper av et idiom. “In general, any structural parallels or non-parallelisms are, as a rule, of no importance for functional properties of idioms.” (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:60)

For det andre kan det være nyttig å gruppere idiomene i tematiske grupper i begynnelsen for å analysere dem, men man kan ikke forklare likheter og ulikheter mellom språk på denne måten, og dermed finne tverrspråklige ekvivalenter. Det gir ikke

noen mening å ta i betraktning idiomene i to språk som inneholder samme ord, men som betyr noe helt annet. Jeg vil vise eksempler som støtter Dobrovolskij og Piirainens synspunkt, og som samtidig viser at forskningen på idiom er ganske interessant. Vi tar for eksempel uttrykket _{RU} *делать из мухи слона*. Det er helt meningsløs å lete etter uttrykk som inneholder ordet *flue* på norsk på samme måte som ordet *slon* (*en elefant*) på tsjekkisk fordi tilsvarende uttrykk er _{NO} *å gjøre en mygg til en elefant* og _{CZ} *dělat z komára velblouda* (*å gjøre en mygg til en kamel*). Et annet eksempel er at på norsk og russisk kjøper man katta i sekken _{RU} *купить коша в мешке*, _{NO} *å kjøpe katta i sekken*, mens på svensk kjøper man grisen og på tsjekkisk haren _{SE} *att köpa grisen i säcken*, _{CZ} *koupit zajíce v pytlí* (*å kjøpe haren i sekken*).

For det tredje peker Dobrovolskij og Piirainen på klassifiseringene. Idiomene har vanligvis blitt delt i tre klasser.

- Fulle ekvivalenter (samme betydning, syntaktisk og leksikalsk struktur og billedlig grunnlag)
- Del-ekvivalenter (samme eller nesten samme betydning, men forskjellig syntaktisk og leksikalsk struktur eller billedlig grunnlag)
- Ikke-ekvivalenter (ikke idiomatisk samsvar)

La oss se på de tradisjonelle tilnærmingene som ifølge Dobrovolskij og Piirainen ikke bidrar til å avdekke funksjonelle ekvivalenter. Som eksempel velger jeg Berkovs arbeid som deler fraseologiske enheter inn i to grupper i sin bok *Norsk ordlære* fra 1997. Ifølge ham dannes den første gruppen av fraseologiske enheter av nominativ karakter (idiomene som fungerer i setningen som et setningsledd), det er for eksempel uttrykket *snu kappen etter vinden*. Den andre gruppen dannes av fraseologiske enheter som fungerer som en setning, for eksempel *pris ikke dagen før sola går ned*. (Berkov, 1997:94) Denne inndelingen er bare en beskrivelse og sammenligning av strukturelle typer av idiom ifølge Dobrovolskij og Piirainen, og den avdekker ikke dype semantiske og funksjonelle egenskaper av et idiom.

Et annet eksempel er lingvisten Glucksberg. Han skriver i sin bok *Understanding Figurative Language* at idiom kan være delt inn i tre grupper etter deres komposisjonalitet:

- ikke-komposisjonelle idiomer – det finnes ikke noe forhold mellom idiomets komponenter og idiomets betydning
- del-komposisjonelle idiomer – det finnes et forhold mellom idiomets komponenter og idiomets betydning
- fullt komposisjonelle idiomer⁸ – komponentene tilsvarer deres idiomatiske referenter (Glucksberg 2001:73)

4.2 Den funksjonelle typologien

Slike inndelingene som jeg har vist i det foregående kapittelet, avdekker ikke funksjonelle ekvivalenter ifølge Dobrovolskij og Piirainen. For å finne en funksjonell ekvivalent i et S2-idiom⁹ som tilsvarer et S1-idiom, foreslår de å bruke en funksjonell typologi. Den skal erstatte den tradisjonelle typologien som ifølge forfatterne er meningsløs både for lingvistiske teorier og praktiske beskrivelser av idiomatiske uttrykk.

Denne typologien prøver å finne ikke-parallele trekk mellom S1- og S2-idiomene. Dobrovolskij og Piirainen hevder at det er viktigere å peke på ulikheter enn på likheter både teoretisk og praktisk. Dette vil jeg utnytte i min praktisk del av denne oppgaven. De skiller ut tre trekk som de bruker for å bestemme om idiomene er funksjonelle ekvivalenter eller ikke. Det er semantiske, syntaktiske og pragmatiske trekk.

Semantikk

Innholdsplanet til et idiom består av to makrokomponenter: den egentlige betydningen og den mentale assosiasjonen. Når vi vil analysere to idiomer, må vi passe på at vi har valgt de rette idiomene for den kontrastive analysen, dvs. at de viser noen grad av likhet fordi det ikke gir noen mening å sammenligne to idiomer som skiller seg både i den egentlige betydningen og i den mentale assosiasjonen.

Dobrovolskij og Piirainen skiller mellom forskjell i den egentlige betydningen og forskjell i den mentale assosiasjonen.

---

⁸ Dette punktet virker enda mer forvirrende siden det som karakteriserer idiomer er at de ikke er komposisjonelle som jeg presenterte i det andre kapitlet.

⁹ S1 = språk 1 (i denne sammenhengen kildespråket)
S2 = språk 2 (i denne sammenhengen målspråket)

Forskjell i den egentlige betydningen – samme mentale assosiasjoner, men ikke-parallele trekk i den egentlige betydningen

a) **Falske venner**

Idiomene ser like ut, dvs. de har den samme mentale assosiasjonen, men betyr noe helt annet, dvs. skiller seg i den egentlige betydningen

RU пыскать пыль в глаза кому-л. (å prøve å imponere folk, å vise seg i et bedre lys)

EN to throw dust into someone's eyes (å prøve å dra noens oppmerksomhet bort fra noe som man ikke ønsker å se eller vite)

b) **Tverrspråklige nære synonymmer**

I motsetning til falske venner har tverrspråklige nære synonymmer en lik kjernebetydning, dvs. begge betyr generelt sett det samme, men idiomet i S1¹⁰ kan bli brukt i flere sammenhenger i motsetning til idiomet i S2. I dette tilfellet er det det semantiske elementet *å dra nytte av noe* ved det russiske idiomet som mangler ved det tyske.

RU пыскать козла в огород (å la en person gjøre noe selv om denne personen gjør mye skade, og drar nytte av det)

DE den Bock zum Gartner machen (å la noen gjøre noe selv om han gjør mye skade)

c) **Asymmetrisk polysemi**

Asymmetrisk polysemi betyr at idiomet i S1 har flere betydninger, mens idiomet i S2 har bare én betydning. Denne eneste betydningen kan i noen tilfeller tilsvare én av de flere betydningene som idiomet i S1 har. Dobrovolskij og Piirainen viser dette eksempelet:

DE den Geis aufgeben (å gi opp sinnet/ånden)

RU уснуть дух (å gi opp sinnet/ånden)

Det tyske idiomet har flere betydninger. For det første betyr det *å dø*, men denne betydningen er gammeldags, og brukes ikke mer. For det andre betyr uttrykket *å slutte å fungere*. Det russiske idiomet derimot har bare én betydning *å dø* som brukes vanlig. Disse idiomene kan ikke betraktes som ekvivalenter fordi deres betydninger ikke tilsvarer

---

¹⁰ Her kan S1 stå både for kilde- og målspråket.

hverandre.“...relevant dictionary entries have to contain information about such cross-linguistic semantic assymetry.” (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:70)

Forskjell i den mentale assosiasjonen

Det finnes idiomer som har den samme betydningen, men en annerledes mental assosiasjon. Det er for eksempel:

RU *He vse doma y kogo-l.*

DE *Nicht alle Tassen im Schrank haben* (å ikke ha alle kopper i skapet)

Dobrovolskij og Piirainen tilføyer at det ikke alltid er mulig å bruke disse idiomene likt i oversettelser fordi det er tilfeller når forfatteren spiller både på den egentlige og den idiomatiske betydningen.

Syntaks

Når det gjelder syntaks, er det viktig å undersøke i hvilke syntaktiske modeller idiomene brukes, og med hvilke ord de kan kombineres. Vi kan for eksempel bruke idiomet i språket S1 med adverbialer, mens det ikke er mulig med idiomet i språket S2.

Pragmatikk

Det kan være forskjell mellom bruk av idiomene i språket S1 og S2. Det er viktig å stille flere spørsmål når det gjelder pragmatikk. Hva slags stilistiske egenskaper har idiomet? Blir idiomet kjent av folk flest? Er idiomet knyttet til det kulturelle aspektet? Hvilken kommunikativ funksjon har idiomet?

5 Kroppslige idiomer

In fact, it seems that there is no escaping the field of somatic idioms once any attempt is made at a more general description of idioms in any language. (Čermák, 1998:109)

Jeg har valgt å avgrense denne oppgaven til en undersøkelse av de kroppslige idiomene fordi denne tematiske gruppen står sentralt i idiomatiske uttrykk, og hører til en av de største gruppene. De kroppslige idiomene blir ofte kalt *somatisms* eller *somatic* på engelsk. "Phraseologisms that contain at least one body-part term as a constituent are called somatisms" (Ziem, Staffeld, 2011:196). "...somatic idioms are simply idioms (phrasemes), or idiomatic (phraseological) combinations of various functions containing at least one obvious body-part name." (Čermák, 1998:112). Det er et medisinsk begrep som kommer fra gresk *σῶμα* (*sōma*) som betyr *kropp*. Det brukes ikke slike termer på norsk, og derfor vil jeg snakke om *kroppslige idiomer*.

Ifølge Anne Golden spiller menneskets kropp en sentral rolle i den kognitive lingvistikken fordi vår kropp påvirker måten vi tenker på, dvs. vårt tenkning er *embodied*.¹¹

[...] vi tar utgangspunkt i det kjente for å utforske det ukjente, og hva er mer nærværende for oss enn vår egen kropp? Dette burde også bety at kroppsdelene eller -organer og deres funksjoner er sentrale som kilde til metaforiske uttrykk. (Golden, 2001:1)

Også L. With, som skrev sin masteroppgave om idiomatiske uttrykk i norsk, bekrefter dette. Hun undersøkte norske idiomer i aviser, og fant ut at menneskekroppen er et stort og viktig kildeområde¹² for idiomene.

[...] *kroppen* står som det suverent mest brukte semantiske kildedomenet: hele 25,5 % av alle beleggene totalt og 26,4% av de klassiske idiomene henter sin billedlige betydning derfra. (With, 2007:106)

---

¹¹ Den norske oversettelsen er kroppsliggjort, men det er vanlig å bruke det engelske begrepet.

¹² Andre kildeområder var: sport og spill; økonomi og handel; bekledning og gjenstander; ernæring, matretter og matlagning; reise og trafikk; historie og religion; krig og strid; næring, levevei, yrke; dyre- og planteriket; tid og sted; kunst og kultur; naturen; hus, bygning, møbler. (With, 2007:106)

Ifølge en undersøkelse av verbale¹³ kroppslige idiomer i tsjekkisk utgjør idiomene med kroppslige uttrykk ca. 20% av alle de verbale idiomene i tsjekkisk. (Čermák, 1998:110)

Den menneskelige kroppen er universell fordi alle mennesker har den samme kroppen. Vi skaper vår virkelighet ved hjelp av hva vi opplever og fornemmer, og dette kommer fra vår kroppslig erfaring. Alt dette gjenspeiler seg i språket. Mange av idiomatiske uttrykk kommer fra vår erfaring av vår egen kropp, og uttrykk som inneholder en del av kroppen finnes i alle språk i verden. “Also, even a cursory glance at the field readily suggests that it is very difficult to find a language which does not have this sort of idioms.” (Čermák, 1998:109)

The “embodiment” of meaning is perhaps the central idea of the cognitive linguistic view of metaphor and indeed of the cognitive linguistic view of meaning. As can be expected, the human body plays a key role in the emergence of metaphorical meaning not only in English and other “Western” languages and cultures, but also scholars, such as Bernd Heine and others, have abundantly demonstrated its central importance in human conceptualization in languages and cultures around the world. (Kövecses, 2002:16)

De kroppslige idiomene viser en større likhet enn andre tematiske grupper. Dobrovolskij og Piirainen hevder at det kan være flere grunner for likheten. “In principle they could be traced back to accidental parallels, to borrowing processes, to genetic factors, or even to the universal character of conceptualisation of the given entities.” (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:56)

Det er ikke mulig å si med sikkerhet hvilke faktorer som spiller en rolle når det gjelder russisk, norsk og tsjekkisk. Min hypotese er at det kan være lån eller genetiske faktorer som virker særlig når det gjelder russisk og tsjekkisk. Men vi kan ofte finne like idiomer i alle tre språk, så det kan ikke være snakk om noen genetisk likhet mellom norsk og russisk/tsjekkisk. En slik likhet kan ha et opphav i samme litterære kilder eller at kroppslige idiomer bygger på samme konseptuelle metaforer som er universelle.

En viktig grunn for så stor likhet blant de kroppslige idiomene er at de kommer fra den samme litterære kilden. “Truly full equivalents can mostly be found in cases in which

---

¹³ Undersøkelse viste at 72% av alle tsjekkiske kroppslige idiomer er verbale kollokasjoner, dvs. har en struktur verb-substantiv. (Čermák, 1998:110)

idioms of different languages go back to the same text source.” (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:62). Den viktigste litterære kilden for mange språk er selvsagt Bibelen. Det er mange kroppslige idiomene som kommer fra den. I det forrige kapittelet viste jeg et eksempel RU *в nome лица своего*, NO *med svette i ansiktet*, CZ *v potu tváře*.

Den andre grunnen som fører til likheten blant kroppslige idiom er at det kan virke noen universelle tendenser i alle språk. Det har blitt påpekt at betydningen av kroppslige idiom er motivert av konseptuelle metaforer eller metonymier. “The empirical results of our case study confirm that cognitive mechanisms (such as metaphor and metonymy) help establish the meaning of a phraseologically bound body-part term.” (Ziem, Staffeldt, 2011:210, 216)

Ifølge Čermák er inndelingen av vår kropp universell fordi den ikke gir mye plass for variasjon siden alle har den samme kroppen. Han hevder også at deler av menneskekroppen ofte blir brukt med tradisjonelle funksjoner og symboler, som for eksempel hjertet som et sentralt sted for kjærlighet, mot og følelser. Čermák tilføyer at variasjon og forskjeller skapes når funksjonen til en del av menneskekroppen skiller seg fra dens symbolisme (Čermák, 1998:110).

Kroppslige idiom er en egenartet gruppe blant idiomene fordi deres betydning ikke er helt tilfeldig, men motivert av de enkelte delene av idiomet. Lingvistene Ziem og Staffeldt har studert dette og skriver i sin artikkel:

Our analysis has shown that there is indeed little empiric evidence for the assumption that phraseological meanings can be fully reduced to the literal meanings of their constituents. (...) Nevertheless, single constituents may crucially influence and motivate the emergence of phraseological meaning. (Ziem, Staffeldt, 2011: 214)

Čermák hevder at det sikkert finnes eksempler som kan tilsynelatende gir resultater som støtter en slik mening, men han gjendriver det ganske enkelt med å vise et kjent eksempel med idiomatisk betydning “to help somebody in his/her difficult situation” med kroppsdelen *hånd* som viser store likheter blant germanske, slaviske og romanske språk. Jeg har valgt noen av Čermáks eksempler:

EN **give somebody a hand**

RU **подать руку помощи**

CZ **podat pomocnou ruku někomu**

DE Hand an etw. anlegen

SV räcka någon en hjälpande hand

SP dar la mano a un persona

POL podać komu pomocna dłoń (Čermák, 1998:111)

Men hvis man prøver å undersøke den motsatte betydningen “not to help somebody” med kroppsdelen *hånd*, da er det plutselig flere forskjeller blant de enkelte språkene. Mange språk har forskjellige verb, andre bruker ikke engang ordet *hånd* (som tsjekkisk og polsk som bruker ordet *finger*).

EN not lift/raise a hand or sit on one's hands

RU сидеть сложа/поджав руки

CZ nehnout prstem pro někoho

DE keine Hand rühren/ die Hand von jm abziehen

SV ta sin hand ifrån någon

SP quedarse con las manos cruzadas

POL nawet nie ruszyć dla kogo palcem or (Čermák, 1998:112)

Til slutt konkluderer Čermák at “Thus, one can hardly look for any motivation or well-established relation between the idiomatic form and meaning here, despite the seemingly apparent similarities due to historical reasons, in most cases.” (Čermák, 1998:112)

Målet med denne oppgaven er å finne ulikheter blant de kroppslige idiomene i russisk, norsk og tsjekkisk. Det betyr å utforske idiomene som ser identiske eller like ut, men som ikke alltid har den samme betydningen. Jeg vil undersøke disse idiomene, og finne ut om de er reelle funksjonelle ekvivalenter ifølge Dobrovolskij og Piirainens klassifikasjon eller ikke.

To find out all types of cross-linguistic differences between idioms which are intuitively perceived as being semantically similar is the most important aim of contrastive idiom analysis. Achieving this aim would help to distinguish real cross-linguistic equivalents from pseudo-equivalents and to explain the nature of idiom semantics, syntactics, and pragmatics (being three well-known semiotic dimensions) (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:55)

6 Oversettelse av idiomer

Dette kapittelet dreier seg om ulike oversettelsesteorier. Når man oversetter et idiom, er det ideelt hvis man finner et idiom i målspråket som tilsvarer idiomet i kildespråket på det leksikalske, semantiske og funksjonelle nivået. Idiomet bør ha den samme meningen, frekvensen, stilen, bruksdomenet og konteksten. Slike tilfeller er veldig sjeldne, og å oversette idiomer er en av de mest krevende oppgavene for oversettere.

Det finnes faktisk veldig få absolutte ekvivalenter i virkeligheten. “Using an idiom of similar meaning and form – this kind of match can only occasionally be achieved.” (Baker, 1992:68) Idiom krever at oversetteren må være nøyaktig og må legge merke til ørsmå forskjeller i bruk og stil. Dessuten trenger man en metode for å oversette et idiom som ikke finnes eller har en forskjellig mening i målspråket enn i kildespråket.

Det finnes mange metoder og teorier på dette området. Jeg vil bare omtale de to mest kjente oversettelsesteoriene. Den første teorien bygger på den **formale** ekvivalensen. Denne oversettelsesteorien er språklig fokusert, og formen står sentralt her. Lingvisten John Catford definerte oversettelsen som en ord for ord eller setning for setning erstatning av tekstmateriale i kildespråket med et annet tekstmateriale i målspråket.

Den andre oversettelsesteorien kalles **dynamisk**. Denne teorien fokuserer mer på betydningen og leseren enn den formale teorien. Målet er å overføre betydningen av et uttrykk til målspråket slik at den vekker den samme responsen hos leseren som et uttrykk i kildespråket. “Translating must aim primarily at ‘reproducing the message.’ To do anything else is essentially false to one’s task as a translator.” (Nida, Taber, 1969:12) Eugene A. Nida blir betraktet som grunnleggeren av den dynamiske teorien. Han var den første som kom med ideen om den dynamiske oversettelsen sammen med Charles R. Taber i boken *Theory and Practice of Translation* fra 1969.¹⁴

The translator must strive for equivalence rather than identity. In a sense this is just another way of emphasizing the reproduction of the message rather than the conservation of the form of the utterance. (Nida, Taber, 1969:12)

---

¹⁴ Nida og Taber blir kritisert for at den dynamiske metoden har blitt skapt og er egnet mest for oversettelsen av Bibelen.

I de neste avsnittene vil jeg presentere hva Mona Baker hevder i sin bok *In Other Words. A Coursebook On Translation*. Ifølge Baker har oversettelser av idiomer to problematiske stadier allerede før man begynner å oversette. Først må man erkjenne og tolke et idiom riktig i kildespråket. Etterpå må man vurdere ulike betydninger som idiomet kan ha i målspråket. Å oppdage et idiom i teksten er ikke så lett som man ville tro, og hvis en oversetter ikke oppdager idiomet i kildespråket, vil uttrykket bli oversatt bokstavelig i målspråket. Vanligvis kan man bruke noen regler som hjelper å oppdage idiomene. Jo mindre mening et uttrykk gir, jo mer sannsynlig er det et idiom (Baker, 1992:65). Det finnes dessverre også tilfeller når det er veldig vanskelig å oppdage og tolke idiomer riktig. Ifølge Baker finnes det to vanlige tilfeller når man lett kan tolke idiomer feil.

Det første tilfellet er når forfattere leker med språket og har som mål å gjøre et uttrykk tvetydig for leserne. Da bruker de et idiom som gir mening både i sin idiomatiske og bokstavelige betydning. Dette tilfellet er farlig for oversettere som ikke er kjent med uttrykkets idiomatiske betydning. Resultatet er at de bare oversetter den bokstavelige betydningen, og teksten mister det tvetydige språkspillet.

Det andre tilfellet er at et idiom i kildespråket kan ha en falsk venn i målspråket. Det betyr at man kan finne et idiom som ser likt ut, men som har en helt annen betydning. (Baker, 1992:66)

Instances of superficially identical or similar idioms which have different meanings in the source and target languages lay easy traps for the unwary translator who is not familiar with the source-language idiom and who may be tempted simply to impose a target-language interpretation on it. (Baker, 1992:66)

Det finnes mange ulike utfordringer når man oversetter idiomer som ikke er identiske. Baker har laget en liste av de største utfordringene.

- Et idiom mangler en ekvivalent i målspråket – her inngår ofte idiomer som er kulturspesifikke
- Et idiom kan ha et lignende idiom i målspråket, men de brukes i forskjellige kontekster
- Et idiom i kildespråket kan bli brukt samtidig i sin idiomatiske og bokstavelige betydning. Hvis idiomet i målspråket ikke samsvarer i begge disse betydningene, mister teksten språkspillet som forfatteren intenderte.
- Frekvensen, konteksten og forskjell mellom bruk i et skriftlig eller muntlig domene kan bli forskjellige i kilde- og målspråket (Baker, 1992:68).

Mona Baker skriver i sin bok at lingvistene vanligvis bruker tre oversettelsesmetoder når et idiom i kildespråket ikke har et tilsvarende idiom i målspråket. De bruker for det første et annet idiom som har den samme betydningen, men en ulik form. Den andre metoden er at de omskriver betydningen med en parafrase.

[...] the most common way, when a match cannot be found in the target language or when it seems inappropriate to use idiomatic language in the target text because of differences in stylistic preferences of the source and target languages. (Baker, 1992:68)

Når det ikke finnes en mulighet for et annet idiom eller en parafrase på grunn av stilistikk, bruker man den siste metoden, og det er å utelate idiomet.

Nå beveger vi oss til spørsmålet om det egentlig er viktig å oversette ett idiom med ett idiom. Det er lingvister som mener at man alltid bør prøve å oversette et idiom med et annet i målspråket, mens Dobrovolskij og Piirainen hevder det motsatte.

The view that it is important for an adequate translation to have the same number of idioms in the target text as in the source text (which can often be found in literature on phraseology) is absurd. (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:66)

Ifølge dem kan idiomene bli oversatt på hvilken som helst måte. “Compared to other lexical units, idioms have no special value, they can be translated by all possible means.” (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:66) De mener at man godt kan oversette et idiom i kildespråket med en vanlig omskriving som kan fungere ekspressivt nok på samme måte som et idiom. De tilføyer at oversettere ofte er for mye fokusert på å finne et tilsvarende idiom i målspråket. Slik oppstår feil i oversettelser, unaturlige setninger med mange falske venner som blir oversatt feil.

Man kan diskutere om idiomene er spesielle i setningen eller ikke. Jeg er ikke helt enig med Dobrovolskij og Piirainen fordi idiom er ekspressive midler for å uttrykke noe på avvikende og spesiell måte, og forfatteren som bruker dem, gjør det på en bevist måte. Derfor tror jeg at det er viktig å oversette med et tilsvarende idiom hvis det er mulig. Men jeg er enig i påstanden at hvis det ikke finnes et tilsvarende uttrykk i målspråket, er det bedre å oversette idiomet på en annen alternativ måte enn å bruke et idiom som ikke passer helt godt.

PRAKTISK DEL

I denne delen skal jeg se nærmere på kroppslige idiomer i russisk, norsk og tsjekkisk. Som material for den empiriske delen vil jeg bruke forskjellige typer av ordbøker og forskjellige publikasjoner om idiomer, men den viktigste kilden for meg blir skjønnlitterære tekster i forskjellige korpora. Som Dobrovolskij og Piirainen hevder, er tospråklige ordbøker ikke tilstrekkelige for å finne en funksjonell ekvivalent:

[...] bilingual dictionaries of idioms are basically incapable of registering all L2-equivalents of a given L1-idiom which might be preferable in alle potential translations from L1 into L2. Thus the best instruments to serve the needs of a translator are parallel text corpora and other text-oriented tools. (Dobrovolskij, Piirainen, 2007:67)

Jeg vil bruke følgende korpora:

Parallele korpora:

- **The RuN Corpus** – ca. 4 millioner ord i norsk og russisk
- **Intercorp - The Czech National Corpus** – russisk-tsjekkisk (ca. 3,5 mil. ord)
- **ParaSol: A Parallel Corpus of Slavic and other languages** – russisk ca. 3,5 millioner. ord, tsjekkisk ca. 1,5 mil. ord

Enspråklige korpora:

- **The Russian National Corpus** – 300 millioner ord
- **Leksikografisk bokmålskorpus** – 50 millioner ord
- **The Czech National Corpus - SYN2010** – 100 millioner ord

7 Problemstilling og metode

Jeg bestemte meg for å avgrense mengden av idiomene i min oppgave ved å velge bare idiommer som inneholder deler av en menneskekropp i russisk, norsk og tsjekkisk. Jeg kommer ikke til å gjøre en systematisk kontrastiv analyse som omfatter alle kroppslige idiommer i russisk, norsk og tsjekkisk i denne oppgaven. Det er ikke plass til det i en masteroppgave. Jeg vil peke på noen idiommer som kan virke eller som kan bli betraktet som identiske, men som ikke er identiske i virkeligheten. Mitt mål er å finne interessante data som jeg kan se nærmere på med hjelp av ordbøker og eksempler fra korpora.

Min metode vil være å gå gjennom alle treff med kroppsdelar i korpora med russisk som originalspråk, og norsk eller tsjekkisk som oversettelse. Når jeg har nok materiale, vil jeg gå gjennom de enkelte idiomene og prøve å finne deres betydninger i ordbøker, og eksempler på dem i korpora eller andre kilder. Etterpå vil jeg sammenligne betydningene i alle tre språkene. Jeg vil også finne ut om den tradisjonelle tilnærmingen og de tospråklige ordbøkene tilbyr oss funksjonelle ekvivalenter.

Jeg har valgt å innlemme følgende russiske kroppslige idiommer: *рука, глаз, голова, нога* og *сердце*. Idiomene blir ordnet etter frekvens i RuN-korpuset. Jeg har valgt RuN-korpuset fordi det har gitt meg flest relevante tospråklige funn for min oppgave, og det har vært enklest å bruke dette korpuset.

Mine valg stemmer til en viss grad med de ti mest frekvente tsjekkiske idiomene ifølge Čermák (1998): “the first 10 somatic noun constituents, ordered by their frequency: (...) head, eye(s), mouth, feet, nose, tongue, hand(s), neck, heart, nerves” (Čermák, 1998:4). Jeg viser følgende tabell over de 5 mest frekvente kroppsdelene i RuN-korpuset.

Kroppsdelene¹⁵ i RuN-korpuset¹⁶	Russisk – norsk (uten det tilsvarende ordet på norsk)	Russisk – norsk (med det tilsvarende ordet på norsk)
рука	2771	1779 (hånd) 544 (arm)
глаз	2034	1596 (øye)
голова	1659	1311 (hode)
нога	862	23 (bein), 306 (fot)
сердце	488	404 (hjerte)

Tabell 1: De 5 mest frekvente kroppsdelene i RuN-korpuset

I den neste tabellen viser jeg de andre kroppsdelene som hadde over 200 treff i RuN-korpuset, men som ikke blir nærmere omtalt i denne oppgaven. Det er *палец, спина, ухо, рот, нос, og шея*.

Andre kroppsdelene over 200 treff i RuN- korpuset	Russisk – norsk (uten det tilsvarende ordet på norsk)
палец	481
спина	380
ухо	309
рот	298
нос	244
шея	215

Tabell 2: Andre kroppsdelene over 200 treff i RuN-korpuset

¹⁵ Jmfr. Čermáks rekkefølge etter frekvens.

¹⁶ Jeg har søkt kroppsdelene etter lemmaform som er et ords oppslagsform i ordbøker. Lemmaet representerer alle morfologiske former av samme ord, dvs. lemma for ordet сердце på russisk står for alle disse formene: *сердце, сердца, сердцу, сердцем, сердец, сердцам, сердцах, сердцами*.

Man får ganske mange treff hvis man søker etter de enkelte kroppsdelene. I denne mengden må man finne idiomatiske uttrykk ved å gå gjennom alle treff. Dette er et pirkearbeid som ikke alltid gir et ønsket resultat, men det finnes ikke noen bedre måte å utforske disse idiomene i korpora. For å kunne forestille seg andelen av de idiomatiske uttrykkene, viser jeg et eksempel med kroppsdelen *nese* som jeg ikke har valgt å innlemme i min oppgave til slutt, men som jeg har telt. Vi ser at jeg har fått 244 uttrykk da jeg søkte russisk *нос* med norsk oversettelse. Da jeg begrenset søket med det norske ordet *nese*, fikk jeg 179 treff. Av alle 244 uttrykk var det 41 idiomatiske. Det var mange av de 41 idiomene som gjentok seg, og det var heller ikke mange som kunne være relevante for min forskning, så man ville være nødt å bruke også andre kilder.

I de neste kapitlene, som også er ordnet etter frekvensen med kroppsdelen *рука* først og *cephale* til slutt, vil jeg først skrive litt om kroppsdelens funksjon, og deretter gjennomgår jeg de enkelte “problematiske” idiomene som jeg vil se nøye på med hjelp av korpora og ordbøker.

8 PYKA

Jeg begynner med idiomene som inneholder kroppsdelene *pyka* på russisk. Dette er gruppen som fikk flest treff i RuN-korpuset. Hånden har forskjellige funksjoner. Noen av de grunnleggende funksjonene for mennesker er håndens tilknytning til arbeid og kommunikasjon. Hånden var det eldste redskapet som menneskene brukte. “Det mest typiske er å bruke hendene for å gripe om noe – det opprinnelige å skaffe seg mat – enten å få det i egen besittelse, eller for å gi noe til andre.” (Golden, 2001:9)

Folk bruker hendene i kommunikasjon, og uttrykker en del av informasjonen med forskjellige gester. Čermák skriver i sin artikkel om en undersøkelse av de tsjekkiske idiomene med kroppsdelene *hånd* som beskriver ulike gester. Han fant mer enn 20 betydninger. Noen av dem finner vi i det følgende sitatet.

[...] capitulation (zvednout ruce nad hlavu - *å løfte hendene over hodet*¹⁷), congratulation (potřást někomu rukou – *å riste noens hånd*), despair (spínat ruce/lomit rukama – *å folde hendene*), esteem (políbit někomu ruku – *å kysse noen hånd*), expectancy (zamnout si ruce – *å gni seg i hendene*), lack of interest (mávnout nad něčím rukou – *å vinke hånden over noe*). (Čermák, 1998:111)

Ifølge Anne Golden finnes det mange ulike funksjoner. Vi bruker hendene til å gripe noe, å gi noe til andre, å berøre noe, å ta makt, å ha kontroll osv. “De metaforiske uttrykkene som har hånd som kilde, brukes derfor ofte om makt og styring, eiendom, straff og vern, hjelp og trøst.” (Golden, 2001:9) Jeg vil vise noen av disse funksjonene i de følgende eksemplene fra alle tre språkene.

Språk	RU	NO	CZ
Arbeid	мастер на все руки	gullhender	sedět s rukama v klíně (<i>å sitte med hendene i fanget</i>)
Hjelp	приложить руку к чему	ikke løfte en hånd for å hjelpe	podat pomocnou ruku (<i>å rekke en hjelpende hånd</i>)
Kommunikasjon	положа руку на сердце	med hånden på hjertet	položit ruku na srdce (<i>å legge hånden på hjerte</i>)

¹⁷ Jeg har tilføyd de norske oversettelsene selv.

Eiendom	наложить руку на что	å begynne med to tomme hender	žít z ruky do huby (<i>leve fra hånd til munn</i>)
Kontroll, Makt	попадать в руки кого	å være på gale hender	vzít do vlastních rukou (<i>ta i egne hender</i>)
Avstand	рукой подать	for hånden	po ruce (<i>for hånden</i>)

Tabell 3: Tabellen over forskjellige funksjoner av kroppsdelene *hånd*

La oss se på de idiomene med kroppsdelene *hånd* som er identiske i alle tre språk med eksempler fra korpora. Det er *RU правая рука*, *RU как без рук* og *RU потирать руки*.

RU правая рука

NO høyre hånd

CZ pravá ruka

- (1) *RU* Воины фигурируют здесь как "правая рука" церкви. (The Russian National Corpus, Гуревич, А., Я. *Популярное богословие и народная религиозность средних веков*)
- (2) *NO* To år senere ble han statssekretær og dermed Per Kleppes høyre hånd i Finansdepartementet. [AV02BT96012002.23](#)
- (3) *CZ* Nedova pravá ruka Emma. (*Neds høyre hånd Emma.*) (The Czech National Corpus, Le Carré, J., Ruská sekce)

RU как без рук

NO som uten hender

CZ jako bez ruk (som uten hender)

- (4) *RU* Теперь, когда ясно, что вы живы и почти целы, моего помощника наконец выпустят из под ареста, а то я без него как без рук. [BA2R.s3120](#)
- (5) *NO* Nå som det er klart at De er i live og nesten uskadd, kan min medhjelper endelig slippes ut av arresten uten ham er jeg som uten hender. [BA2TN.s3411](#)
- (6) *CZ* Pracuje s notebookem. Když si ho prý doma zapomene, cítí se jako bez ruky. (*Hun jobber med en bærbar datamaskin. Når hun glemmer den hjemme, føler hun seg som uten hånd.*) (The Czech National Corpus)

RU потирать руки

NO gni seg i hendene

CZ mnout si ruce (gni seg hendene)

- (7) *RU* А кто-то будет потирать руки, когда у тебя этих слов не найдется. (The Russian National Corpus, Леонов, Н., Макеев, А., *Гроссмейстер сыска*)

- (8) NO Men det verste var naboen, tanken på de misunneligste blant dem, de som lenge har fablet om, men aldri har turt å åpne egen taverna, hvordan de ville gni seg i hendene og glede seg over å spre rotteryktene. [SK01NiTo04.332](#)
- (9) CZ ... a mnou si ruce při pouhém pomýšlení na to, jak nepřeborné obchodní možnosti skýtají povrchní rozkoše. (...og de gnir seg i hendene bare ved tanken på at overfladiske gleder tilbyr så uuttømmelig mange forretningsmuligheter.) (The Czech National Corpus, Bauman, Z., *Úvahy o postmoderní době*)

Selv om det er mange kroppslige idiommer som brukes ekvivalent i russisk, norsk og tsjekkisk, er kartleggingen av disse ekvivalentene ikke målet i min masteroppgave. I denne oppgaven vil jeg finne uttrykk som kan være interessante å utforske. Det kan være av flere grunner, men den viktigste er at det er mange idiommer som ser like ut eller som har blitt betraktet likt, men i virkeligheten finnes det likevel forskjeller i betydningen. Vi skal se nærmere på dette i de neste kapitlene.

8.1 С пустыми руками

RU с пустыми руками

NO med (to) tomme hender

CZ s prázdnýma rukama (*med tomme hender*)

Det russiske idiommet *RU с пустыми руками* betyr ifølge Academic ordboken: “ничего не получив, не достав; ничего не имея при себе” (Academic.ru). Det samme står også i Stepanovas ordbok: “Ничего не имея при себе, ничего не получив, не достав, ничего не добившись” (Stepanova, 2007:651).

Det tsjekkiske uttrykket *CZ s prázdnýma rukama* (*med tomme hender*) finner vi som oversettelsen av det russiske *RU с пустыми руками* i Stepanovas ordbok: “přijít (odejít) s prázdnýma rukama” (Stepanova, 2007:651), og det tilsvarer det russiske idiommet i alle betydninger som vi vil se i de følgende avsnittene.

Det norske idiommet *NO med (to) tomme hender* har derimot vanligvis betydningen *å begynne uten kapital*. Dette finner vi også i Bokmålsordboka: “*begynne med to tomme hender* uten noen ting” (Bokmålsordboka).

- (10) NO Don er gutten fra Alaska som med to tomme hender kom til Hollywood og redefinerte suksessfaktorene for film. [SA99ScKr01.1658](#)

- (11) NO Det er flere som har begynt med to tomme hender, og bygget opp en stor og suksessfull næringsvirksomhet. [SA02HaCa01.731](#)

Betydningen å *begynne uten kapital* mangler både ved det russiske idiomet RU *с пустыми руками* og det tsjekkiske CZ *s prázdnýma rukama* (*med tomme hender*). Berkov oversetter det norske NO *med (to) tomme hender* med det russiske RU *с пустыми руками*, mens når han bruker det norske uttrykket i sammenhengen, er det plutselig en annen russisk oversettelse: “...han begynte med to tomme hender også он начал без гроша в кармане” (Berkov, 2003:531).

I denne sammenhengen bruker russisk og tsjekkisk andre lignende idiommer med kroppsdelen *pyka*: RU *с голыми руками* og CZ *s holýma rukama* (*med nakne hender*) som begge betyr enten “без оружия, вооружения” (Academic.ru) eller “без имущества, денег” (Academic.ru). En bekreftelse på dette ser vi i de neste eksemplene.

- (12) RU Ходить с голыми руками на пистолет не было для Андрея новым делом. (The Russian National Corpus, Рыбин, А., *Последняя игра*)
- (13) CZ Když uváží, že proti vrahovi, který je podle všeho ozbrojen, jdou vlastně s holýma rukama. (*Når de tenker på at de egentlig går med nakne hender mot en morder som etter alt å dømme er bevæpnet.*) (The Czech National Corpus, Hadley, Ch., J., *Kdo je Mallory?*)
- (14) RU Денег от продажи земли и скота у них образовалось вполне достаточно для того, чтобы переселиться не с голыми руками (The Russian National Corpus, Успенский, Г.И., *Письма с дороги*)
- (15) CZ Přišli skoro s holýma rukama, museli prodávat všechno, co se jim podařilo vzít s sebou, aby měli z čeho žít. (*De kom nesten med nakne hender, de måtte selge alt som de hadde klart å ta med seg for å kunne ha noe å leve av.*) (The Czech National Corpus, Petersová, E., *Kacířův učeň*)

Dessuten blir idiomet RU *с голыми руками* oversatt med NO *med tomme hender* på norsk i RuN-korpuset.

- (16) RU ...пришел он на свою десятину с голыми руками и с горячим сердцем. [BP3R.s990](#)
- NO ...han ankom med tomme hender og brennende iver. [BP3TN.s904](#)

Det norske uttrykket har i tillegg betydningen å *bli/gå/dra uten noe* eller å *komme tilbake uten noe (uten resultat)*, betydninger som russisk og tsjekkisk også har.

- (17) RU А теперь мы остались с пустыми руками. [BA2R.s3118](#)
- NO Men nå sitter vi tilbake med tomme hender. [BA2TN.s3409](#)

- (18) RU Мы знали, что дома нас ждут друзья и нам невозможно вернуться с пустыми руками. (The Russian National Corpus, Катаев, В. П., *Алмазный мой венец*)
- (19) RU ...но он не мог, права не имел, возвращаться домой с пустыми руками. (The Russian National Corpus, Астафьев, В., *Пролетный гусь*)
- (20) NO To ganger hadde jeg vært inne i Jo'burg og sett på tepper og var kommet hjem igjen med tomme hender. [SK01HaBH01.4118](#)
- (21) NO Snart forlød det at han hadde prøvd seg som kolonisator i den nye verden, men var blitt forfulgt av uhell og vendte hjem igjen med to tomme hender. [SK01HaBH02.726](#)
- (22) CZ Sophie nechtěla odejít jen tak s prázdnýma rukama. (*Sophie ville ikke gå bare med tomme hender*) (The Czech National Corpus, Brown, D., *Šifra mistra Leonarda*)
- (23) CZ Hrbáč se vrátil s prázdnýma rukama a poněkud mrzutým výrazem. (*Pukkelryggen kom tilbake med tomme hender og et litt irritert uttrykk.*) (The Czech National Corpus, Wieselová, E., *Soudci*)

Det er litt uvanlig å bruke idiomet *NO med (to) tomme hender* i betydningen *å komme uten gaver*, en bruk som er vanlig i russisk og tsjekkisk.

- (24) RU Приходят навещатели, и часто не с пустыми руками. (The Russian National Corpus, Гиголашвили М., *Чертово колесо*)
- (25) RU Не видеть дочь четыре года и приехать с пустыми руками! (The Russian National Corpus, Токарева В., *Своя правда*)
- (26) CZ No jo, jenže on sem přišel s prázdnýma rukama. (*Ja, da, men han kom hit med tomme hender.*) (The Czech National Corpus, Murakami, H., *Afterdark*)
- (27) CZ ...nikdy nepřišel s prázdnýma rukama, vždycky mi přinesl dárek. (...han kom aldri med tomme hender, han gav meg alltid en gave.) (The Czech National Corpus, Zgustová, M., *Tichá žena*)

Jeg har funnet ett eksempel i det leksikografiske bokmålkorpuset med uttrykket *NO med tomme hender* i betydningen *uten gaver*, men det er nødvendig å påpeke at dette er en oversettels fra russisk, noe, som kunne påvirke oversetteren.

- (28) NO Jeg kom til dem forkjølet og sliten, en gjest med tomme hender. [SK01MaVI01.15234](#)

På norsk er det vanligere å bruke uttrykket *NO tomhendt* i denne sammenhengen som vi ser i eksemplene.

- (29) NO Nordmenn er opptatt av å ikke komme tomhendt til sine venner. [SA09LuEr01.2964](#)
- (30) NO Det er ikke mulig, jeg kan jo ikke komme tomhendt til middagen i kveld! [SA99SaAn01.2123](#)

Konklusjonen er at det tsjekkiske idiomet tilsvarer det russiske i alle sammenhenger, mens det norske uttrykket *NO med (to) tomme hender* har en ekstra betydning *å begynne uten noe* hvor russisk og tsjekkisk bruker de lignende idiomene *RU с голыми руками* og *CZ s holýma rukama (med nakne hender)*. Dessuten er det vanligere å bruke uttrykket *tomhendt* på norsk i betydningen *å komme uten gaver*.

8.2 (идти) рука в руку/ рука об руку

RU (идти) рука в руку/ рука об руку

NO (å gå) hånd i hånd

CZ (jít) ruku v ruce (å gå hånd i hånd)

La oss begynne med de russiske uttrykkene *RU (идти) рука в руку* og *RU (идти) рука об руку*. Jeg prøvde å finne noen forskjell mellom dem. Tichonov skriver i sin ordbok at uttrykket *RU рука в руку* er gammeldags i forhold til *RU рука об руку* (Tichonov, 2004:273). Da jeg søkte det russiske uttrykket *RU рука об руку* i Det Russiske Nasjonale Korpuset, fikk jeg 472 treff, mens *RU рука в руку* fikk bare 67 treff. Dette betyr at det første uttrykket er mest frekvent. Dessuten fant jeg ikke idiomet *RU рука в руку* i Stepanovas ordbok selv om vi kan finne to varianter av uttrykket *RU рука об руку*, med og uten verbet *идти*.

I Stepanovas ordbok finner vi to betydninger av det russiske uttrykket *RU (идти) рука об руку*. Academic.ru viser de samme definisjonene. For det første betyr *RU идти рука об руку* følgende: “сосуществовать с чем-либо; соответствовать чему-либо” (Academic.ru). Denne betydningen er den vanligste på norsk og tsjekkisk. Stepanova tilføyer det tilsvarende tsjekkiske idiomet “jít ruku v ruce s kým, čím” (*å gå hånd i hånd med noen/noe*), (Stepanova, 2007:657). Berkov bruker også uttrykket *NO (å gå/arbeide) hånd i hånd* som oversettelsen til det russiske *RU рука об руку*. De samme uttrykkene står også i korpora i de følgende eksemplene.

- (31) *RU* Ко всему, что доставляет удовольствие, я привык относиться с сугубой осторожностью, потому что удовольствия идут рука об руку с расслабленностью. [BA2R.s428](#)

NO Jeg er vant med å forholde meg ytterst forsiktig overfor alt som gir behag, fordi behaget går hånd i hånd med slappheten. [BA2TN.s435](#)

- (32) RU И изучение природы, и изучение человека должны идти рука в руку! (The Russian National Corpus, Козлов, П. К. *Географический дневник Тибетской экспедиции*)
- (33) NO...dette skal være en forestilling for hele familien, der spenning og humor går hånd i hånd. [AV01A930170.18](#)
- (34) CZ Obraz bohatství a nestřídmosti je kombinací, která znamená moc a vliv. V tomhle materialistickém světě to jde totiž ruku v ruce. (*Bildet av rikdom og mangel på måtehold er en kombinasjon som betyr makt og innflytelse. I denne materialistiske verden går det nemlig hånd i hånd.*) (The Czech National Corpus, Ludlum, R., *Spiknutí škorpiónů*)

Den andre betydningen av idiomet RU (*идти*) *рука об руку* betyr: “быть солидарным с кем-либо; действовать совместно” (Academic.ru). Stepanova oversetter ikke uttrykket med det tilsvarende tsjekkiske idiomet CZ (*jít*) *ruku v ruce* (*å gå hånd i hånd*), men hun bruker idiomene med en lignende betydning: “táhnout za jeden provaz, držet basu” (Stepanova, 2007:657). Det gjør hun fordi denne betydningen ikke er så vanlig på tsjekkisk, og heller ikke på norsk. Den eneste ordboken som tilbyr denne betydningen på tsjekkisk er Martínkovás ordbok fra 1953 som også viser begge russiske varianten RU *рука в руку* og RU *рука об руку*. Det kan bety at man brukte idiomet CZ (*jít*) *ruku v ruce* (*å gå hånd i hånd*) i den andre betydningen før, men nå er det gammeldags. Jeg har funnet eksempler i korpora med det norske og tsjekkiske idiomet i denne betydningen.

- (35) RU Не будучи долго поддержаны другими, первые добровольцы вместе с тяжкими испытаниями, выпавшими на их долю, впивали в себя презрение и ненависть ко всем тем, кто не шёл рука об руку с ними. (The Russian National Corpus, Деникин, А. И., *Очерки русской смуты*)
- (36) NO Jeg skulle ønske at vi samarbeidet hånd i hånd med de tyrkiske «matrymødrene» for å stanse krigen og smertene, sier hun. [AV01KK00010653.51](#)
- (37) CZ Dva státní zástupci ruku v ruce vytáhli do boje, aby mě zničili. (*To statsadvokater gikk hånd i hånd i kampen for å ødelegge meg.*) (The Czech National Corpus, Millarová, M., *Železná brána*)

I Stepanovas ordbok fant jeg en definisjon til. Hun skriver at idiomet RU *рука об руку* (uten verb *идти*) betyr: “дружно, вместе, как единомышленники (действовать, жить...)” (Stepanova, 2007:650). Denne betydningen tilsvarer den foregående betydningen “быть солидарным с кем-либо; действовать совместно” (Academic.ru). Stepanova oversetter ikke uttrykket med det tilsvarende tsjekkiske idiomet CZ *jít ruku v ruce* (*å gå hånd i hånd*). Hun bruker oversettelsen *bok po boku* som kan oversettes til norsk som *side til side*.

- (38) RU Ведь ты вспомни, как они жили! Рука в руку, душа в душу. (The Russian National Corpus, Муравьева, И. *Филемон и Бавкида*)

8.3 От руки

RU **от руки**

NO **fra hånd**

CZ **od ruky** (*fra hånd*)

Det russiske uttrykket RU *om pyku* betyr å skrive eller tegne noe for hånd. I ordbøkene står det: “ручным способом” (Tichonov, 2004:275), “ручкой или карандашом и не используя никаких специальных приборов или механизмов (обычно писать)” (Academic.ru).

- (39) RU Там перед входом и на фасаде конторы были наклеены объявления, написанные от руки чернилами. (The Russian National Corpus, Король, М. *Имейте меня следующим*)

- (40) RU Потому что мой муж, хоть и владеет графическими редакторами, но частенько рисует от руки. (The Russian National Corpus, Соломатина, Т. *Мой одесский язык*)

På norsk har ikke idiomet NO *fra hånd* denne betydningen. Norsk bruker i dette tilfellet oversettelsen *for hånd*. Dette støtter Berkov i sin ordbok: “письмо написано от руки (не на машинке) brevet er skrevet for hånd” (Berkov, 2011:913).

- (41) NO Vi skriver våre takkebrev for hånd. [AV02BT97011905.23](#)

Det russiske og tsjekkiske idiomet RU *om pyku* og CZ *od ruky* (*fra hånd*) har nesten den samme betydningen, men det finnes en liten forskjell. Ofte kan vi oversette det russiske RU *om pyku* bare som *ručně* eller *rukou* (*for hånd, med hånd*) til tsjekkisk, mens det tsjekkiske CZ *od ruky* (*fra hånd*) alltid har i seg ekstrabetydningen å *skissere noe uten hjelp av noe (ofte linjal eller en sjablong)*, å *gjøre noe omtrent*. Denne betydningen finner vi også i Čermáks ordbok.

- (42) CZ Nakreslit dobrý pětiúhelník od ruky vyžaduje hodně cvičení. (*Å tegne en god femkant fra hånd krever mye øvelse. “for hånd”*) (The Czech National Corpus, Beutelspacher, A., *Matematika do vesty*)

- (43) CZ Pravda, nebylo to vyvedené podle pravítka, ale tím to bylo zajímavější. Kreslil to někdo od ruky, tužkou, která dovedla myslet. (*Sant nok, det var ikke gjort med linjal,*

men dermed var det mer interessant. Noen har tegnet det fra hånd med en blyant som kunne tenke. “for hånd”) (The Czech National Corpus, Le Carré, J., *Ruská sekce*)

Men tsjekkisk har en annen betydning av idiomet *CZ od ruky (fra hånd)*, den vanligste, nemlig *å gjøre noe (vanligvis jobbe) fort, godt, effektivt*. Dette uttrykket er veldig frekvent på tsjekkisk. Denne betydningen finner vi også på norsk i idiomet *NO fra hånd*, men den er veldig sjelden. I Bokmålsordboka står det: “få arbeidet fort fra hånden - bli fort ferdig” (Bokmålsordboka). Berkov skriver i sin ordbok at *NO fra hånd* betyr at noen “får arbeidet lett, raskt fra hånden” (Berkov, 2003:531).

(44) *NO* Det første gikk greit fra hånd. [SK01StTe04.2006](#)

(45) *CZ* Záleží na tom, jak mi půjde práce od ruky. (*Det kommer an på hvordan arbeidet vil gå fra hånda.*) (The Czech National Corpus, Hadley, Ch., J., *Dvojité pohřeb*)

(46) *CZ* ...že mu dnes půjde všechno od ruky a právě tak, jak si přál. (*...at alt vil gå ham fra hånd i dag akkurat slik som han ønsket.*) (The Czech National Corpus, Fischl, V., *Hrací hodiny*)

I russisk finnes ikke uttrykket *RU om pyku* i denne betydningen i det hele tatt. Oversettelsene i Berkovs og Čermáks ordbøkene støtter dette. Berkov bruker oversettelse “работа у него спорится” (Berkov, 2003: 531), og Čermák oversetter uttrykket *CZ od ruky (fra hånd)* med “работа/дело горит/спорится в руках (у кого)” (Čermák, 1994:44).

8.4 Под рукой

Jeg skrev ovenfor om det norske uttrykket *for hånd* som brukes som oversettelse av det russiske *RU om pyku*. Jeg vil nevne at det norske uttrykket *for hånd* også har en idiomatisk¹⁸ betydning. Uttrykket *NO for hånden* beskriver at noe befinner seg i nærheten eller er tilgjengelig. Alle tre språkene bruker uttrykkene med kroppsdelen hånd, men med ulike preposisjoner.

RU под рукой

NO for hånden

CZ po ruce (etter hånd)

---

¹⁸ Den konkrete betydningen er å skrive for hånd.

I Stepanovas ordbok står det at det russiske uttrykket betyr “в непосредственной близости, рядом (быть, находиться)” (Stepanova, 2007:657). Bokmålsordboka gir oss denne forklaringen: “være for hånden - stå til rådighet” (Bokmålsordboka). Den samme betydningen har også det tsjekkiske uttrykket *CZ po ruce (etter hånd)*. Både Berkov og Čermák bruker de rette ekvivalentene: “mít něco/někoho po ruce – иметь что/кого под рукой” (Čermák, 1994:45); “быть под рукой - være for hånden” (Berkov, 2011: 913). Jeg gir noen eksempler fra korpora.

(47) RU ...уговорил его принять теперь же какого-то бывшего под рукой успокоительного лекарства. [FD1R.s2881](#)

NO ...overtalte han ham til straks å ta en eller annen beroligende medisin han hadde for hånden. [FD1TN.s2869](#)

(48) CZ Neměl jsem po ruce žádnou zbraň, nic! (Intercorp)

RU Ни ружья, ничего нет под рукой!

8.5 Oppsummering

Her vil jeg oppsummere kapittel 8 som handlet om idiomer med kroppsdelen *рука*. Jeg har laget en tabell over de relevante¹⁹ idiomene som jeg undersøkte nærmere ovenfor. Jeg har prøvd å klassifisere idiomene med ulike tegn som jeg forklarer under tabellen. Jeg bruker her den funksjonelle typologien til Dobrovolskij og Piirainen som jeg presenterte i kapittel 4.2.

RUSSISK	Norsk	Tsjekkisk
с пустыми руками	< _T	=
(идти) рука в руку/ рука об руку	> _T	> _T
от руки	≠	< _A

Tabell 4: Oppsummering av idiomer med kroppsdelen *рука*

¹⁹ Idiomet *под рукой* var ikke relevant for min tabell.

Tegnforklaring:

=	idiomene har identiske betydninger (funksjonelle ekvivalenter)
Ø	idiomet finnes ikke (brukes ikke) i målspråket
≠	idiomet i målspråket har en annen betydning (falske venner)
<	idiomet i målspråket har flere betydninger enn idiomet i kildespråket
>	idiomet i målspråket dekker bare en delmengde av betydningene til idiomet i kildespråket
T	tverrspråklige nære synonymer
A	asymmetrisk polysemi

Vi kan se fra tabellen at det bare var ett idiom på tsjekkisk som var helt identisk med det russiske idiomet i alle betydninger. Det var det tsjekkiske *CZ s prázdnýma rukama* som tilsvarte det russiske *RU с пустыми руками*. Vi kan si at disse idiomene er funksjonelle ekvivalenter.

Det var også ett tilfelle med et idiom som hadde en annen betydning enn det russiske uttrykket, nemlig det norske *NO fra hånd* som ikke sammenfaller med betydningen av det russiske *RU om pyku*. Vi kan si at *NO fra hånd* og *RU om pyku* er falske venner fordi de ser like ut, men har forskjellige betydninger.

Det er også klart fra tabellen at i alle andre tilfeller er det snakk om idiommer som har flere betydninger, enten i kildespråket eller i målspråket. Det norske uttrykket *NO med (to) tomme hender* har flere betydninger enn det russiske *RU с пустыми руками*, og de kan bli klassifisert som tverrspråklige nære synonymer fordi de har en lik kjernebetydning, og det norske idiomet brukes i flere sammenhenger enn det russiske.

Det tsjekkiske idiomet *CZ od ruky (fra hånd)* har også flere betydninger enn det russiske *RU om pyku*, men det blir klassifisert som asymmetrisk polysemi fordi ekstrabetydningen ikke har noe felles med den betydningen som det russiske idiomet har.

Det russiske uttrykket *RU (uðmu) pyka v pyky/ pyka ob pyky* har flere betydninger enn det norske *NO (å gå) hånd i hånd* og det tsjekkiske *CZ (jít) ruku v ruce (å gå hånd i hånd)*. Her er det snakk om tverrspråklige nære synonymer ifølge Dobrovolskij og Piirainens teori.

9 ГЛАЗ / ОКО

Her skal vi se på idiomer med kroppsdelene *глаз* eller *око*.²⁰ Synet er kanskje den viktigste sansen for mennesker. Dette gjenspeiler seg i språket fordi idiomene med kroppsdelene *øye* er blant de mest frekvente i mange språk, og også i denne oppgaven.

Øynene hjelper oss med å få informasjon om verden. Slik kan vi forstå det som omgir oss. Derfor brukes idiomene med kroppsdelene *øye* veldig ofte ikke bare i betydningen *å se*, men også i den overførte betydningen *å vite* (for eksempel *å åpne noens øyne*).

Jeg begynner med eksemplene fra korpora som viser tre idiomer med kroppsdelene *øye* som er ekvivalente i russisk, norsk og tsjekkisk. Det er *RU око за око, зуб за зуб*, *RU не верить своим (собственным) глазам* og *RU смотреть правде в глаза*.

RU око за око, зуб за зуб

NO øye for øye, tann for tann

CZ oko za oko, zub za zub

- (49) *RU* Если сам по себе закон непреложен (именно, око за око, зуб за зуб), то сами мы не должны брать на себя выполнение этого закона, ибо иначе мы не выйдем из заколдованного круга кармы. (The Russian National Corpus, Рерих, Е. И., *Письма в Европу*)
- (50) *NO* Rettferdighet var øye for øye, tann for tann. [SA01RoTh01.1035](#)
- (51) *CZ*..., ale také jako osobní urážku volající po pomstě. Oko za oko, zub za zub. (...men også som en personlig fornærmelse som trenger hevn. Øye for øye, tann for tann.) (The Czech National Corpus, Cornwellová, P., *Poslední útočiště*)

RU не верить своим (собственным) глазам

NO ikke tro sine egne øyne

CZ nevěřit svým vlastním očím

- (52) *RU* Но Вы так убеждены, что вы не поставщик, что я начинаю не верить своим глазам. (The Russian National Corpus, Садулаев, Г., *Таблетка*)
- (53) *NO* Lucho kunne ikke tro sine egne øyne. [SA03BeIn01.5943](#)

---

²⁰ Глаз står for øye fysisk, mens око kommer fra kirkeslavisk, oppfattes gammeldags eller poetisk, og brukes ofte i abstrakte sammenhenger (f.eks. очи ума).

- (54) CZ Člověk nevěří vlastním očím, ani já, a to už jsem to zažila několikrát. (*Man tror ikke sine egne øyne, ikke engang jeg, og jeg har opplevd dette flere ganger.*) (The Czech National Corpus, Fredrikssonová, M., *Když se Bůh smál*)

RU **смотреть правде в глаза**

NO **å se sannheten i øynene**

CZ **podívat se pravdě do očí**

- (55) RU Владимир Игоревич, — задумчиво продолжал он. — Будем смотреть правде в глаза. (The Russian National Corpus, Рубина, D., *Белая голубка Кордовы*)
- (56) NO Vi må tørre å se sannheten i øynene. [SA02HaCa01.2406](#)
- (57) CZ Podívejme se pravdě do očí. (*La oss se sannheten i øynene.*) (The Czech National Corpus, Sapkowski, A., *Paní jezera*)

9.1 Броситься/бросаться в глаза

RU **броситься/бросаться в глаза кому-л.**

NO **å falle/springe noen i øynene**

CZ **padnout někomu do oka/očí** (*å falle noen i øyet/øynene*)

La oss se på betydningen av uttrykket RU *броситься/бросаться в глаза кому-л.* I Stepanovas ordbok får vi denne forklaringen: “быть очень заметным, невольно привлекать к себе чье-л. внимание своим видом” (Stepanova, 2007:132). I Academic.ru står det: “выделиться, отличиться, обратить на себя внимание, оказаться в центре внимания” (Academic.ru).

Stepanova oversetter det russiske RU *броситься/бросаться в глаза кому-л.* til tsjekkisk som “bít do očí/padnout do oka (očí) komu (*slå i øynene/falle i øyet (øynene) til noen*)” (Stepanova, 2007:132). Det er nødvendig å kommentere denne oversettelsen, og jeg vil gjøre det i de følgende avsnittene.

På russisk finnes det et idiom som tilsvarende hennes oversettelse til tsjekkisk CZ *bít do očí* (*å slå i øynene*). Det er RU *быть в глаза*²¹ som har nesten samme betydning som RU *броситься/бросаться в глаза*, men det er sterkere, og mer ekspressivt. RU *быть*

---

²¹“Экспрес. Резко выделяться, быть особенно заметным” (Academic.ru).

в глаза kan ikke oversettes til norsk med et tilsvarende uttrykk. Eksempelet nedenfor fra RuN-korpuset bekrefter dette.

- (58) RU Человек в минуты волнения порой не замечает таких обстоятельств, которые, как говорят взрослые, бьют в глаза. [JO1R.s2497](#)

NO Et menneske kan i et bevegte øyeblikk overse slike ting som skriker imot en, som de voksne sier. [JO1TN.s2329](#)

For det andre bruker Stepanova oversettelsen CZ *padnout do oka (oči) komu (falle i øyet (øynene) til noen)*. Som morsmålsbruker tror jeg at det finnes en forskjell mellom bruken av kroppsdelen øye i entall og flertall på tsjekkisk. Begge betyr å *legge merke til noe*, og kan brukes som oversettelse av det russiske RU *броситься/бросаться в глаза* som Stepanova foreslår. Dette blir bekreftet med to eksempler fra korpuset.

- (59) CZ První věc, která jim padla do očí, bylo něco, co vypadalo jako rakev. (*Den første tingen som falt dem i øynene, var noe som liknet på en kiste.*) (The Czech National Corpus, Douglas, A., *Restaurant na konci vesmíru*)

- (60) CZ Odhodil jsem noviny na stůl, ale právě v té chvíli mi padl do oka inzerát v rubrice pohřešovaných osob. (*Jeg kastet avisen på bordet, akkurat da en annonse i rubrikken om savnede personer falt meg i øyet.*) (The Czech National Corpus, Doyle, A.C., *Příběhy Sherlocka Holmesa*)

Men når man bruker kroppsdelen øye i entall CZ *padnout do oka (falle i øyet)*, kan man få en ekstra betydning, nemlig å *like noen*, og i dette tilfellet kan man ikke bruke det tsjekkiske uttrykket som oversettelse av det russiske RU *броситься/бросаться в глаза*. Ifølge Čermáks ordbok betyr CZ *padnout do oka (falle i øyet)* å *tilfeldig legge merke til noe og like det*. (Čermák, 1994:574). Interessant nok oversetter han dette tsjekkiske uttrykket som *приглянуться кому*. La oss se på eksempler fra korpuset.

- (61) CZ David a Manolo si okamžitě padli do oka. Stali se z nich velcí přátelé. (*David og Manolo falt hverandre øyeblikkelig i øyet. De ble gode venner.*) (The Czech National Corpus, Cook, R., *Blízký konec*)

- (62) CZ Třeba jsem mu padla do oka. (*Kanskje falt jeg ham i øyet.* - “Kanskje likte han meg.”) (The Czech National Corpus, Chmielewska, J., *Všude červená*)

Det russiske uttrykket RU *бросаться в глаза* blir oversatt til norsk som NO å *falle/springe i øynene* i boken *Russiske idiommer i bilder* (Dubrovin, Berkov, 1988:25), og også i Berkovs norsk-russiske ordbok “falle i øynene – бросаться/броситься в глаза” (Berkov, 2003:1492), men når vi søker i korpora, finner vi ikke det norske uttrykket. I RuN-korpuset fikk jeg to treff med det russiske RU

бросаться в глаза, men ingen av dem ble oversatt med det norske *NO* *å falle/springe noen i øynene*. Ett av dem ble oversatt med en omskriving, og det andre med adjektivet *iøynefallende* som er mer naturlig å bruke i disse sammenhengene. I det leksikografiske bokmålkorpuset var det ingen treff med uttrykket *å falle/springe noen i øynene*, men jeg fikk 388 treff med adjektivet *iøynefallende*.

- (63) *RU* Открывая их, слеп вновь, так как с полу, разбрызгивая веера света, бросались в глаза лаковые штиблеты с белыми гетрами. [MB7R.s1538](#)

NO Når han så åpnet øynene, ble han blendet på ny, for nede fra gulvet sendte et par skinnende lakkstøvletter med hvite gamasjer hele bunter av lys opp i synet på ham. [MB7TN.s1521](#)

- (64) *RU* Из за скученности и неважного Освещения моё бесцельное блуждание по залу меньше бросалось в глаза. [BA3R.s2221](#)

NO Plassmangelen og den dårlige belysningen gjorde at min formålsløse vandring ikke ble så iøynefallende. [BA3TN.s2122](#)

- (65) *NO* Det ville ikke vært mulig å bryte opp en slik dør med hvilket som helst innbruddsredskap uten at skadene ble store og iøynefallende. [AV02BT961108091.9](#)

På russisk kan vi finne et lignende idiom *RU* *бросить/бросать в глаза кому что* som har en annen betydning. Dette uttrykket betyr å være åpen mot noen, men uten å ta hensyn til vedkommende, “говорить прямо, открыто, бесцеремонно, с целью унижить кого-л.” (Stepanova, 2007:132). Dette idiomet finner vi ikke engang i de andre språkene. Tsjekisk og norsk bruker i denne sammenhengen idiommer som inneholder kroppsdelen *ansikt* *CZ* *říkat/říct přímo do obličeje* (å si noe rett i ansiktet), *NO* *å si noe rett opp i ansiktet på noen* eller *CZ* *vmést/ hodit do tváře komu, co* (å kaste noe til ansiktet på noen).

9.2 Пускать пыль в глаза кому-л.

RU **ПУСКАТЬ ПЫЛЬ В ГЛАЗА КОМУ-Л.**

NO **å kaste blår i noens øyne/i øynene på en**

CZ **házet/sypat písek do očí** (å kaste/strø sanden i øynene)

Jeg har allerede kommentert dette russiske uttrykket i den teoretiske delen. Dobrovolskij og Piirainen brukte det som et eksempel på falske venner i russisk og engelsk. La oss se på de enkelte betydningene i alle de tre språkene.

Det russiske idiomet *RU пускать пыль в глаза кому-л.* betyr altså ifølge Dobrovolskij og Piirainen *å prøve å imponere folk, eller å vise seg i et bedre lys*. I Academic.ru står det at *RU пускать пыль в глаза кому-л.* betyr “создавать ложное впечатление о себе у кого-л., представляя себя, своё положение лучше, чем на самом деле” (Academic.ru). Funnene i korpora bekrefter denne betydningen.

- (66) *RU* Большими деньгами, короче, никого не удивишь. Нет смысла пускать пыль в глаза. Мобильный телефон у каждого второго гимназиста. (The Russian National Corpus, Мартынов, И., *Париж - город контрастов*)
- (67) *RU* Жила она у старшей сестры, поэтому и адреса своего не могла дать, а хотелось быть светской, модной, пускать пыль в глаза. (The Russian National Corpus, Нагибин, Ю., *Другая жизнь*)
- (68) *RU* Потемкин со всеми обращался надменно, он любил пускать пыль в глаза, похвалялся своей храбростью и тем, что он наторелый знаток военного искусства. (The Russian National Corpus, Шишков, В. Я., *Емельян Пугачев. Книга третья*)

På norsk betyr uttrykket *NO å kaste blår i noens øyne* noe tilsvarende *å narre folk, føre noen bak lyset eller å lure noen opp i stry*, men det norske idiomet har ikke den samme betydningen *å vise seg i et bedre lys* som det russiske har. Det betyr at det russiske uttrykket *RU пускать пыль в глаза кому-л.* ikke alltid kan bli oversatt til norsk med *NO å kaste blår i noens øyne/i øynene på en*.

Det tsjekkiske uttrykket *CZ házet/ sypat písek do očí (å kaste/strø sanden i øynene)* står kanskje nærmere den engelske betydningen som Dobrovolskij og Piirainen presenterte som et eksempel på falske venner. Det engelske idiomet *EN to throw dust into someone's eyes* betyr *å prøve å dra noens oppmerksomhet bort fra noe som man ikke ønsker å se eller vite*. Dette stemmer med Čermáks definisjonen i ordboken: “klamat, zaslepit někoho, zamlžit, zakrýt někomu celou situaci, vyvolat v něm falešný důvěrný dojem” (*å lure, blinde noen, å skjule situasjonen for noen for å få et falskt inntrykk*) (Čermák, 1994:645). Det mest interessante med Čermáks ordbok er hans oversettelse til russisk “замазывать/отводить глаза кому” (Čermák, 1994:645). Dette bekrefter at verken de tsjekkiske eller norske idiomene kan fungere som funksjonelle ekvivalenter av det russiske uttrykket *RU пускать пыль в глаза кому-л.* Jeg tilføyer norske og tsjekkiske eksempler fra korpora.

- (69) *NO* det virket underlig at Walter, som var grønnere enn Greenpeace og som selv hadde sine røtter på landsbygda, nå skulle ha havnet i trøbbel for å ha konspirert med kullindustrien og kastet blår i øynene på bygdefolket. [SK01FrJo01.4](#)

- (70) NO Ledende konservative viser som The Times og Echo de Paris advarte mot det de tolket som en naiv nødhjelpsavtale fra Nansens side. I det britiske utenriksdepartementet mente de bolsjevikene hadde kastet ham blår i øynene. [SA03VoCa01.9472](#)
- (71) CZ Házet písek do očí mocným je zaručený způsob, jak vyprovokovat reakci. (Å kaste sand i øynene til de mektige vil garangert provosere en reaksjon.) (The Czech National Corpus, Waal, F., *Dobráci od přírody*)
- (72) CZ Můj drahý Jappe, je možné, že byste mi házel písek do očí? (*Min kjære Jappe, er det mulig at De ville kaste sand i øynene på meg?*) (The Czech National Corpus, Christie, A., *Velká čtyřka*)

9.3 Å være en torn i øyet på noen

NO å være en torn i øyet på noen

CZ být trnem v oku/očích někomu/jako trn v oku/očích (å være en torn i øyet/øynene på noen/ som en torn i øyet/øynene)

Ifølge Bokmålsordboka kommer det norske uttrykket NO å være en torn i øyet på noen fra Bibelen (jf 4. Mos 33,55), og betyr å være en kilde til stadig ergrelse (Bokmålsordboka.no). Det tsjekkiske idiomet CZ být trnem v oku/očích někomu (å være en torn i øyet/øynene på noen) har den samme betydningen. Jeg viser noen eksempler fra korpora.

- (73) NO For kongen var han derimot en torn i øyet, og i 1535 ble More dømt til halshogging for høyforræderi. [SA01MoTo01.6098](#)
- (74) NO I lang tid framover var gården en torn i øyet for byens kulturelite. [AV06Tk1007.7](#)
- (75) CZ Příliš vzdělaní vládní úředníci mu byli trnem v oku. (*For høyt utdannede statsansatte var for ham en torn i øyet.*) (The Czech National Corpus, Ludlum, R., *Spiknutí škorpiónů*)
- (76) CZ Jejich láska prý byla ostatním trnem v oku. (*Deres kjærlighet var for andre en torn i øyet.*) (The Czech National Corpus, Brown, S., *Závist*)

Russisk har ikke det samme idiomet med ordet *torn*. I Martínková's ordbok finner man oversettelsen av det tsjekkiske uttrykket som “как порох в глазу – jako trn v očích” og “мозолить глаза – býti trnem v očích” (Martínková, 1953:68). Hennes oversettelse trenger en kommentar. Uttrykket RU *как порох в глазу* har nemlig en annen betydning. På Academic.ru får vi vite at: “как порох в глазу – что досаждаёт, озабочивает; за чем следишь заботливо; дорогое” (Academic.ru). De følgende funnene i RuN-korpuset bekrefter dette. Derfor tror jeg at denne oversettelsen er feil. Det er mulig at den mentale

assosiasjonen påvirket forfatteren til å bruke dette idiomet selv om betydningen er forskjellig. Å ha støv i øyet høres neste like ubehagelig ut som å ha en torn i øyet.

(77) ^{RU} Это одно мое детище, как порох в глазу. (The Russian National Corpus, Сомов, О. М., *Русалка*)

(78) ^{RU} После этого я осталась у папеньки одна, по поговорке, как порох в глазу. (The Russian National Corpus, Каменская, М.Ф., *Воспоминания*)

Nå skal vi se på den andre oversettelsen til Martínková, nemlig ^{RU} *мозолить глаза*. Betydningen av dette uttrykket forklares i Academic slik: “надоедать постоянным, неотвязным присутствием, досаждать, торча перед глазами” (Academic.ru).

Глагол *мозолить* в современном русском литературном языке лишен самостоятельного значения. Он употребляется лишь в составе фразеологического единства — *мозолить глаза*. (Academic.ru)

I Stepanovas ordbok får vi to betydninger av dette idiomet: “1. Надоедать, досаждать своим постоянным присутствием, 2. Надоедать, не давать покоя постоянными жалобами, попреками, разговорами о чем-л.” (Stepanova, 2007:134) Ingen av disse betydnignene blir oversatt til tsjekkisk med uttrykket *cz být trnem v oku/očích někomu/jako trn v oku/očích* (å være en torn i øyet/øynene på noen/ som en torn i øyet/øynene). Konklusjonen er at uttrykket ^{RU} *мозолить глаза* kanskje har en lignende betydning, men kan ikke betraktes som en funksjonell ekvivalent av de norske og tsjekkiske idiomene.

(79) ^{RU} Чтобы лишний раз не мозолить глаза дежурной по этажу, я ночью пользовался бутылкой из-под шампанского. (The Russian National Corpus, Есин, С., *Марбург*)

(80) ^{RU} По крайней мере, они не будут стоять у суфлерской будки и мозолить глаза зрителям. (The Russian National Corpus, Станиславский, К., С., *Моя жизнь в искусстве*)

(81) ^{CZ} Zato Admirál, jak jsem nyní viděl, ho měl celý život jako trn v oku, v zadku a bůhvíde ještě.

^{RU} Зато у Экселенца, как я теперь видел, он всю жизнь просидел в почках, печени и в желчном пузыре. (Intercorp)

I Berkovs ordbok finner vi et russisk uttrykk som kanskje står aller nærmest betydningen av idiomet ^{NO} *å være en torn i øyet på noen*. Det er ^{RU} *как бельмо на глазу*: “En torn i øyet – как бельмо на глазу” (Berkov, 2003:1492). *Бельмо* er faktisk en øyesykdom, og idiomet ^{RU} *как бельмо на глазу* brukes i overført betydning. Å ha denne

sykdommen i øyet føles ubehagelig på samme måte som en torn i øyet. La oss se på definisjonen av dette uttrykket. Tichonov beskriver det slik: “о ком-, чем-л., постоянно мешающем, раздражающем своим присутствием” (Tichonov, 2004:46). Jeg tar med to eksempler fra korpora.

(82) RU он с ними не пил, он не звал их в гости, и они его не звали, потому что он торчал в их институте, как бельмо на глазу. (The Russian National Corpus, Воронель, Н., *Без прикрас. Воспоминания*)

(83) RU «Я ему как бельмо на глазу», — думает он. (The Russian National Corpus, Распутин, В., *Деньги для Марии*)

9.4 На глаз/на глазок

RU **на глаз/на глазок**

NO **på øyemål**

CZ **naoko** (*på øyet*)

Det russiske idiomet RU *на глаз/на глазок* betyr ifølge Stepanova “приблизительно, по самой общей оценке” (Stepanova, 2007:138). Det samme uttrykket på norsk er NO *på øyemål*: “ta noe på øyemål – omtrentlig mål” (Bokmålsordboka.no). Idiomene tilsvare hverandre både ifølge Berkov og korpora. “На глаза – på øyemål” (Berkov, 1987:139).

(84) RU ...знают, что измерять количество воды строители будут ведрами, а если её нужно совсем немного, то на глазок. (The Russian National Corpus, Волкова, Е., *Сухой закон, отделки*)

(85) RU Размёр определяли на глазок. (The Russian National Corpus, Елин, А., *Кто ее надевает, тот долго не живет*)

(86) RU У Нюры не было рецептов — всё приблизительно, на глаз, я так и готовлю до сих пор. (The Russian National Corpus, Спивакова, С., *Не всё*)

(87) NO De som siktet, kunne da bruke ulike instrumenter, for eksempel kvadranter, men en erfaren artillerist gjorde det ofte bare på øyemål. [SA02EnPe02.524](#)

(88) NO Man kan tilsette en teskje eller ta det på øyemål. [TV02NV0401.761](#)

Det tsjekkiske idiomet CZ *naoko* (*på øyet*) har derimot en annen betydning. Det kan bli betraktet som en falsk venn til det russiske RU *на глаз/на глазок*. CZ *naoko* (*på øyet*) betyr å si eller gjøre noe bare tilsynelatende, noe også funnene fra korpora bekrefter.

- (89) CZ Slyšel jsem o jednom chlápkovi, co nabídl jedné dívence, která zoufale toužila dostat se ze země, že si ji naoko vezme. (*Jeg har hørt om en fyr som tilbød en jente, som desperat ønsket å komme seg ut av landet, at han på øyet skulle gifte seg med henne. – “tilsynelatende”*) (The Czech National Corpus, Le Carré, J., *Ruská sekce*)
- (90) CZ Jen naoko předstíral, že mu nevadí. (*Han lot bare på øyet som om det ikke gjorde ham noe. – “tilsynelatende”*) (The Czech National Corpus, Ludlum, R., *Spiknutí škorpiónů*)

Det følgende eksemplet viser at CZ *naoko(på øyet)* ikke blir oversatt med RU *на глаз/на глазок*.

- (91) CZ Velitel regimentu pouštěl hrůzu jen naoko.

RU Командир полка оказался страшным только по виду. (Intercorp)

For å kunne oversette det russiske idiomet RU *на глаз/на глазок* bruker tsjekkisk et annet idiom, nemlig CZ *od oka/podle oka (fra øyet/etter øyet)*.

- (92) CZ Když se spolu radostně vítaly, pokoušela jsem se aspoň od oka odhadnout její obvod. (*Når de ønsket velkommen, prøvde jeg i det minste fra øyet å anslå dens omkrets. – “omtrent”*) (The Czech National Corpus, Chimielewska, J., *Všude červená*)
- (93) CZ Můj původní odhad od oka byl dost nepřesný. (*Mitt første anslag fra øyet var ganske upresist.*) (The Czech National Corpus, Vonnegut, K., *Vítejte v opičárně*)

Det tsjekkiske uttrykket CZ *od oka/podle oka (fra øyet/etter øyet)* finner vi som en ekvivalent til det russiske RU *на глаз/на глазок* både i ordbøkene og korpora: “od oka/podle oka – на глазок/глаз” (Čermák, 1994:572), “od oka (měřit, odhadnout)” (Stepanova, 2007:138).

- (94) RU Берите на глаз, – сказал я, – он мне легко достался.

CZ Berte to od oka, – řekl jsem, – lehce nabyl, lehce pozbyl. (Intercorp)

- (95) RU Молодой директор был известен вспыльчивой нетерпимостью ко всякой мастеровщине: на глазок, на авось, нашармачка.

CZ Mladý ředitel byl totiž znám svým nesmlouvavým odporem ke každému fušerství: zkusmo, od oka, nazdařbůh. (Intercorp)

9.5 Oppsummering

Her vil jeg oppsummere kapittel 9. I tabellen finner vi de relevante idiomene med kroppsdelene *глаз/око* som jeg undersøkte nærmere.

RUSSISK	Norsk	Tsjekkisk
Броситься/бросаться в глаза	Ø	< _T
Пускать пыль в глаза кому-л.	> _T	≠
На глаз/на глазок	=	≠

Tabell 5: Oppsummering av idiomer med kroppsdelene *глаз/око*

Tegnforklaring:

- = idiomene har identiske betydninger (funksjonelle ekvivalenter)
- Ø idiomet finnes ikke (brukes ikke) i målspåket
- ≠ idiomet i målspåket har en annen betydning (falske venner)
- < idiomet i målspåket har flere betydninger enn idiomet i kildespråket
- > idiomet i målspåket dekker bare en delmengde av betydningene til idiomet i kildespråket
- _T tverrspråklige nære synonymer
- _A asymmetrisk polysemi

Det er bare ett tilfelle der et norsk idiom betraktes helt likt som det russiske idiomet. Det er *NO på øyemål* som tilsvare uttrykket *RU на глаз/на глазок*. De er funksjonelle ekvivalenter. Det er norske idiomet *NO å falle/springe noen i øynene* brukes langt sjeldnere enn det russiske idiomet *RU броситься/бросаться в глаза кому-л.* *NO å falle/springe noen i øynene* har ingen treff i korpora fordi det er vanligere å bruke uttrykket *i ønefallende* i stedet.

Vi kan se fra tabellen at det er to tsjekkiske uttrykk som ser like ut, men har en annen betydning enn de russiske idiomene. Vi kan kalle dem falske venner. Det er idiomet *CZ házet/sypat písek do očí* (*å kaste/strø sanden i øynene*) som har en annen

betydning enn det russiske uttrykket *RU пускать пыль в глаза кому-л.*, og *CZ naoko* (på øyet) som ikke tilsvarende betydningen av det russiske idiomet *RU на глаз/на глазок*.

Det finnes ett uttrykk i tabellen som på tsjekkisk har flere betydninger enn det russiske *RU броситься/бросаться в глаза кому-л.* Det er snakk om uttrykket *CZ padnout někomu do oka/očí* (å falle noen i øyet/øynene). Disse idiomene blir klassifisert som tverrspråklige nære synonymer. Tverrspråklige nære synonymer finner vi også i idiomene *RU пускать пыль в глаза кому-л.* og *NO å kaste blår i noens øyne/i øynene på en* der det russiske uttrykket har flere betydninger enn det norske.

10 ГОЛОВА

Hodet er en av våre livsviktige kroppsdelar fordi det beskytter vår hjerne. Vi bruker hodet i sammenheng med ideer, tanker og kunnskap. Det er et senter for fornuft i motsetning til hjertet som er et senter for følelser. Hjertet og hodet kompletter hverandre som Anne Golden sier i sin artikkel. Hun viser til et uttrykk å *bruke både hjerte og hode* som betyr at det er viktig både med fornuft og følelser.

Den livsviktige funksjonen av hodet gjenspeiler seg også i idiomene som stammer fra tider da folk ble henrettet ved å hogge av hodet. Det er mulig å finne mange slike idiommer i språket i dag. Jeg viser flere eksempler fra alle de tre språkene.

Russisk: **платить, заплатить головой за что**

дать/давать голову на отсечение

сложить голову

Norsk: **gjøre en et hode kortere**

sette en pris på ens hode

Tsjekkisk: **udělat někoho o hlavu kratším** (*gjøre noen et hode kortere*)

sázet/vsadit svou hlavu na co (*satse sitt hode på noe*)

dát za koho/co hlavu (na špalek) (*å legge for noen/noe sitt hode [på en hoggestabbe]*)

Jeg vil begynne med de eksemplene fra korpora som viser idiomene med kroppsdelene *hodet* som er ekvivalente i alle tre språk. Det er *RU прятать голову в песок*, *RU у кого ясная голова* og *RU поставить с ног на голову*.

RU прятать голову в песок (как страус)

NO å stikke/å gjemme hodet i sanden

CZ strkat/schovávat hlavu do písku (*å stikke/å gjemme hodet i sanden*)

(96) *RU ...просто прячут голову в песок. (Intercorp)*

(97) *NO Vi kan fortsette som strutsen, stikke hodet i sanden og late som alt er ved det gamle. AV01KK00011121*

(98) *CZ Schovávají před tímto problémem hlavu do písku. (De gjemmer hodet i sanden for dette problemet.) (Intercorp)*

RU у кого ясная голова

NO å ha et lyst hode

CZ mít jasnou hlavu (*å ha et lyst hode*)

- (99) RU И хотя ему́ было уже́ сёмьдесят пять лет, у него́ была́ ясная голова́, а жízненного о́пыта за сёмьдесят пять лет мо́жно набра́ться. (The Russian National Corpus, Рыбаков, А., *Тяжелый песок*.)
- (100) NO ...for gutten var grei nok, og kunne ikke lastes for å være født med et lyst hode. [SK04OsMa01.414](#)
- (101) CZ...měl jasnou hlavu a přirozenou odvahu. (...*han hadde et lyst hode og et naturlig mot.*) (The Czech National Corpus, Francis, D., *Za trest.*)

RU поставить что-л. с ног на голову²²

NO sette/stille noe på hodet

CZ postavit na hlavu (*sette på hodet*)

- (102) RU Так все поставить с ног на голову! (The Russian National Corpus, Азаров, Ю., *Подозреваемый*)
- (103) NO Men man kan spørre seg hvorfor Engelstad velger å stille samfunnet på hodet. [AV06Pr0617.134](#)
- (104) CZ Ale vy jste tu věc vlastně postavila na hlavu. (*Men De stilte egentlig den saken på hodet.*) (The Czech National Corpus, Terrell, H., *Kukla Motýla.*)

I de følgende kapitlene vil jeg se nærmere på de mest interessante idiomene med kroppsdelen *hodet* i alle de tre språkene.

10.1 Терять/потерять голову

RU терять/потерять голову

NO å miste/tape hodet

CZ ztratit/ztrácet hlavu (*å miste hodet*)

---

²² Det russiske idiomet RU *поставить что-л. с ног на голову* brukes mer generelt, og det er vanlig å bruke pronomen *все* i det, mens det norske uttrykket NO *sette/stille noe på hodet*

er mer produktiv, man kan stille på hodet for eksempel *samfunnet* som i eksemplet fra korpuset.

Det russiske idiomet *RU терять/потерять голову* har ifølge Stepanovas ordbok tre bruksområder. Jeg vil presentere og sammenligne dem med norsk og tsjekkisk og vise noen eksempler fra korpora.

For det første betyr dette uttrykket *å miste tankeevnen, ikke tenke klart*. “от волнения лишаться самообладания, утратить способность поступать разумно, спокойно” (Stepanova, 2007:151). Til tsjekkisk blir det oversatt som “*ztratit/ztrácet hlavu*” (*å miste hodet*) (Stepanova, 2007:151). Bokmålsordboka sier at *NO å miste/tape hodet* betyr *å miste fatningen eller å bli rådvill*.

- (105) *RU Я одна теряю голову. Княжна Варвара не помощница, а помеха. Я ждала тебя третьего дня, вчера и теперь посылаю узнать, где ты и что ты?* [LNT4R.s3168](#)

NO Alene mister jeg hodet. Fyrstinne Varvara er ikke til hjelp, bare til bryderi. Jeg ventet deg både i forgårs og i går, og nå sender jeg bud for å få vite hvor du er og hvordan det går med deg. [LNT4TN.s2930](#)

- (106) *CZ Kdyby zjistil, že ho znovu někdo využívá, mohl by ztratit hlavu a dělat nebo říkat věci, které by měly nepředstavitelné následky pro nás všechny. (Hvis han fant ut at noen misbrakte ham igjen, ville han miste hodet og si eller gjøre ting som ville ha ufattelige konsekvenser for oss alle.)* (The Czech National Corpus, Ludlum, R., *Bourneův mýtus*)

Den andre betydningen er “безрассудно влюбиться” som vi kan oversette som *å “forelske seg hodeløst.”*²³ Den tsjekkiske oversettelsen er også “*ztratit/ztrácet hlavu*” (*å miste hodet*) (Stepanova, 2007:151) som vi ser i de følgende eksemplene fra korpora.

- (107) *RU И конечно, мне надо было бы меньше влюбляться, терять голову, придумывать своего героя, а потом разочаровываться. (The Russian National Corpus, Смирнова, Л., *Моя любовь*)*

- (108) *RU Что-то такое в нем было, что заставляло женщин терять голову. (The Russian National Corpus, Смирнова, Л., *Моя любовь*)*

- (109) *CZ Už jí měl dost; ztratil hlavu pro nějakou jinou, a nevěděl, jak jinak se jí zbavit. (Han ble lei av henne, mistet hodet for en annen kvinne, og visste ikke hvordan han skulle bli kvitt henne.)* (The Czech National Corpus, Woolrich, C., *Noční můry*)

- (110) *CZ Přijela z Moskvy se čtyřmi dětmi a přede všemi si naříkala, že si muž našel jinou, ztratil hlavu a opustil rodinu. (Hun kom fra Moskva med fire barn, og klaget foran alle at mannen hadde funnet en annen kvinne, mistet hodet og forlatt familien.)* (The Czech National Corpus, Mandělštamova, N. L., *Dvě knihy vzpomínek*)

---

²³ I norsk og tsjekkisk finnes det samme adverbet *NO hodeløst, CZ bezhlavě (hodeløst)* som betyr *å gjøre noe impulsivt, uten å tenke*.

Norsk bruker ikke idiomet *NO å miste/tape hodet* veldig ofte ved forelskelse, men det kan knyttes til forelskelse indirekte. Man blir forelsket og slik slutter man å tenke klart. Jeg har funnet ett eksempel som viser det norske idiomet i denne sammenhengen.

- (111) *NO* Antikkens forfattere er av den oppfatning at han var lett å lede og godtroende, noe som i kombinasjon med stort alkoholforbruk og en sterk seksualdrift fikk ham til å miste hodet både overfor menn og kvinner. [SA02K1A101.2662](#)

Og den tredje betydningen ifølge Stepanovas ordbok er “заснаваться, много мнить о себе, о своих возможностях, обычно от успехов, славы и т.д.” (Stepanova, 2007:151) I denne sammenhengen er det ikke mulig å oversette det russiske uttrykket med de tilsvarende uttrykkene på norsk *NO å miste/tape hodet* og tsjekkisk *CZ ztratit/ztrácet hlavu (å miste hodet)*.

- (112) *RU* Слегка прикоснувшись, оно тем самым мешает тебе еще раз потерять голову от нынешних твоих успехов. (The Russian National Corpus, Гурченко, Л., *Аплодисменты*)
- (113) *RU* В подобных условиях поклонения и восхваления трудно было не свихнуться, не потерять голову, тем более что любому крупному деятелю из Москвы на местах всегда старались (и не без успеха, полагаю) «втереть очки», «повесить лапшу на уши. (The Russian National Corpus, Грищенко, Б., *Посторонний в Кремле*)

Denne betydningen av *RU терять/потерять голову* kan vi oversette til norsk som *NO suksessen går til hodet på noen* og som *CZ úspěch (komu) stoupá do hlavy (suksessen stuper til hodet (på noen))* til tsjekkisk. Men i Stepanovas ordbok brukes den tsjekkiske oversettelsen *CZ nosit bradu vysoko (å bære haken høyt)*²⁴ som kan oversettes som *NO sette nesen i været* eller *NO å ha nesen i sky*.

Konklusjonen er at det russiske idiomet *RU терять/потерять голову* har en bredere betydning enn de tilsvarende uttrykkene på norsk og tsjekkisk. Det tsjekkiske uttrykket *CZ ztratit/ztrácet hlavu (å miste hodet)* mangler betydningen *å tape hodet fordi suksessen gikk noen til hodet*, mens det norske uttrykket *NO å miste/tape hodet* stemmer med det russiske bare i én av de tre betydningene.

---

²⁴ Det er også mulig å si *CZ nosit nos vysoko (å bære nesen høyt)* eller *CZ mít nos nahoru (å ha nesen oppover)* i den samme betydningen som *CZ nosit bradu vysoko (å bære haken høyt)*.

Jeg vil tilføye at det er vanlig at det russiske idiomet *RU не (по)терять голову* oversettes til tsjekkisk med idiomet *CZ zachovat (si) chladnou hlavu* (å holde hodet kaldt) som i disse eksemplene fra ordbøkene: “Не терять/не потерять головы. Одобр. Сохранять самообладание, не терять способности здраво, трезво рассуждать. Zachovat si chladnou hlavu” (Stepanova, 2007:152). “Zachovat si chladnou hlavu, не (по)терять голову” (Čermák, 1994:231) Det samme idiomet finnes også på norsk *NO å holde hodet kaldt*. Bokmålsordboka forklarer idiomets betydning som å “bevare dømmekraften, tenkeevnen” (Bokmålsordboka).

I denne sammenhengen vil jeg nevne at de samme konseptuelle metaforene kan ha forskjellige betydninger i forhold til ulike kroppsdelar. Vanligvis opplever vi distinksjonen VARMT-KALDT slik at det første representerer positive, og det andre negative egenskaper som for eksempel *å ha et varmt/kaldt hjerte, et varmt smil, en kald skulder*. Når det gjelder kroppsdelan *hodet*, er det derimot omvendt. *Å holde hodet kaldt* opplever vi positivt, mens uttrykket *RU горячая голова* og *CZ horká hlava* (et varmt hode) beskriver en impulsiv person som handler forhastet i negativ forstand. “Человек, поступающий опрометчиво, излишне поспешно, пылкий улвекающий человек” (Stepanova, 2007:145).

10.2 Посыпать голову пеплом

RU ПОСЫПАТЬ ГОЛОВУ ПЕПЛОМ

CZ (po)sypat hlavu popelem (å drysse/strø hodet med aske)

Jeg har valgt å undersøke det russiske idiomet *RU посыпать голову пеплом* på grunn av det interessante historiske opphavet. Idiomet kommer fra den gamle påsketradisjonen da asken ble drysset på hodet som et symbol på anger overfor Gud på askeonsdagen som tok sitt navn fra denne tradisjonen. På denne dagen minnet kirken folk om deres dødelighet. Det var vanlig i middelalderen at troende kom i kirken i botsklær og med aske i håret, og senere har det blitt en tradisjon at presten tegner et kors på pannen. (Språkrådet, *Påskeord*)

Opprinnelig ble asken strødd på hodet i form av et kors på legmenn og klerikere, mens kvinner fikk et askekors tegnet på pannen. (...) Regelen om at asken skulle skaffes ved å brenne palmegreiner som var til overs fra

forrige års prosesjon på palmesøndag, opptrer for første gang på 1100-tallet. Etter hvert mottok legmenn også asken i form av et kors på pannen, mens de med tonsur tradisjonelt mottok den som et kors oppå hodet. (Den Katolske Kirke, *Askeonsdag*)

Denne tradisjonen er fortsatt levende i noen katolske kirker. Presten tegner et askekors på pannen og siterer fra Bibelen: “Memento homo quia pulvis es et in pulverem reverteris” som oversettes til norsk som “Kom i hu, menneske, at du er støv og skal vende tilbake til støv.” (Språkrådet, *Påskeord*)

La oss se på betydningen av idiomet *RU посыпать голову пеплом*. I Academic.ru står det at dette uttrykket har to betydninger. Den første betydningen er “предаваться скорби по поводу несчастья, тяжелой утраты” (Academic.ru).

- (114) *RU* Конечно, овцы многое вытопчут, и однажды земля может не ожить, превратиться в пустыню, но здесь нет злого умысла, для самого кочевника это тоже несчастье, и он будет драть свои власы, посыпать голову пеплом, моля Господа опять сделать пастбища тучными. (The Russian National Corpus, Шаров, В., *Воскрешение Лазаря*)

Den andre betydningen brukes ekspressivt. “Покаянно признавая свою вину, ошибки, обещать исправиться.” (Academic.ru)

- (115) *RU* Настолько большой, что впору посыпать голову пеплом и удалиться в пустынь, проклиная несовершенство мира и дьявольские искушения его. (The Russian National Corpus, Александр, В. А., *Дрессировка мозга головы*)

- (116) *RU* Так не лучше ли загодя бросить его, отрясти прах от ног своих, посыпать голову пеплом? (The Russian National Corpus, Шишков, В. Я., *Емельян Пугачев*)

Den første betydningen blir oversatt til tsjekkisk med flere forskjellige omskrivninger, mens den andre oversettes med det tsjekkiske tilsvarende idiomet *CZ posypat hlavu popelem* (å drysse/strø hodet med aske). “Покаянно признавая свою вину, ошибки, обещать исправиться – posypat si hlavu popelem, sypat si popel na hlavu.” (Stepanova, 2007:150). Dette betyr at det tsjekkiske uttrykket samsvarer med det russiske bare i én av de to betydningene.

- (117) *CZ* Vzala jsem všechno na sebe, jak jsem slíbila. Posypala jsem si hlavu popelem. (Jeg tok alt på meg som jeg hadde lovet. Jeg strødde hodet med aske.) (The Czech National Corpus, Fojtová, V., *Zástava náhradního srdce*)

- (118) CZ Já se omluvím, posypu si hlavu popelem a dodám chybějící porce. (*Jeg vil beklage, strø hodet med aske og legge til porsjonene som manglet.*) (The Czech National Corpus, Hofmanová, J., *Láska není minulost*)

Norsk har ikke et slikt idiom som russisk og tsjekkisk som inneholder kroppsdelen *hodet* i denne sammenhengen. Men det finnes uttrykket NO (*å kle seg*) *i sekk og aske* som kommer fra den samme tradisjonen da de troende kom i kirken i botsklær og med aske i håret (i sekk og aske). Den store norske leksikon og Bokmålsordboka sier at det er “uttrykk fra Est 4,1, Jer 6,26 og flere andre steder i Bibelen. Å kle seg i sekk og å strø aske på hodet var et gammelisraelittisk uttrykk for dyp sorg.” (Store Norske Leksikon); “kle seg i sekk og aske (opph en jødisk skikk) vise ytre tegn på sorg el. anger” (Bokmålsordboka).

- (119) NO Mannen er borte fra Chicago. I sekk og aske vandrer han mot floden. Med nakne føtter. [SK01BrTo01.1814](#)
- (120) NO For denne teaterproletaren eier jo så mye feit kulakkjord at han må kle seg i sekk og aske, bygsle en husmannsplass og leve på skyggesiden av bondesamfunnet halve året. [SK01HeHa01.5004](#)
- (121) NO Så lenge pesten herjet over Sjælland var det helt nødvendig å vise bot og anger, og om de ikke skulle være kledd i sekk og aske når de gikk til gudstjeneste, måtte de heller ikke overdrive i farger. [SK01PeEr01.1894](#)

10.3 БИТЬСЯ ГОЛОВОЙ ОБ СТЕНУ/СТЕНКУ

RU **БИТЬСЯ ГОЛОВОЙ ОБ СТЕНУ/СТЕНКУ**

NO **renne/stange hodet mot veggen/muren**

CZ **jít hlavou proti zdi** (*å gå med hodet mot veggen*)

I Stepanovas ordbok finner vi beskrivelsen av det russiske idiomet RU *биться головой об стену*: “делать все возможное, отстаивая свои интересы.” (Stepanova, 2007:147), mens i Academic.ru står det at dette uttrykket har to betydninger.

- A. Делать всё возможное, отстаивая свои интересы, стараться всеми средствами добиться своего.
B. Предаваться крайнему отчаянию, бурно выражать свое горе.
(Academic.ru)

Stepanovas definisjon stemmer med den første betydningen. Jeg viser eksemplene fra korpora som har den første betydningen av RU *биться головой об стену/стенку*.

- (122) RU Да пусть меня сто Дегтярей посылают, а если я сама не захочу, они могут биться головой об стенку. (The Russian National Corpus, Львов, А., *Двор*)
- (123) RU А мне уже не нужно было с разгону биться головой о стену, чтобы убеждать начальство в необходимости и пользе носового платка. (The Russian National Corpus, Макаренко, А. С., *Педагогическая поэма*)

Den første betydningen tilsvarer det norske uttrykket NO *renne/stange hodet mot veggen/muren*. Berkov er også enig i dette: “renne hodet mot veggen/muren - биться головой об стену” (Berkov, 2003:505). I Bokmålsordboka står det følgende: “renne hodet mot veggen, muren - møte uovervinnelige hindringer” (Bokmålsordboka). Jeg tilføyer et par norske eksempler fra det leksikografiske bokmålskorpuset.

- (124) NO Kampen mot kommunen har vært en tung prosess. Det har vært som å stange hodet mot veggen [AV02BT960530108.39](#)
- (125) NO Det kan være hvis de blir anklaget for noe, men uten at bevisene er særlig klare, eller når vanlige mennesker opplever å stange hodet mot en vegg av saksbehandlere, lover og bestemmelser. [SA01JoAn01.1536](#)

Vi kan oversette den første betydningen av det russiske idiomet RU *биться головой об стену/стенку* med det tsjekkiske idiomet CZ *jít hlavou proti zdi* (*å gå med hodet mot veggen*). I Čermáks ordbok finner vi også oversettelsen “jít hlavou proti zdi - биться головой об стену” (Čermák, 1994:213).

- (126) CZ Všichni příliš ostře vnímali svou bezmocnost, než aby šli hlavou proti zdi. (*Alle skjønnte altfor klart sin hjelpeløshet heller enn å gå med hodet mot veggen.*) (The Czech National Corpus, Mandělštamová, N. J., *Dvě knihy vzpomínek*)

Den andre betydningen av uttrykket RU *биться головой об стену/стенку* uttrykker fortvilelse, ofte over handlinger som vi har gjort feil. Jeg viser ett eksempel fra korpuset.

- (127) RU Вот ушла жена, ну ушла, что теперь? Биться головой о стену?! Рвать на груди рубашку и, рыдая, кататься по полу? (The Russian National Corpus, Слипечук, В., *Зинзивер*)

Denne betydningen kan vi verken oversette med det norske NO *renne/stange hodet mot veggen/muren* eller med det tsjekkiske CZ *jít hlavou proti zdi* (*å gå med hodet mot veggen*). På tsjekkisk kan vi bruke et annet tsjekkisk idiom som også inneholder kroppsdelen *hodet*. Det er uttrykket CZ *bít se/tlouct se do hlavy* (*å slå seg i hodet*). Likevel valgte Čermák i sin ordbok å oversette det tsjekkiske CZ *bít se/tlouct se do hlavy* (*å slå seg i hodet*) med uttrykket RU *хвататься за голову*. Et slikt idiom finnes også på

norsk. Den ser veldig lik ut med bare forskjellen i preposisjon. Det er *NO stange hodet i veggen* som uttrykker fortvilelse, og som kan brukes i denne sammenhengen.

Til slutt vil jeg nevne at det finnes to lignende idiomer med forskjellige betydninger på norsk og tsjekkisk som har noe å gjøre med å slå noen i hodet. På norsk bruker man idiomet *NO å slå en i hodet med noe* som betyr å bruke et argument mot noen.

Den opphavlige, konkrete betydningen er å slå noen i hodet med en gjenstand, f.eks. en hammer. Seinere har så uttrykket blitt tatt i bruk i overført betydning og da gjerne om å slå en i hodet med ord og verbale argumenter. (Vannebo, 2006: 94)

Tsjekkisk har idiomet *CZ otloukat někomu něco o hlavu* (å slå noe mot noens hode hele tiden) som betyr å bebreide noen for noe.

10.4 C/OT ГОЛОВЫ ДО ПЯТОК, С ГОЛОВЫ ДО НОГ, С НОГ ДО ГОЛОВЫ

RU C/OT ГОЛОВЫ ДО ПЯТОК (ПЯТ), С ГОЛОВЫ ДО НОГ, С НОГ ДО ГОЛОВЫ

CZ od hlavy až k patě (fra hode til hæl)

NO fra hode til hæl

Disse idiomene kommer sannsynligvis fra det latinske uttrykket *a capite ad calcem* (fra hode til hæl) som betyr *helt, detaljert, fra øverst til nederst*. Alle tre språkene har et lignende idiom, men det er små forskjeller i bruk blant dem.

Vi ser at russisk bruker flere forskjellige idiomer med den samme betydningen. I ordboken på Грамота.ру får vi vite at *RU от головы до пят* betyr *весь*. I Stepanovas ordbok står forklaringen til idiomet *RU с ног до головы* “целиком, полностью” (Stepanova, 2007:455). I ordboken til Baranov og Dobrovolskij fra 2009 står det at alle de tre idiomene *RU от головы до пят*, *RU с головы до ног* og *RU с ног до головы* har flere betydninger.

1. Покрывая всю поверхность тела человека, сверху донизу (снизу доверху), полностью (...)
2. Обладая некоторым свойством в максимальной степени, сильно, полностью, совершенно(...)
3. Рассматривать, разглядывать кого-л., пристально, внимательно(...)
4. Полностью соответствующий некоторому образцу, идеальный (Baranov, Dobrovolskij, 2009:116)

Jeg har ikke funnet noen forskjell i betydningen blant de tre russiske idiomene, men uttrykkene med ordet *пятка/ пята* er nok mindre brukt. Da jeg søkte i Det Russiske Nasjonale Korpuset, fant jeg uttrykket *RU от/с головы до пяток* bare i ca. 50 treff, mens idiomene *RU с головы до ног* og *RU с ног до головы* hadde til sammen rundt 2000 treff.

- (128) *RU* Все остальные бродили с головы до пяток вымазанными в желтой глине. (The Russian National Corpus, Куваев, О., *Территория*)
- (129) *RU* Конечно, ей? Юноша покраснел от головы до пяток. (The Russian National Corpus, Куприн, А. И., *Юнкера*)
- (130) *RU* Старик неторопливо разглядывал меня с головы до ног, словно прикидывая, можно ли с незнакомцем разговаривать. (The Russian National Corpus, Волос, А., *Недвижимость*)
- (131) *RU* Оба — молодой и рябой — оглядели меня очень внимательно с ног до головы. (The Russian National Corpus, Шаламов, В. Т., *Колымские рассказы*)

Dessuten fant jeg ikke idiomene med ordet *пятка/пята* i RuN-korpuset. Der er det bare mulig å finne idiomene *RU с головы до ног* og *RU с ног до головы*.

- (132) *RU* Генерал оглядел Фандорина с головы до ног. [BA1R.s571](#)
- NO* Generalen mønstret Fandorin fra topp til tå. [BA1TN.s620](#)
- (133) *RU* Нора с Танечкой уже сидели на Пупке, обе в белом с ног до головы. [LU1R.s1035](#)
- NO* Nora og Tanetsjka satt allerede på Navlen. Begge to var hvitkledd fra topp til tå. [LU1TN.s1109](#)
- (134) *RU* Эраст Петрович и мадемуазель удалились, а Карнович, оглядев меня с головы до ног, безглаголиво покачал головой. [BA2R.s2519](#)
- NO* Erast Petrovitsj og Mademoiselle gikk, mens Karnovitsj mønstret meg fra fot til isse, og ristet foraktelig på hodet. [BA2TN.s2741](#)
- (135) *RU* Он успел, по-видимому, смотаться на Енисей, ибо был во фрачном наряде, но мокр с головы до ног. [MB5R.s925](#)
- NO* Han hadde tydeligvis rukket å ta en snartur til Jenisej, for han hadde snibel, men var klissvåt fra fot til isse. [MB5TN.s929](#)
- (136) *RU* ...она обтерлась с ног до головы [LU2R.s446](#)
- NO* ...og vasket seg fra topp til tå. [LU2TN.s504](#)

La oss se på de norske uttrykkene. På norsk kan vi finne idiomet *NO fra hode til hæl*, men det brukes vanligvis i bibelske sammenhenger. Jeg har funnet to eksempler fra Nettbibelen.

(137) *NO* En så fager mann som Absalom fantes ikke i hele Israel. Ingen ble lovprist som han. Fra hode til hæl fantes det ikke lyte på ham. (Nettbibelen, Andre Samuelsbok)

(138) *NO* Herren skal slå deg på knærne og på lårene med ondartede verkebyller som ikke kan helbredes; de skal bre seg fra hode til hæl. (Nettbibelen, Femte Mosebok)

Eksempelene med uttrykket *NO fra hode til hæl* finnes verken i RuN-korpuset eller det leksikografiske boksmålskorpuset. I denne sammenhengen bruker norsk idiomene *NO fra fot til isse* og *NO fra topp til tå* som vi kan se i eksemplene fra korpora. Det finnes heller ikke noen betydningsforskjell mellom de to norske idiomene. Berkov oversatte de russiske uttrykkene *RU с головы до ног* og *RU с головы до пят* med det norske *NO fra topp til tå*, mens han valgte å oversette uttrykket *вооруженный с ног до головы* som *væpnet til tennene*, som brukes oftere i norsk.

Nærmest til det latinske uttrykket *a capite ad calcem* står tsjekkisk som veldig ofte bruker idiomet *CZ od hlavy až k patě* (*fra hode til hæl*). Dette idiomet blir også brukt som oversettelse av idiomet *RU с головы до ног* og *RU с ног до головы* i ordboken av Martínková. Idiomet *CZ od hlavy až k patě* (*fra hode til hæl*) brukes i alle slags tekster og sammenhenger hvor russisk bruker uttrykkene *RU с головы до ног* og *RU с ног до головы* og norsk *NO fra fot til isse* og *NO fra topp til tå*. Jeg viser et par eksempler fra Intercorp.

(139) *CZ* Ten si šíleného cizince užasle změřil od hlavy k patě. (*Han målte den gale utlendingen fra hodet til hæl.*) (Intercorp)

(140) *CZ* Tetování pokrývalo jeho kůži od hlavy až k patě. (*Tatoveringen dekket hans hud fra hodet til hæl.*) (Intercorp)

I denne sammenhengen er det interessant å nevne et lignende idiom på tsjekkisk og norsk. Det er *CZ nemá to hlavu ani patu* (*det har verken hode eller hæl*) som brukes når noe ikke gir mening, og det tilsvarende norske uttrykket *NO å ha verken hode eller hale*. Jeg har ikke funnet et lignende uttrykk på russisk som ville bety det samme. I ordboken til Čermák fra 1994 oversettes det tsjekkiske uttrykket *CZ nemá hlavu ani patu* (*å ha verken hode eller hæl*) som *не иметь смысла* på russisk.

Til slutt vil jeg presentere et interessant oversikt over navnene på myntene på fire språk. Jeg kom på dette da jeg søkte det norske uttrykket *NO å ha verken hode eller hale* som ga meg den engelske oversettelsen *heads or tails* som er et skikk når man kaster mynt for å ta en avgjørelse. På norsk er dette å slå *mynt og kron*.

Mynt	NO	CZ	RU	EN
Advers²⁵ (forsiden)	krone	panna/hlava (<i>jomfru/hode</i>)	решка (орел)	heads
Revers (baksiden)	mynt	orel (<i>ørn</i>)	орел (решка)	tails

Tabell 6: Navn på mynter

Det heter *kron* på norsk fordi det vanligvis var et segl på forsiden til en hersker med kronen på hodet. Det russiske *решка* kommer fra ordet *ряшка* som betyr det samme som *лицо*. Hvor navnene *orel* (*ørn*) på tsjekkisk og *орел* på russisk kommer fra, er ganske klart siden det ofte har vært en ørn som et symbol i seglet. Det tsjekkiske *panna* (*jomfru*) har et interessant opphav som navn på den lengst brukte mynten i Tsjekkoslovakia (35 år) med en kvinne som planter en lind (det tsjekkiske nasjonale treet).

10.5 Oppsummering

Her vil jeg gi en oppsummering av idiomene med kroppsdelen *голова* som jeg undersøkte i kapittel 10.

RUSSISK	Norsk	Tsjekkisk
Терять/потерять голову	> T	> T
Посыпать голову пеплом	Ø	> T
Биться головой об стену/стенку	> A	> A
С/от головы до пяток, с головы до ног, с ног до головы	Ø	=

Tabell 7: Oppsummering av idiommer med kroppsdelen *голова*

²⁵ Mynter har en forside (advers) med enten et portrett eller et segl til “det kronede hodet”, og en bakside der verdien er oppgitt (revers).

Tegnforklaring:

=	idiomene har identiske betydninger (funksjonelle ekvivalenter)
Ø	idiomet finnes ikke (brukes ikke) i målspråket
≠	idiomet i målspråket har en annen betydning (falske venner)
<	idiomet i målspråket har flere betydninger enn idiomene i kildespråket
>	idiomet i målspråket dekker bare en delmengde av betydningene til idiomene i kildespråket
T	tverrspråklige nære synonymer
A	asymmetrisk polysemi

Vi kan se fra tabellen at det er bare ett uttrykk i de to målspråkene som vi kan betrakte som en funksjonell ekvivalent til det russiske uttrykket. Det er det tsjekkiske idiomene *CZ od hlavy až k patě (fra hode til hæl)* som tilsvarer det russiske *RU с/от головы до пяток (пят), с головы до ног, с ног до головы*. Dette russiske uttrykket har derimot ikke noe tilsvarende uttrykk på norsk. Heller ikke det russiske idiomene *RU посыпать голову пеплом* har en funksjonell ekvivalent som brukes aktivt på norsk.

I alle andre tilfeller har russisk flere betydninger enn norsk og tsjekkisk. Idiomene *RU терять/потерять голову* brukes i flere sammenhenger enn det norske *NO å miste/tape hodet* og det tsjekkiske *CZ ztratit/ztrácet hlavu (å miste hodet)*, men de har en felles kjernebetydning, og derfor blir de betraktet som tverrspråklige nære synonymer. Det samme forholdet ser vi ved det tsjekkiske uttrykket *CZ (po)sypat hlavu popelem (å drysse/strø hodet med aske)* og det russiske *RU посыпать голову пеплом*.

Idiomene *RU биться головой об стену/стенку* har også flere betydninger enn det norske *NO renne/stange hodet mot veggen/muren* og det tsjekkiske *CZ jít hlavou proti zdi (å gå med hodet mot veggen)*, og disse blir klassifisert som asymmetrisk polysemi.

11 НОГА

Beina gjør det mulig for oss å stå og bevege oss. Anne Golden skriver i sin artikkel at den oppreiste posisjonen er den optimale stillingen for mennesker fordi en oppreist og bevegelig kropp er mer funksjonell enn en liggende kropp. Derfor er det mange idiomer med kroppsdelene *bein* som bruker verbet *å stå*.

Metaforiske uttrykk som bruker *bein* (og deler av *beina* slik som *tær*, *føtter*, *legger*, *knær* og *lår*) som kilde, har derfor oftest noe med trygghet, friskhet og funksjonalitet å gjøre, eventuelt mangel på dette. (Golden, 200:12)

Golden stiller opp en kontrast mellom å stå på *beina* og å stå på *knærne*. Det første symboliserer en uavhengig person som har kontroll, mens å knele symboliserer ydmykhet. Hun legger merke til at språklige uttrykk med *bein* kommer fra de fysiske opplevelsene til vår kropp. “Å være nervøs eller spent kjennes ved at man ikke lenger har full kontroll over *beina*, når man mister motet, blir føttene kalde.” (Golden, 2001:13)

Det er viktig å tilføye at russisk og tsjekkisk vanligvis ikke skiller mellom kroppsdelene *bein* og *fot*, slik som norsk og engelsk gjør. Russisk bruker for begge uttrykkene ordet *нога*, tsjekkisk *noha* som vi ser i eksempelet: *RU жить на широкую ногу*, *NO leve på en stor fot*, *CZ žít na vysoké noze* (å leve på en høy *bein/fot*). Det finnes uttrykk for *fot* både på russisk og tsjekkisk, men det brukes bare når det er viktig å skille mellom kroppsdelene, og i medisinske sammenhenger. I idiomer bruker man vanligvis bare ordene *нога* og *noha* på russisk og tsjekkisk, mens i norsk kan man finne både ordene *bein* og *fot*. Det kan være i ulike idiomer som i *å stå opp med det gale beinet først* og *få kalde føtter* eller i de samme idiomene der man kan bruke *bein* og *fot* som ekvivalenter til for eksempel *å komme seg på beina/føttene igjen*.

Først begynner jeg med tre ekvivalente uttrykk og eksempler på disse fra korpora. Det er *RU стоять одной ногой в гробу*, *RU стоять обеими ногами на земле* og *RU ногами вперед*.

RU стоять одной ногой в гробу

NO stå med det ene beinet i graven

CZ stát jednou nohou v hrobě (å stå med det ene *beinet* i graven)

- (141) RU ...а старика, который одной ногой в гробу стоит, вам все равно уже не переделать. (The Russian National Corpus, Авенариус, В. П., *Гоголь-студент*)
- (142) NO Det har vært sagt at det å føde barn i gamle dager var omtrent som å stå med det ene beinet i graven. (Eberhard-Gran, M., *Barselomsorg i et tverrkulturelt og historisk perspektiv.*)
- (143) CZ Ples uprostřed lidí umírajících bídou v tom Rakousku, které stojí jednou nohou v hrobě a druhou v blázinci. (*Ballet midt i mennesker som dør av fattigdom i det Østerrike som står med ett bein i graven og det andre i galehuset.*) (The Czech National Corpus, Vondráčková, J., *Kolem Mileny Jesenské*)

RU СТОЯТЬ ОБЕИМИ НОГАМИ НА ЗЕМЛЕ

NO å stå med begge beina på jorda

CZ stát oběma nohama na zemi (*å stå med begge beina på jorda*)

- (144) RU Подумай, я твердо стоял обеими ногами на земле: за спиной — 185 миллионов мужепесов, империя, закон и прочее, вплоть до тетушки Епанчиной с большими рысакami. (The Russian National Corpus, Толстой, А. Н., *Рукопись, найденная под кроватью*)
- (145) NO Vi ønsker å hjelpe kvinner som har beina på jorda, og som trenger litt hjelp for å komme i gang [AV02BT960913051.22](#)
- (146) CZ Stále pevně stojím nohama na zemi a přemítám. (*Jeg står fortsatt fast med beina på jorda, og tenker.*) (The Czech National Corpus, Steelová, D., *Přístav bezpečí*)

RU НОГАМИ ВПЕРЕД

NO med beina først

CZ nohama napřed (*beina først*)

- (147) RU ...а в нашем деле, коли начал пахать, то выйти можешь только ногами вперед. (The Russian National Corpus, Доценко, В. *Срок для Бешеного*)
- (148) NO Da vi holdt gullbryllup, det var sommeren 38, sa Erik i talen sin at herfra skulle han ikke før han måtte bæres ut med føttene først. [SK01NiRa02.114](#)
- (149) CZ Bylo mu padesát šest, ještě devět let mu zbývalo a cítil naprostou jistotu, že ven se dostane nohama napřed. (*Han var femtiseks år, hadde ni år igjen, og var helt sikker at han ville komme ut med beina først.*) (The Czech National Corpus, Grisham, J. *Bratrstvo*)

11.1 БРАТЬ/ВЗЯТЬ НОГИ В РУКИ

RU брать/взять ноги в руки

NO ta beina på nakken

CZ vzít nohy na ramena (*å ta beina på skuldrene*)

Disse uttrykkene er ekvivalente i betydningen “å skynde seg, flykte av sted” (Bokmålsordboka.no), “не мешкая, без промедления, быстро идти куда-либо” (Academic.ru), “rychle, čile utéct, začít běžet pryč” (*å flykte fort, raskt, å begynne å løpe*) (Čermák, 1994:537). De skiller seg bare i formen ved at de bruker forskjellige kroppsdelar som man tar beina på. På russisk tar man beina i hendene/armene, på tsjekkisk går vi litt opp til skuldrene, og på norsk er det enda høyere: på nakken.

- (150) RU Но осталось слишком мало времени на выяснение архитектурных особенностей горящего дома, пора брать ноги в руки, то есть разум в сердце, — и валить». (The Russian National Corpus, Садулаев, Г., *Таблетка*)
- (151) RU Я хочу, чтобы ты взял ноги в руки и приехал работать сюда. (The Russian National Corpus, Рыбаков, В., *Трудно стать Богом*)
- (152) NO Når flyalarmen ulte tok de derfor beina på nakken og løp det de var kar om vekk fra området, forteller Ekeland [AV02BT96103105.8](#)
- (153) NO ...på nyttårsaften 1958, natten da Fulgencio Battista tok beina på nakken og forlot Havanna [SK01DiJu01.2187](#)
- (154) CZ ...vzal nohy na ramena a zmizel. (...*han tok beina på skuldrene og forsvant.*) (The Czech National Corpus, Doyle, A. C., *Příběhy Scherlocka Holmese*)
- (155) CZ Znamená to, že vezmeme nohy na ramena a poběžíme na jihozápad. (*Det betyr at vi tar beina på skuldrene og løper sørvest.*) (The Czech National Corpus, Ludlum, R. *Spiknutí škorpiónů*)

Det er interessant at selv om disse uttrykkene er ekvivalente, er det sjelden at vi finner det russiske uttrykket RU *брать/взять ноги в руки* som et tilsvarende uttrykk til det norske NO *ta beina på nakken* og det tsjekkiske CZ *vzít nohy na ramena* (*å ta beina på skuldrene*) i korpura som oversettelser. Grunnen til det er at det finnes flere lignende idiomar med kroppsdelar *нога* på russisk. Det er for eksempel *бежать со всех ног*, *уносить ноги*, *не чувствуя ног*, *давай бог ноги* osv. Jeg viser tre eksempler fra Intercorp.

- (156) CZ Dnes chodíš v hedvábí a mocní tohoto světa jsou ti nakloněni, a zítra abys bral nohy na ramena
- RU Сегодня ходишь в шелках и обласкан властью, а завтра не пришлось бы ноги уносить. (Intercorp)
- (157) CZ Kořist vezme nohy na ramena a upaluje, až se za ní práší.
- RU Добыча бежит прочь со всех ног, только пыль стоит и пятки сверкают. (Intercorp)

(158) CZ Je lepší vzít nohy na ramena, než čekat na smrt.

RU Лучше нанести удар и убежать, чем остаться и умереть. (Intercorp)

I det siste tilfellet valgte oversetteren å ikke bruke et idiom i russisk selv om det finnes mange muligheter.

I de følgende avsnittene skal jeg se på hva vi finner i ordbøker. I Berkovs russisk-norsk ordbok finner vi det norske uttrykket *NO ta beina på nakken* som oversettelse av *RU взять ноги в руки*, *RU пуститься/побежать со всех ног* (Berkov, 1987:389) og *RU давай бог ноги* (Berkov, 2011:559). I hans norsk-russiske ordbok står ikke idiomet *NO ta beina på nakken* i det hele tatt, men vi finner uttrykket *NO å ta til beins*, som betyr det samme. Han oversetter dette med *RU взять ноги в руки* (Berkov, 2003:400). Čermák oversetter det tsjekkiske idiomet *CZ vzít nohy na ramena* (*å ta beina på skuldrene*) til russisk som både *RU уносить ноги* og *RU взять ноги в руки*. I Stepanovas ordbok finner vi det samme. Det tsjekkiske *CZ vzít nohy na ramena* (*å ta beina på skuldrene*) brukes som oversettelse til både *RU уносить ноги* og *RU взять ноги в руки* (Stepanova, 2007:457, 459).

11.2 На ногах

RU на ногах/на ноги

NO på beina

CZ na nohou(nohách)/na nohy(på beina)

Dette uttrykket har mange betydninger i alle tre språkene. Jeg presenterer ulike betydninger av det russiske uttrykket *RU на ногах* slik som jeg fant dem i Stepanovas (Stepanova, 2007:457) og Berkovs ordbok (Berkov, 2011:559). Til hver betydning prøver jeg å tilføye et tilsvarende uttrykk på norsk og tsjekkisk, og å vise eksempler fra korpora.

- **в бодрствующем состоянии, встав ото сна, не ложась в постель**

(159) RU Встаю я ведь рано, часов в шесть я уже на ногах. (The Russian National Corpus, Домбровский, Ю. О., *Хранитель древностей*)

(160) RU Уж засыпать было начал; нет, подняло меня опять на ноги, сижу да думаю. [FD2R.s2086](#)

NO Jeg holdt nesten på å sovne, men tvang meg på bena igjen, jeg satt og tenkte. [FD2TN.s1979](#)

(161) RU Целую ночь на ногах, в хлопотах и горе! [FD2R.s2758](#)

NO Hele natten var jeg oppe, det var mange ting å ta seg av, og så sorgen! [FD2TN.s2772](#)

(162) NO Dere skulle vært mer våkne. Vi var våkne! Vi var på beina. [TV02BF1001.329](#)

(163) NO Følget har vært på beina siden klokken tre om morgenen. [AV02BT95062207.22](#)

(164) CZ I Hercule Poirot prošil nepokojnou noc a druhého dne byl ráno na nohou velmi brzy. (*Også Hercule Poirot hadde en urolig natt, og var den andre dagen veldig tidlig på beina.*) (The Czech National Corpus, Christie, A., Nástrahy zubařského křesla)

(165) CZ Byl na nohou celou noc. (*Han var på beina hele natten.*) (The Czech National Corpus, Gulik, R. H., *Fantom chrámu*)

- **в хлопотах, заботах, работе, движении, не присаживаясь, не ложась, в состоянии полной готовности**

(166) RU Целый день на ногах, целый день — и боже мой, даже глядеть на вас и то тяжело. [AT1R.s2678](#)

NO Hele dagen på beina, hele dagen? og herregud, det er fælt bare å se på Dem. [AT1TN.s2749](#)

(167) NO Opposisjonen hevder at hele 200.000 mennesker var på beina før helgen. [AV02BT961202078.15](#)

(168) CZ Všichni do jednoho byli na nohou. (*Alle som en var på beina.*) (The Czech National Corpus, Petersová, E., *Právo asylu*)

(169) CZ Celý dům by rázem byl na nohou. (*Hele huset var med en gang på beina.*) (The Czech National Corpus, Chmielewska, J., *Všude červená*)

- **здоров, не болен, после болезни**

(170) RU Он писал это ещё до болезни, ещё на ногах. (The Russian National Corpus, Гиппиус, З. Н., *Задумчивый странник*)

(171) RU Ничего, ничего, хорошая ты моя девочка, - успокоила ее растроганная Фанинка. - Завтра я уже буду на ногах. Спасибо, что ты ко мне зашла.

CZ Nic, holčičko, uklidnila ji dojatá máma, zítra budu zase na nohou. Jsi hodná, že ses na mě přišla podívat. (InterCorp)

(172) CZ Ale vy jste, tuším, marodil? ... Ale už jsem celé týdny na nohou. (*Men du har vært syk, ikke sant?...Men jeg har vært på beina i flere uker.*) (The Czech National Corpus, Fleming, J., *Dr.No*)

- (173) CZ Říkali, že je to už rutinní operace, při níž umírá pouhých šest pacientů ze sta. Za tři dny budete na nohách. (*De sa at det er en rutinemessig operasjon hvor kun seks pasienter av et hundre dør. Om tre dager er du på beina.*) (The Czech National Corpus, Trefulka, J., *Dědictví*)
- (174) NO Men selv om hun lot seg trøste denne gangen også, spørres det om hun fysisk er i stand til å komme seg på beina igjen tidsnok til å rekke søndagens kamp. [AV02BT961031071.21](#)
- (175) NO Feberen er kommet tilbake. Jeg må legge meg 5. november. Nå er jeg på beina igjen, men jeg kjenner meg fortsatt frossen inni meg. [SK01HaTo04.7621](#)

Denne varianten brukes ikke bare i betydningen å være frisk, men for mer abstrakte sammenhenger, for eksempel økonomiske.

- (176) RU Практически, он выучился этой профессии с нуля, поставил на ноги созданное им бюро. (The Russian National Corpus, Спивакова, С., *He всё*)
- (177) NO Den internasjonale konsernene vil finne andre kanaler for å vinne innflytelse, fram til forhandlingene kommer på beina igjen etter det mislykkede møtet. [AV01Af930033.32](#)
- (178) NO Laget består av kun seks spillere, akkurat det som trengs for å få et lag på beina.
- (179) CZ ...zrekonstruovali a postavili na nohy celý region. (*...de pusset opp og satte hele regionen på beina.*) (The Czech National Corpus, Brno Business, 1/2005)

- **самостоятелен, не нуждается в поддержке, помощи**

Denne betydningen finner vi vanligvis i uttrykket RU *стоять (крепко) на (своих собственных) ногах* med tilsvarende uttrykk på norsk NO *stå på egne bein* og på tsjekkisk CZ *postavit se na vlastní nohy/stát na vlastních nohách* (å komme seg på egne bein/å stå på egne bein)

- (180) RU Он говорит, что детей надо оставлять одних, в их заведениях, одного в лицее, другую в институте, не волновать их постоянными свиданиями, иначе они не научатся никогда «стоять на своих ногах» (The Russian National Corpus, Боборыкин, П. Д., *Поумнел*)
- (181) NO Senere sto han på egne bein og opparbeidet seg status som den aller største stjernen i popens univers. [AV01VG960251.61](#)
- (182) CZ Není lepší podnikat? Postavit se na vlastní nohy? (*Er det ikke bedre å drive en virksomhet? Å komme seg på egne bein?*) (The Czech National Corpus, Cornwellová, P., *Poslední útočiště*)

Det som er interessant med alle disse betydningene av uttrykket RU *на ногах/на ноге*, er at det er så stor grad av ekvivalens i alle tre språkene. Norsk og tsjekkisk har tilsvarende uttrykk i alle de russiske betydningene både ifølge ordbøker og korpora. Dette

er ganske uvanlig. Jeg har funnet bare ett eksempel som er i strid med denne tendensen av full ekvivalens. Det er uttrykket *RU перенести болезнь на ногах* som betyr å trosse en sykdom.

- (183) *RU* Ей хотѣлось перенести́ болѣзнь на ногáх, и она́ не жаловалась на плохое самочувствие. (The Russian National Corpus, Гроссман, В. *Жизнь и судьба*)

Det finnes ikke noe tilsvarende uttrykk på norsk og tsjekkisk. Tsjekkisk bruker verbet *přechodit nemoc* (å gå over en sykdom).

- (184) *CZ* Jak umřel? Přechodil zápal plic. (*Hvordan døde han? Han gikk over en lungebetennelse. – “Han trosset en lungebetennelse.”*) (The Czech National Corpus, Morrisonová, T., *Láska*)

11.3 Вверх ногами

***RU* вверх ногами**

***CZ* vzhůru nohama** (*opp med beina*)

Idiomet *RU вверх ногами* betyr at noe er forvrengt. I Stepanovas ordbok står det at dette uttrykket har to betydninger.

A. в перевернутом, опрокинутом положении, перевернув, опрокинув низом вверх (Stepanova, 2007:456)

- (185) *RU* Тосенька, — застонала Дина, — как же я могу не встречать, когда прямо на глазах люди все вверх ногами переворачивают. (The Russian National Corpus, Львов, А., *Двор*)

- (186) *RU* Все вверх ногами перевернуть — зрителей на сцену посадить, действие в зал перенести! (The Russian National Corpus, Берсенева, А., *Полет над разлукой*)

B. совершенно противоположно тому, как надо, кувырком (идти, пойти) (Stepanova, 2007:456)

- (187) *RU* Это еще без отца, а при отце... святители вы наши!.. все вверх ногами ходят. (The Russian National Corpus, Куприн, А. И., *Белый пудель*)

- (188) *RU* Вот сейчас все вверх ногами и станет! (The Russian National Corpus, Салиас, Е.А., *На Москве*)

Tsjekkisk har det samme idiomet *CZ vzhůru nohama* (*opp med beina*) som tilsvarer bare den første betydningen i Stepanovas definisjon.

- (189) CZ ...celá místnost byla vzhůru nohama. (...*hele rommet var oppe med beina.*) (The Czech National Corpus, Doyle, A.C., *Příběhy Sherlocka Holmese*)
- (190) CZ Celé město je vzhůru nohama. (*Hele byen er oppe med beina.*) (The Czech National Corpus, Petersová, E., *Splátka růží*)

Det finnes ikke noe slikt idiom på norsk. Når dette uttrykket brukes ikke-idiomatisk, bruker både russisk og tsjekkisk det samme uttrykket *RU вверх ногами* og *CZ vzhůru nohama* (*opp med beina*), mens norsk bruker uttrykket *opp-ned*. Vi kan se dette i de følgende eksemplene fra korpora.

- (191) *RU* К счастью, телекрану она была видна вверх ногами.
CZ Když ji rozvinul, byla našťěstí vzhůru nohama směrem k obrazovce. (Intercorp)
- (192) *RU* ...да от скуки еще книжку церковную у старухи взял, вверх ногами держит. [FD2R.s3069](#)
NO Av ren kjedsomhet har han lånt en kirkelig bok hos gamlemor, den holder han opp-ned. [FD2TN.s3127](#)
- (193) *RU* ...а другая напечатана вверх ногами. [LU2R.s337](#)
NO ...og et av de andre var trykt opp-ned. [LU2TN.s388](#)

11.4 Oppsummering

Her vil jeg oppsummere kapittel 11 som handlet om idiomer med kroppsdelene *нога*. I tabellen står de idiomene som jeg undersøkte og klassifiserte med hjelp av Dobrovolskij og Piirainenens teori.

RUSSISK	Norsk	Tsjekkisk
Брать/взять ноги в руки	=	=
На ногах	=	=
Вверх ногами	Ø	> _T

Tabell 8: Oppsummering av idiomer med kroppsdelene *нога*

Tegnforklaring:

=	idiomene har identiske betydninger (funksjonelle ekvivalenter)
Ø	idiomet finnes ikke (brukes ikke) i målspråket
≠	idiomet i målspråket har en annen betydning (falske venner)
<	idiomet i målspråket har flere betydninger enn idiomene i kildespråket
>	idiomet i målspråket dekker bare en delmengde av betydningene til idiomene i kildespråket
T	tverrspråklige nære synonymer
A	asymmetrisk polysemi

Blant idiomene med kroppsdelen *нога* var det mange funksjonelle ekvivalenter. Vi kan se fra tabellen at både det russiske idiomene *RU брать/взять ноги в руки* og *RU на ногах/на ногу* tilsvarer de norske og tsjekkiske uttrykkene *NO ta beina på nakken*, *CZ vzít nohy na ramena* (å ta beina på skuldrene) og *NO på beina*, *CZ na nohou(nohách)/na nohy(på beina)*.

Tabellen viser også at det russiske uttrykket *RU вверх ногаму* ikke har noen tilsvarende uttrykk på norsk, og samtidig har det russiske idiomene flere betydninger enn det tsjekkiske idiomene *CZ vzhůru nohama* (opp med beina). Disse to kan bli klassifisert som tverrspråklige nære synonymer fordi de har en lik kjernebetydning, men det russiske idiomene brukes i flere sammenhenger enn det tsjekkiske.

12 СЕРДЦЕ

Hjertet er et organ som har en livsviktig funksjon for oss fordi det pumper blod til hele kroppen. I språket bruker man hjertet metaforisk som et senter for følelser. Anne Golden skriver i sin artikkel at den metaforiske betydningen blir knyttet til den fysiologiske funksjonen.

Det er derfor ikke så underlig at nettopp hjertet forbindes med følelser, fordi deler av de fysiologiske forandringene som trer fram ved sterke følelser, kommer fra blodpumpingen. (Golden, 2001:2,3)

Vi bruker altså hjertet i sammenheng med følelser som kan være både positive og negative. Det skjer oftere at hjertet knyttes med de positive følelsene som for eksempel *å ha et stort hjerte*. Det er også vanlig at hjertet står som et symbol på kjærlighet. Men det kan være også negative følelser som for eksempel *å knuse noens hjerte*, eller vi forbinder ofte hjerte med frykt som i *å ha hjertet i halsen*.

Jeg har allerede sagt i kapittelet om de kroppslige idiomene at de er ganske like i forskjellige språk i motsetning til andre tematiske grupper. Kozak-Opsahl skriver i sin doktoravhandling om norske og polske fraseologismer at hjertet viser den største ekvivalensen blant de kroppslige idiomene. “Among major somatism, the idioms with serce (heart) have the highest score of full formal correspondents among idioms representing single somatisms 66%.” (Kozak-Opsahl, 2010:138)

Jeg viser et par eksempler fra korpora som illustrerer likheten blant kroppslige idiommer med ordet *hjerte* i russisk, norsk og tsjekkisk. Jeg har valgt tre idiommer: *RU доброе сердце*, *RU открыть сердце*, og *RU сердце в горле*.

RU у кого-то доброе сердце

NO å ha et godt hjerte

CZ mít dobré srdce

(194) *RU* Мой páрни боя́тся иди́ти к вам, но я подúмал, что у бе́лого дже́нтльме́на до́брое се́рдце (The Russian National Corpus, Губарев, В., *Трое на острове*)

(195) *NO* Han hadde et godt hjerte, og han var glad i Lucho fordi familien alltid hadde stemt på ham. [SA03BeIn01.13035](#)

- (196) CZ Je to prima kluk - má dobré srdce. (*Han er en hyggelig fyr – har et godt hjerte*) (The Czech National Corpus, Capote, T., *Chladnokrevně*)

RU **открыть/открывать свое сердце**

NO **å åpne sitt hjerte (for noen)**

CZ **otevřít (někomu) svoje srdce**

- (197) RU Я знала, я чувствовала, что я последняя, перед которой она могла открыть свое сердце. (The Russian National Corpus, Достоевский, Ф. М., *Неточка Незванова*)
- (198) NO Kjærlighet betyr å kunne åpne sitt hjerte for sin elskede, sier John. [SK01CoJM01.2152](#)
- (199) CZ To jeho zásluhou Jim otevřel srdce své dceři. (*Det var på grunn av hans innsats at Jim åpnet sitt hjerte for sin datter.*) (The Czech National Corpus, Steelová, D., *Strážný anděl*)

RU **сердце в горле**

NO **hjertet i halsen**

CZ **srdce v krku** (*hjertet i halsen*)

- (200) RU Стою, уже найдя замену, перебираю книги, сердце в горле, за такие минуты — и сейчас — жизнь отдам. (The Russian National Corpus, Цветаева М. И., *Герой труда*)
- (201) NO Som året før satt jeg anspent og ventet med hjertet i halsen. [SA99LyLi01.2673](#)
- (202) CZ Se srdcem v krku jsem čekala, až budu vpuštěna dál. (*Med hjertet i halsen ventet jeg på å kunne komme inn.*) (The Czech National Corpus, Babická, H., *Jeden okamžik v čase*)

12.1 Сердцеед

RU **сердцеед**

CZ **lamač srdcí** (*knuser av hjerter*)

NO **hjerteknuser**

Hvis vi ser på det russiske uttrykket *RU сердцеед* i ordbøker, får vi vite at det er en spøkefull benevnelse av en mann som er har suksess hos kvinner “Шутл. Мужчина, пользующийся большим успехом у женщин, покоритель женских сердец”. (Academic.ru) Tsjekkisk har det den samme betydningen. Som en morsmålsbruker oppfatter jeg ikke det tsjekkiske uttrykket spøkefullt som på russisk, men det er klart at det har et visst ekspressivt trekk i seg.

(203) RU Видно было по всему, что пристав Ирисов – местный красавец, молодчинище и сердцеед, бывший кавалерист. (Lib.ru Куприн, А. И., *Жидовка*)

(204) CZ Profesionální lamač srdcí, zašeptala kolegyně. (*En profesjonell hjerteknuser, hvisket kollegaen.*) (The Czech National Corpus, Weinerová, J., *Zná ji jako své boty*)

På norsk har uttrykket NO *hjerteknuser* ekstra betydninger. Det kan være en mann, men det kan også være en kvinne eller det er ofte et barn. Hjerteknuser er en “vakker, sjarmerende person, ofte barn” (Bokmålsordboka). Følgende eksempler fra det leksikografiske bokmålskorpuset bekrefter dette.

(205) NO ...dere har en nydelig sønn. Skikkelig hjerteknuser. SK01SaIf01

(206) NO Hun sendte også hjem til Bjello fotografier av sine amerikanske unger - solbrune, glade og lykkelige Iris, John og lille hjerteknuser Ingrid med lyseblonde korketrekere oppkalt etter mormor hjemme i Norge. SK01SwKu01

Både på tsjekkisk og russisk henviste uttrykket RU *сердцеед* og CZ *lamač srdcí* (*knuser av hjerter*) opprinnelig utelukkende til en mann. Det er mulig å si at et barn (en gutt) blir en hjerteknuser, men dette henviser til framtiden, dvs. barnet vokser til en mann. Men i det siste ble det vanlig å overføre betydningen til en kvinne både på russisk og tsjekkisk, CZ *lamačka srdcí*, RU *сердцеедка*. Det siste uttrykket har jeg funnet til og med i en ordbok. “Шутл. Женщина, пользующаяся успехом у мужчин; покорительница мужских сердец” (Academic.ru).

Det som disse to kvinnelige uttrykkene har felles, er at de er dannet fra det maskuline uttrykket med hjelp av feminine suffikser, kanskje som en spøkefull reaksjon på kvinnenens emansipasjon. På tsjekkisk oppfatter jeg idiomet CZ *lamačka srdcí* (*hjerteknuser-kvinne*) fortsatt mer som et morsomt ordspill enn som et eget idiom. Selv om resultater på internett ikke er relevante for min oppgave, er det klart at det kvinnelige uttrykket får færre treff enn det mannlige.

Det norske uttrykket NO *hjerteknuser* har en ekstrabetydningen i forhold til russisk og tsjekkisk. Det kan referere til en mann, en kvinne eller et barn, mens det er tradisjonelt alltid en mann på russisk og tsjekkisk. Denne betydningsforskjellen blir også gjenspeilet i Berkovs ordbøker. Når vi leter etter en norsk oversettelse i den russisk-norske ordboken, finner vi bare “сердцеед – hjerteknuser” (Berkov, 2011:946) fordi man alltid kan oversette det russiske idiomet med ordet NO *hjerteknuser* på norsk. Men det er

interessant at i den norsk-russiske ordboken står det “hjertneknuser – сердцед, покоритель сердец, (om barn) обояшка, очаровашка” (Berkov, 2003:504) siden *NO hjerteknuser* ikke alltid kan bli oversatt som *RU сердцед* på russisk. Jeg illustrerer dette med en følgende formel.

RU сердцед $\nrightarrow$ *NO hjerteknuser*

NO hjerteknuser $\Rightarrow$ *RU сердцед*

12.2 Заячья душонка

RU заячья душонка

CZ zaječí srdce (harehjerte)

NO harehjerte

La oss se på idiomet *RU заячья душонка*. Man får ikke *harehjerte*, men *haresjel* på russisk. Selv om russisk bruker ordet *душа* istedenfor *сердце*, har jeg bestemt meg å ikke skille mellom disse to ordene i dette tilfellet.²⁶ På russisk har dette idiomet en klar betydning å være feig. “Заячья душа, натура (кого-л., у кого-л.) — о робком, трусливом человеке” (Academic.ru).

- (207) *RU* Он стоял с поднятым, направленным на Кравцова пистолетом, а тот говорил, не умолкая: — Трус, заячья душонка, пальцем шевельнуть боишься! (The Russian National Corpus, Чаковский, А., *Блокада*)

Det tsjekkiske *CZ zaječí srdce (harehjerte)* har samme betydning å være feig, “mít zaječí srdce *be like frightened rabbit; be chicken-hearted/chicken-livered” (Řešetka, 1999:505). I den tsjekkiske ordboken av fraseologismer og idiomer (Čermák, 1994) står det at *CZ zaječí srdce* er ekvivalent til det russiske *RU заячья душонка*. På tsjekkisk finnes det også uttrykk som *vzít do zaječích* som betyr å løpe bort, ofte skremt, feigt.

---

²⁶Ordene *сердце* og *душа* har ofte en lik betydning, og de kan erstattes med hverandre på russisk i mange uttrykk som for eksempel *RU открывать душу/сердце*, *RU сердце/душа разрывается на части*, *RU сердце/душа не лежит у кого к чему*.

- (208) CZ Asi jsem zbabělec a musím mít zaječí srdce. (*Kanskje er jeg en feiging og må ha harehjerte.*) (Knihy na netu, Shakespeare, W., *Hamlet*)

Det norske NO *harehjerte* har også denne betydningen. Bokmålsordboka sier at *harehjerte* betyr å “være redd, feig av seg” (Bokmålsordboka.no). Men det norske uttrykket har flere betydninger enn det russiske og tsjekkiske. Ifølge Wiktionary er NO *harehjerte* enten en sykdom eller har en metaforisk betydning å være i sjokk.

- A) Hjerterytmeforstyrrelse som arter seg slik at en kan føle det som om hjertet stopper å slå, for så å slå et ekstra slag ved neste normale slag.
B) Følelsen av at hjertet slår eksplosivt i forbindelse med plutselige sjokk, som ved en nestenulykke eller andre ytre omstendigheter. (Wiktionary)

- (209) NO Jeg fikk helt harehjerte da en bil i motsatt kjøreretning plutselig skjønte over midtdeleren. (Wiktionary)

Det er ganske tydelig at begge uttrykkene har mye felles selv om det første ikke er et idiom, men et navn på en sykdom. Når man er i sjokk, kjenner man nesten at hjertet stopper som ved hjerterytmeforstyrrelse. Betydningen å være i sjokk som har det norske idiomet NO *harehjerte* mangler ved det russiske og tsjekkiske uttrykket.

Det er merkelig at Berkov ikke brukte det russiske uttrykket RU *заячья душонка* som oversettelse i sin norsk-russisk ordbok. Der står det bare “harehjerte – ha et harehjerte – быть трусливым/пугливым как заяц” (Berkov, 2003:480).

12.3 Дама сердца

RU **дама сердца**

CZ **dáma srdce** (*dame av hjerte*)

NO **hjertedame**

Nå skal vi se på det russiske idiomet RU *дама сердца*. I russiske ordbøker står det: “дама сердца – о возлюбленной (обычно шутливо)” (Tichonov, 2004:301) eller “(иноск.) предмет любви (намек на времена рыцарей и избранных ими предметом обожания и служения им)” (Academic.ru).

- (210) RU Сам он жил в небольшом двухэтажном доме со своей женой Надеждой Александровной, (...) хотя в городе жила его дама сердца, Чесовитина, от которой

он имел тоже нескольких детей. (The Russian National Corpus, Татищев, А., *Земли и люди: В гущу переселенческого движения*)

Det er et spørsmål i hvor stor grad tilsvarende idiommer brukes i norsk og tsjekkisk. Det er mulig å finne uttrykkene _{NO} *hjertedame* og _{CZ} *dáma srdce* (*dame av hjerte*) på internett med en lik betydning som det russiske _{RU} *дама сердца*, men jeg har ikke funnet noe i ordbøker eller i korpora som skulle bekrefte dette. I Berkovs russisk-norsk ordbok står det bare “дама сердца – hans hjertes utkårede” (Berkov, 2011:220).

Det eneste som jeg har funnet i korpora, er lignende uttrykk _{CZ} *srdcová dáma* (*hjerne dame*) og _{NO} *hjerterdame* som begge er navn på et spillekort. På tsjekkisk brukes uttrykket _{CZ} *srdcová dáma* (*hjerne dame*) utelukkende i denne sammenhengen.²⁷

(211) _{CZ} ...myslím, že to byla srdcová dáma. (...jeg tror det var en hjerterdame) (The Czech National Corpus, Grass, G., *Plechový bubínek*)

(212) _{NO} Mens hjerter er aristokratiet, de varme og vise. Hjerterdame, der har du meg: Og som du vet baserer den vanlige kortstokken seg på tarot, et system som er så gammelt at det kanskje kan stamme fra Atlantis! [SK01EgTo01.5538](#)

12.4 Лежать на сердце, что-то у кого на сердце

Nå skal vi se på to uttrykk som virker å være helt ekvivalente.

_{RU} лежать на сердце / что-то у кого на сердце

_{CZ} ležet někomu na srdci (å ligge noen på hjertet) / **_{mit něco na srdci}** (å ha noe på hjertet),

_{NO} noe ligger noen på hjertet / å ha noe på hjertet

På russisk betyr idiomet _{RU} *лежать на сердце* at noe negativt plager deg. I ordboken på Academic.ru står det også at det er et gammelt uttrykk. “О том, что является причиной постоянных забот.” (Academic.ru)

(213) _{RU} И это сознание того, что оскорбление еще не вымещено, что злоба не излита, а лежит на сердце, (The Russian National Corpus, Толстой, Л. Н., *Война и мир*)

Det andre uttrykket _{RU} *что-то у кого на сердце* virker ikke utelukkende negativt, og henger sammen med følelser som kan være både positive og negative “На сердце что

---

²⁷ Russisk bruker et annet navn på dette spillekortet, nemlig _{RU} *червовая дама*.

у кого. Разг. Экспрес. Кто-либо испытывает какие-либо чувства, переживания.”
(Academic.ru)

- (214) ^{RU} Говори́ всегда́ правду, и бу́дет у тебя́ всегда́ светло́ на се́рдце и я́сно на ду́ше!
(The Russian National Corpus, Чарская, Л. А., *Галина правда*)
- (215) ^{RU} Мо́ре успоко́илось, вы́глянуло со́лнце, и всё бы́ло бы, как пре́жде, е́сли бы не тяжёлая тоска́ на се́рдце у Мару́си. (The Russian National Corpus, Дорофеев, А., *Эле-Фантик*)

I tsjekkisk, i motsetning til russisk, brukes uttrykket *CZ ležet někomu na srdci* (å ligge noen på hjertet) ganske aktivt, og det blir ikke betraktet gammeldags. Som en morsmålsbruker oppfatter jeg det tsjekkiske idiomet ikke bare negativt som på russisk. Når *noe ligger noen på hjerte* i tsjekkisk, betyr det også at man enten vil fortelle noen om det eller at man bryr seg om det. Det samme finner vi også i den fraseologiske tsjekkisk-engelske ordboken av Řešetka. “Ležet někomu na srdci - *he_{etc} has something at heart, be close/dear /near to someone’s heart” (Řešetka, 1999:505). Følgende eksemper fra Intercorp og Det tsjekkiske nasjonale korpuset bekrefter dette.

- (216) ^{CZ} Kdyby mi neleželo na srdci vaše dobro...(Hvis din godhet ikke ville ligge meg på hjertet...) (The Czech National Corpus, Chase, J. H., *Piksla červů*)
- (217) ^{CZ} Leži mi na srdci celá Noemova archa. (Det hele Noahs ark ligger meg på hjertet.) (The Czech National Corpus, Le Carré, J., *Ruská sekce*)
- (218) ^{CZ} ...verše o tom, co viděli kolem sebe, a o tom, co jim leželo na srdci. (...vers om det som de så omkring seg og om det som lå dem på hjertet) (Intercorp)

Det andre uttrykket *CZ mít něco na srdci* (å ha noe på hjertet) henviser til noe som er mer negativt på samme måte som på russisk ^{RU} *лежать на сердце*. Det er noe tungt som man må fortelle til andre. I ordboken av Řešetka finner vi også oversettelsen som samsvarer med min oppfatning som morsmålsbruker. “Mít něco na srdci *something is_{etc} on his mind, *something is_{etc} worrying/bugging him_{etc}” (Řešetka, 1999:505).

- (219) ^{CZ} ...bylo vidět, že ten muž toho má mnoho na srdci, co mu chce říci. (Man kunne se at den mannen hadde mye på hjertet som han ville si til ham.) (Intercorp)
- (220) ^{CZ} Máš něco na srdci? (Har du noe på hjertet?) (The Czech National Corpus, Chase, J. H., *Piksla červů*)

La oss se på de norske ekvivalentene *NO noe ligger noen på hjertet* og *NO å ha noe på hjertet*. Det norske uttrykket *NO å ha noe på hjertet* oversettes i Berkovs norsk – russisk ordbok som “иметь желание/потребность сказать что-л” (Berkov, 2003:503).

Dette stemmer med det tsjekkiske *CZ mít něco na srdci (å ha noe på hjertet)* som har den samme betydningen.

- (221) *NO* ...han er dessuten akkurat ferdig med The Dharma Bums, han har som vanlig mye på hjerte, han renner som vanlig over, er som vanlig i fyr og flamme, på en underlig kjapp og varm og morsom måte). [SK01AaSt01.659](#)

I den russisk-norske ordboken av Berkov finner vi at “Что лежит у него на сердце?” oversettes med “Hva ligger ham på hjerte?” (Berkov, 2011:437), mens i den samme norsk-russiske ordboken står det “det ligger meg på hjertet – это меня очень занимает/тревожит, я очень серьезно отношусь к этому” (Berkov, 2003:503), og “det ligger ham sterkt på hjertet – он принимает это близко к сердцу” (Berkov, 2003:717).

- (222) *NO* Selv om den nye handlingsplanen først og fremst er rettet mot bakmennene, ligger det meg sterkt på hjerte at den også må handle i solidaritet med kvinnene, sier Liv Jessen. [AV06AI0220.89](#)

Dette kan bety at det er godt mulig å oversette *RU лежать на сердце* med de tilsvarende norske og tsjekkiske uttrykkene *NO noe ligger noen på hjertet* og *CZ ležet někomu na srdci (å ligge noen på hjertet)* fordi sistnevnte både har positive og negative betydninger, mens man ikke kan oversette de norske og tsjekkiske idiomene med det russiske *RU лежать на сердце* i alle tilfeller, siden det russiske idiomet mangler den positive betydningen *å bry seg om noe*. Dette ser vi på det følgende eksempelet fra RuN-korpuset da det ble brukt oversettelsen med det norske *NO å ha noe på hjertet* selv om det ikke ble brukt det tilsvarende russiske idiomet i originalet.

- (223) *RU* Князь, казалось, имел сказать еще многое. [LNT2R.s3232](#)

- (224) *NO* Fyrsten hadde nok enda mye på hjertet [LNT2TN.s3088](#)

12.5 Сердце (не) лежит у кого к чему

Nå skal vi se på idiomet *сердце (не) лежит у кого к чему*. Dette uttrykket mangler tilsvarende idiommer både i tsjekkisk og norsk. Jeg har valgt dette idiomet fordi det lett kan forveksles med uttrykkene fra det foregående kapittelet selv om det betyr noe helt annet.

RU **сердце (не) лежит у кого к чему**

Dette idiomet betyr enten at noen (ikke) er villig til å gjøre noe eller at noen (ikke) liker noen eller (ikke) har tro på noen. La oss se hva vi finner i russiske ordbøker. “сердце лежит (не лежит) к кому, чему-л. – о склонности, расположении (неприязненности, нерасположении) к кому-, чему-л.” (Tichonov, 2004:540).

сердце не лежит (разг.)

-к кому. Нет доверия, симпатии, расположения к кому-либо; кому-либо не нравится кто-либо чем-либо.

-к чему. Нет желания, склонности (делать что-либо) (Academic.ru)

På norsk blir dette uttrykket vanligvis oversatt med ordet *motvilje*. I den illustrerte boken av russiske idiommer ble RU *сердце не лежит у кого к чему* omskrevet på norsk som “noen har motvilje mot noe” (Dubrovin, Berkov, 1988:254) og i Berkovs russisk-norsk ordbok finner vi “у него душа сердце не лежит к – han har motvilje mot” (Berkov, 2011:437). Jeg har funnet noen eksempler i det russiske nasjonale korpuset som stemmer med ordbøkene.

- (225) RU Есть и другие варианты, но ни к одному из них сёрдце не лежйт. (The Russian National Corpus, Трещанская, М., *Всех -- на анализ!*)
- (226) RU Казалось, все обстоятельства говорили в пользу Михаила Максимовича, но дедушка повторял свое: «Хорош парень, ловок и смышлен, а сердце не лежит» (The Russian National Corpus, Аксаков, С. Т., *Семейная хроника*)
- (227) RU Ведомые иначе, все эти местечковые евреи, к которым мое сердце лежит, вероятно, больше, чем Ваше, чувствовали и действовали бы совершенно иначе. (The Russian National Corpus, Шульгин, В. В., *В.А. Маклакову 15 января 1930 года*)
- (228) RU Как-то, Фелисата Герасимовна, к простым людям больше сердце лежит. (The Russian National Corpus, Островский, А. Н., *Доходное место*)

Det er verdt å merke at det finnes et uttrykk på norsk NO *hjerte ligger i noe /hos noen* som høres veldig lignende ut som det russiske RU *сердце (не) лежит у кого к чему* selv om jeg ikke har funnet det som en oversettelse av det russiske uttrykket eller i parallelle korpora.

- (229) NO Men hennes hjerte ligger i Norden.. [TV02UM9401.3802](#)
- (230) NO Mitt hjerte ligger verken hos klassikerne eller det nyskrevne, men i vekselvirkningen mellom dem. [AV02BT970503064.41](#)

12.6 Сердце упало

RU **сердце упало**

NO **hjertet sank (i brystet)**

CZ **srđce (komu) spadlo do kalhot** (*hjertet falt i buksene*)

Idiomene *RU сердце упало* og *NO hjertet sank* har to betydninger. Vi bruker dem når vi bekymrer oss, savner noe eller er skuffet. I tillegg kan disse uttrykkene bety at vi frykter noe. I Academic.ru ordbøker finner vi at “сердце падает у кого. сердце упало у кого. Разг. Экспрес. Кто-либо чувствует уныние, тоску, тревогу, (..) о духомъ упавшемъ, (...) о внезапном чувстве страха, тревоги” (Academic.ru). Definisjonen i Birichs ordboken stemmer med dette selv om den ikke tilbyr begge betydninger “сердце падает у кого см. бояться, страшно” (Birich, 2009: 392).

Norsk bruker vanligvis tilsvarende idiomet *NO hjertet sank (i brystet)*, og har også to mulige betydninger som russisk.

(231) **RU** ...сердце упало: Николай Аполлонович от стола отскочил. [AB7R.s1364](#)

NO ...hjertet sank i brystet på Nikolaj Apollonovitsj: han skvatt vekk fra bordet. [AB7TN.s1345](#)

(232) **RU** ...он был полувыдвинут; сердце упало в нем: как мог он в неосторожности позабыть запереть? [AB8R.s100](#)

NO ...den var halvveis uttrukket; hjertet sank i brystet: hvordan kunne han være så uforsiktig å glemme å låse? [AB8TN.s91](#)

La oss se på de andre norske oversettelsene i RuN-korpuset siden jeg fikk ganske mange treff. Det finnes en interessant oversettelse på norsk som erstsatter *hjertet* med ordet *motet*. Jeg fant oversettelsene *motet sank* eller *motet forlot ham* i korpuset.

(233) **RU** И сердце упало: Николай Аполлонович ощутил, что самая кожа его облекает не тело. [AB7R.s1422](#)

NO Og motet sank: Nikolaj Apollonovitsj følte at selve huden hans ikke omsluttet kroppen. [AB7TN.s1404](#)

(234) **RU** Но окончательно его сердце упало, когда он услышал, что в замке двери тихонько поворачивается английский ключ. [MB4R.s4367](#)

NO Men definitivt forlot motet ham da han hørte en yalenøkkel stille dreie rundt i låsen.
[MB4TN.s4373](#)²⁸

Det følgende sitatet fra artikkelen av Anne Golden tilbyr oss en forklaring på hvorfor norsk bruker ordet *motet* istedenfor *hjertet*.

Ifølge Falk og Torp (1994) hadde romerne og grekerne denne forestillingen til felles med jødene at hjertet var setet for følelsene og særlig for medlidenheten. De gamle hedenske germanerne tenkte seg derimot hjertet som setet for motet. Begge disse synene-som for øvrig er ganske beslektet – er fortsatt representert i norsk gjennom uttrykk i språket. (Golden, 2001:2)

Én gang ble også det russiske uttrykket *RU сердце упало* oversatt med en omskriving. I dette tilfellet var det med *alle var redde*.

(235) *RU* Поднялась суматоха; у всех сердце упало; бросились как ни попало на крик.
[FD2R.s2594](#)

NO Det ble full forvirring, alle var redde, de styrtet bort der de hadde hørt skriket.
[FD2TN.s2589](#)

På tsjekkisk finnes det et lignende uttrykk *CZ srdce spadlo do kalhot (hjertet falt i buksene)* som kunne godt brukes i en del av oversettelsene, men det brukes bare i sammenheng med frykt. Interessant nok har jeg funnet et likt eksempel i ParaSol korpuset som eksempelet nr. (234) fra RuN-korpuset.

(236) *RU* Но окончательно его сердце упало, когда он услышал, что в замке двери тихонько проворачивается английский ключ. (Parasol 57318)

CZ K dovršení všeho kdosi tiše otácel v zámku klíčem - a to ho dorazilo. (Parasol 55685)

Den tsjekkiske oversettelsen - *a to ho dorazilo* er ganske ekspressiv, og betyr omtrent “etter det orket han ikke mer”. Oversetteren valgte ikke det tsjekkiske idiomet *CZ srdce spadlo do kalhot (hjertet falt i buksene)* selv om det er snakk om frykt her. Vedkommende brukte en omskriving som ikke heller er en god oversettelse etter min mening. Jeg skjønner egentlig ikke hva denne oversettelsen skulle bety i denne setningen. Jeg tviler på om oversetteren har skjønnet originalen fordi denne oversettelsen passer ikke til denne sammenhengen.

---

²⁸ Begge to oversettelsene fra russisk til norsk har blitt gjort av Erik Egeberg.

Men hvordan er dette mulig når det finnes et lignende uttrykk på tsjekkisk? Problemet er kanskje at de russiske og norske uttrykkene har en ekstra betydning *å bekymre seg, å savne noe, å være skuffet* som det tsjekkiske idiomet mangler. I tsjekkisk brukes uttrykket *cz srdce spadlo do kalhot (hjertet falt i buksene)* utelukkende i sammenheng med frykt eller sjokk. Fra situasjonen i eksempel (236) er det ganske klart at det er snakk om frykt. Det er ikke mulig å forklare denne oversettelsen med sikkerhet, men vi kan anta at den tsjekkiske oversetteren kjente det russiske uttrykket bare fra sammenhenger når det ikke er mulig å oversette det med det tsjekkiske *cz srdce spadlo do kalhot (hjertet falt i buksene)*, og han/hun visste ikke at *RU cepdce yпaлo* har flere betydninger.

12.7 Oppsummering

I denne siste oppsummeringen gir jeg et sammendrag av kapittel tolv som handlet om idiomer med kroppsdelene *cepдce*.

RUSSISK	Norsk	Tsjekkisk
Сердцеед	< _T	=
Заячья душонка	< _T	=
Дама сердца	Ø	Ø
Лечь на сердце, что-то у кого на сердце	< _T	< _T
Сердце упало	=	> _T

Tabell 9: Oppsummeringen av idiomene med kroppsdelene *cepдce*

Tegnforklaring:

- = idiomene har identiske betydninger (funksjonelle ekvivalenter)
- Ø idiomet finnes ikke (brukes ikke) i målpråket
- ≠ idiomet i målpråket har en annen betydning (falske venner)
- < idiomet i målpråket har flere betydninger enn idiomet i kildepråket
- > idiomet i målpråket dekker bare en delmengde av betydningene til idiomet i kildepråket

T	tverrspråklige nære synonymer
A	asymmetrisk polysemi

Tabellen viser at det er tre uttrykk som tilsvarer russiske idiommer slik at vi kan kalle dem funksjonelle ekvivalenter. På tsjekkisk er det uttrykket *CZ lamač srdcí* (*knuser av hjerter*) og *CZ zaječí srdce* (*harehjerte*) som sammenfaller med det russiske *RU сердцеед* og *RU заячья душонка*. På norsk er det idiommet *NO hjertet sank (i brystet)* som tilsvarer det russiske uttrykket *RU сердце упало*.

I tabellen ser vi også at det er to uttrykk, det norske *NO hjertedame* og det tsjekkiske *CZ dáma srdce* (*dame av hjerte*) som ikke brukes tilsvarende til det russiske idiommet *RU дама сердца*.

De andre tilfellene har enten flere betydninger i kildespråket russisk eller målspråket norsk/tsjekkisk. Alle tilfellene blir klassifisert som tverrspråklige nære synonymer ifølge den funksjonelle typologien til Dobrovolskij og Piirainen. Jeg undersøkte det norske idiommet *NO hjerteknuser* som har flere betydninger enn det russiske *RU сердцеед*. Det samme har også uttrykket *NO harehjerte* i forhold til det russiske *RU заячья душонка*.

Både det norske *NO noe ligger noen på hjertet / å ha noe på hjertet* og det tsjekkiske *CZ ležet někomu na srdci* (*å ligge noen på hjertet*) / *mít něco na srdci* (*å ha noe på hjertet*) har flere betydninger enn det russiske idiommet *RU лежать на сердце / что-то у кого на сердце*. Det er bare ett tilfelle hvor russisk har flere betydninger, og det er ved det tsjekkiske *CZ srdce (komu) spadlo do kalhot* (*hjertet falt i buksene*) som mangler en av betydningene til det russiske idiommet *RU сердце упало*.

13 Konklusjon

Her vil jeg gi en konklusjon av min undersøkelse. Jeg vil presentere en oppsummeringstabell som inneholder alle tabellene med de ulike kroppsdelene fra den praktiske delen av oppgaven. Til sammen er det 18 idiomer i oppsummeringstabellen.²⁹ Det er relativt få idiomer som undersøkes i min oppgave, og det er derfor vanskelig å trekke kvantitative konklusjoner, men jeg vil likevel trekke fram noen kvalitative resultater.

RUSSISK	Norsk	Tsjekkisk
рука		
с пустыми руками	< _T	=
(идти) рука в руку/ рука об руку	> _T	> _T
от руки	≠	< _A
глаз/око		
Броситься/бросаться в глаза	Ø	< _T
Пускать пыль в глаза кому-л.	> _T	≠
На глаз/на глазок	=	≠
голова		
Терять/потерять голову	> _T	> _T
Посыпать голову пеплом	Ø	> _T
Биться головой об стену/стенку	> _A	> _A
С/от головы до пяток, с головы до ног, с ног до головы	Ø	=

---

²⁹ Det finnes 21 idiomer i den praktiske delen, men det var bare 18 som var relevante for oppsummeringstabellen.

RUSSISK	Norsk	Tsjekkisk
нога		
Брать/взять ноги в руки	=	=
На ногах	=	=
Вверх ногами	Ø	> _T
сердце		
Сердцеед	< _T	=
Заячья душонка	< _T	=
Дама сердца	Ø	Ø
Лежать на сердце, что-то у кого на сердце	< _T	< _T
Сердце упало	=	> _T

Tabell 10: Oppsummering av idiomene med de ulike kroppsdelene

Tegnforklaring:

- = idiomene har identiske betydninger (funksjonelle ekvivalenter)
- Ø idiomet finnes ikke (brukes ikke) i målspråket
- ≠ idiomet i målspråket har en annen betydning (falske venner)
- < idiomet i målspråket har flere betydninger enn idiomet i kildespråket
- > idiomet i målspråket dekker bare en delmengde av betydningene til idiomet i kildespråket
- _T tverrspråklige nære synonymer
- _A asymmetrisk polysemi

Jeg kan ikke si noe om sammenfallet mellom russisk og tsjekkisk (slaviske språk) er større i forhold til norsk siden jeg ikke har basert min undersøkelse på idiommer som er like, men det er likevel én ting som er interessant i min undersøkelse. For 18 idiommer er det sju som har den samme klassifiseringen (=, ≠, <, >, Ø, _T, _A) både på norsk og tsjekkisk i forhold til russisk. Det betyr at det er et sammenfall i norsk og tsjekkisk i ca. 40% av

mine idiomer. For eksempel idiomet *RU* *терять/потерять голову* har flere betydninger på russisk enn både norsk og tsjekkisk.

Терять/потерять голову	> _T	> _T
------------------------	----------------	----------------

Vi kan se fra oppsummeringstabellen at det ganske ofte forekommer idiomer som i målspåkene mangler noen betydninger eller har ekstra betydninger i forhold til russisk. Man ville kanskje anta at hvis betydningen av et idiom på norsk/tsjekkisk ikke sammenfaller med det russiske idiomet, er det på grunn av at idiomet har en annen betydning eller at norsk/tsjekkisk fullstendig mangler et slikt idiom. Men det er ganske hyppig at forskjellene oppstår fordi kildepråket har flere betydninger enn målpråket eller omvendt.

Dessuten er det veldig mange flere idiomer som blir klassifisert som tverrspråklige nære synonymmer (14 treff) enn asymmetrisk polysemi (3 treff). Det er nettopp tverrspråklige synonymmer som Dobrovolskij og Piirainen peker på når de hevder at mange av idiomene tradisjonelt og feilaktig blir betraktet som funksjonelle ekvivalenter.

Since near – equivalents of this kind traditionally were treated as “full equivalents”, it seems especially important to draw attention to them from both a theoretical and practical point of view. (Dobrovolskij, Piirainen, 2005:69)

Det at jeg har oppdaget så mange tilfeller med flere betydninger enten i kilde- eller målpråket, sier kanskje noe om hvordan forskjeller mellom idiomer med den samme kroppsdelen skapes. Nye betydninger kommer til, mens andre forsvinner. Språket utvikler seg, og slike endringer gjelder alle språklige enheter, ikke bare idiomer.

Noe av det som er mest spennende for alle som lærer språk, er falske venner, altså idiomer som ser like ut, men som har en helt forskjellig betydning. Jeg har funnet tre falske venner i min undersøkelse. Jeg viser en oversikt over dem i tabellen nedenfor.

RUSSISK	Norsk	Tsjekkisk
от руки	fra hånd	--
пускать пыль в глаза кому-л	--	házet/sypat písek do očí (<i>å kaste/strø sanden i øynene</i>)
на глаз/на глазок	--	naoko (<i>på øyet</i>)

Tabell 11: Oversikt over falske venner

Det var ganske klart for meg allerede da jeg begynte å skrive denne oppgaven at man ikke kunne utforske idiomer på den måten jeg hadde planlagt ved å bare bruke forskjellige ordbøker. Dessuten finnes det ingen fraseologisk tospråklig ordbok i norsk og russisk. Derfor måtte jeg bruke vanlige ordbøker. Likevel står det veldig lite i ordbøker om små betydningsnyanser som egentlig var mitt hovedfokus. Jeg fant det derfor veldig nyttig å bruke korpora for å finne ut hvordan idiomene egentlig brukes. De fleste tospråklige eksemplene har jeg fått fra RuN-korpuset. Dette korpuset er også enklest å bruke når det gjelder begrensning av søk, henvisninger til kilde, arbeid med setninger i kontekst osv. Det er likevel synd at RuN-korpuset dessverre ikke inneholder tsjekkisk. Når det gjelder tsjekkisk, har jeg funnet ganske lite i ParaSol og Intercorp, og det var mye vanskeligere å jobbe med disse korporaene.

14 Avslutning

Det var ganske lett å velge dette temaet for min oppgave fordi jeg alltid har syntes at idiomer er spennende og artige, men det var mye vanskeligere å bestemme seg for på hvilken måte jeg ville ta tak i dette emnet. Jeg kunne ha valgt “ikke-problematiske” idiomer i alle tre språk, og laget en liste over fulle ekvivalenter, del-ekvivalenter og ikke-ekvivalenter. Dette er en vanlig metode i masteroppgaver i russisk språk i Tsjekkia, men det var ikke mitt mål med denne oppgaven. Det er ingen stor verdi i en slik klassifikasjon. Jeg ville helst finne noe interessant som kunne ha en mer praktisk nytte, og være litt mer “nyskapende”.

I løpet av skriveingen har jeg oppdaget at jeg måtte betale en pris for det. Det finnes ikke én metode eller ett mønster man kan følge når man gjør en slik undersøkelse. Jeg kan godt skjønne hvorfor lingvistene utforsker andre språklige disipliner hvor det finnes et system og klare regler, og hvor det er mye lettere “å være vitenskapelig”. Likevel er jeg glad at jeg har valgt idiomer, og at jeg har skrevet denne oppgaven slik som jeg har gjort. Det var en lang prosess, men nyttig og lærerik.

Selv om resultatet av min forskning bare har blitt et lite antall av idiomer, ligger det ganske mye arbeid bak dataundersøkelsene. Jeg måtte gå gjennom alle treff med kroppsdelene i korpora med russisk som originalspråk, og norsk eller tsjekkisk som oversettelse. Det var mye pirkearbeid for å finne noe som jeg kunne bruke i min undersøkelse. Til slutt satt jeg igjen med noen få idiomer, men jeg tror at mine funn er ganske interessante, ikke bare fra et lingvistisk synspunkt, men også mer praktisk fordi det ikke er mulig å finne slik informasjon i noen lærebøker, ordbøker eller andre kilder.

Jeg har blitt fascinert av dette emnet fordi når man lærer nye språk, opplever man språk- og kulturforskjeller ganske sterkt. Det finnes mange språk og individuell språklig variasjon hos brukerne. Hvert menneske uttrykker seg på sin egen måte, forskjellig fra andre. Likevel finnes det uttrykk som er ganske like selv om de finnes i helt forskjellige kulturer og språk. Kanskje noe av det som er universelt i oss mennesker, uavhengig av hvor vi kommer fra, blir uttrykt i språket ved hjelp av vår kropp. Men hvert språk og kultur utvikler seg, og dermed kan ellers like uttrykk i to eller flere språk få eller miste noen av sine betydninger.

Disse ørsmå betydningsforskjellene kan skape problemer for oss som prøver å lære et fremmedspråk, særlig når vi ikke finner svaret i ordboken. Og dette var egentlig mitt mål med denne oppgaven. Å vise at det finnes fortsatt mye gjemt innen denne disiplinen som er verdt å utforske, mange ørsmå betydningsforskjeller som er spennende og nyttig å være bevist på.

Litteraturliste

Primære kilder

Academic.ru Tilgjengelig fra <<http://dic.academic.ru>> [Oppsøkt 12.okt.2012]

Baranov, A. N., Dobrovolskij, D.O. 2009. *Frazeologičeskij objasnitelnyj slovar russkogo jazyka*. Ėksmo, Moskva.

Bergenholtz, H. 1997. *Nordisk leksikografisk ordbok*. Universitetsforlaget, Oslo.

Berkov, V. P. 2003. *Stor Norsk –russisk ordbok*. Kunnskapsforlaget, Oslo.

Berkov, V. P. 2011. *Stor Russisk-norsk ordbok*. Kunnskapsforlaget, Oslo.

Berkov, V. P. 1987. *Stor Russisk-norsk ordbok*. Kunnskapsforlaget, Oslo.

Birich, A. K. 2009. *Slovar frazeologičeskich sinonimov russkogo jazyka*. AST, Moskva.

Bokmålsordboka på nett: Tilgjengelig fra <www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html> [Oppsøkt 3.okt.2012]

Čermák, F. 1994. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Academia, Praha.

Den Katolske Kirke. Askeonsdag. Tilgjengelig fra <http://www.katolsk.no/biografier/historisk/aske_ons> [Oppsøkt 31.jan.2013]

Eberhard-Gran, M. 2003. *Barselomsorg i et tverrkulturelt og historisk perspektiv*. Tidsskrift for Det norske legeforening. Nr. 24. Tilgjengelig fra <<http://tidsskriftet.no/article/941019>> [Oppsøkt 21.mars 2013]

Gramota.ru Tilgjengelig fra <www.gramota.ru> [Oppsøkt 21.jan.2013]

Knihy na netu, Shakespeare, W. Hamlet. Tilgjengelig fra <<http://www.protivanek.cz/knihy/hamlet.html>> [Oppsøkt 7.okt.2012]

Leksikografisk bokmålskorpus Tilgjengelig fra <http://tekstlab.uio.no/glossa/html/index_dev.php?corpus=bokmal> [Oppsøkt 1.okt.2012]

Lib.Ru: Библиотека Максима Мошкова

Tilgjengelig fra <<http://lib.ru/>> [Oppsøkt 14.nov.2012]

Martínková, M. 1953. *Rusko-český frazeologický slovník*. SPN, Praha.

Nettbibelen Tilgjengelig fra <<http://www.bibel.no/>> [Oppsøkt 28.jan.2013]

Online Etymology Dictionary

Tilgjengelig fra <<http://www.etymonline.com/index.php?search=phraseology>> [Oppsøkt 9.apr.2013]

ParaSol: A Parallel Corpus of Slavic and other languages

Tilgjengelig fra <<http://parasol.unibe.ch/>> [Oppsøkt 2.okt.2012]

Řešetka, M. 1999. *Frazeologický idiomatický slovník, česko-anglický*. Fin Publishing, Olomouc.

Stepanova, L. 2007. *Rusko-český frazeologický slovník*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc.

The Czech National Corpus - InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK: Praha. Tilgjengelig fra <<http://www.korpus.cz>> [Oppsøkt 2.okt.2012]

The Czech National Corpus - SYN2010.2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK: Tilgjengelig fra <<http://www.korpus.cz>> [Oppsøkt 2.okt.2012]

The RuN Corpus

Tilgjengelig fra <http://www.tekstlab.uio.no/glossa/html/index_dev.php?corpus=run> [Oppsøkt 1.okt.2012]

The Russian National Corpus

Tilgjengelig fra <<http://www.ruscorpora.ru/en/index.html>> [Oppsøkt 3.okt.2012]

Tichonov, A. N. 2004. *Frazeologičeskij slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Flinta, Moskva.

Wiktionary, den frie ordboka Tilgjengelig fra

<<http://no.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Forside>> [Oppsøkt 29.nov.2012]

Sekundære kilder

- Baker, M.** 1992. *In Other Words. A Coursebook On Translation*. Routledge, London.
- Berkov, V.** 1997. *Norsk ordlære*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Čermák, F.** 1982. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Univerzita Karlova, Praha.
- Čermák, F.** 1998. *Somatic Idioms Revisited*. In EUROPHRAS 95 Europäische Phraseologie im Vergleich: Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt, Hrsg. W. Eismann. Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum. (Studien zur Phraseologie und Parömiologie 15), 109-119.
- Čermák, F.** 2007. *Czech and general phraseology*. Karolinum, Praha.
- Cowie, A. P.** 1998. *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Clarendon Press, Oxford.
- Dobrovolskij, D., Piirainen, E.** 2005. *Figurative Language. Cross-cultural and Cross-linguistic perspectives*. Elsevier Ltd, Oxford.
- Dubrovin, M. I., Berkov, V.** 1988. *Russiske idiommer i bilder*. Gyldendal, København.
- Enfield, N.J., Majid A., Van Sladen, M.** 2006. *Cross-linguistic categorization of the body: Introduction*. Language Science 28:137-147.
- Evans, V., Green, M.** 2006. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Filipec, J.** 1984. *Česka frazeologie*. I: Naše řeč. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, 1984, roč. 67, č. 3. Tilgjengelig fra <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6460>> [Oppsøkt 3.des.2012]
- Gasser, M.** 2006. *How language works*. Tilgjengelig fra <www.indiana.edu/~hlw/Composition/compositionality.html> [Oppsøkt 22.nov.2012]
- Gibbs, R.W.** 2006. *Embodiment and cognitive science*. Cambridge University Press.
- Glucksberg, S.** 2001. *Understanding Figurative Language: From Metaphor to Idioms*. Oxford University Press, Oxford.
- Golden, A.** 2001. Hvem er det som har hodet fullt av ideer, hjertet på riktig sted, tarhånd om de lovende studentene og har beina godt plantet på jorda? Menneskets kropp som kildedomene i metonymiske og metaforiske uttrykk. I Golden, A., Uri, H. *ANTON: Andrespråk, tospråkighet, norsk. Festskrift til Anne Hvenekildes 60-årsdag*. Unipub, Oslo.
- Granger, S., Meunier F.** 2008. *Phraseology. An interdisciplinary perspective*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.

Kemmer, S. 2010. *About Cognitive Linguistics. Historical Background.* Tilgjengelig fra <<http://www.cognitivelinguistics.org/cl.shtml>> [Oppsøkt 27.feb.2013]

Knowles, M., Moon, R. 2006. *Introducing Metaphor.* Routledge, London.

Kozak-Opsahl, K. 2010. *Polish idioms and their equivalents in Norwegian. A cross-linguistic analysis.* PhD. Universitetet i Oslo, Oslo.

Kövecses, Z. 2002. *Metaphor. A practical introduction.* Oxford University Press, Oxford.

Lakoff, G., Johnson, M. 2003. *Hverdagslivets metaforer.* Fornuft, følelser og menneskehjernen. Pax Forlag, Oslo.

Langlotz, A. 2006. *Idiomatic Creativity: A Cognitive-linguistic Model of Idiom representation.* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.

Larin, B. A. 1977. Očerki po frazeologii. I: Larin, B.A. *Istorija russkovo jazyka i obščee jazykoznanie.* Tilgjengelig fra <<http://www.durov.com/linguistics2.htm>> [Oppsøkt 3.des.2012]

Nida, E. A., Taber, Ch. R. 1969. *Theory and Practice of Translation.* E.J. Brill, Leiden
Språkrådet. Påskeord.

Tilgjengelig fra <<http://www.sprakradet.no/Aktuelt-ord/Paskeord>> [Oppsøkt 31.jan.2013]

Store Norske Leksikon

Tilgjengelig fra <<http://snl.no>> [Oppsøkt 31.jan.2013]

Vannebo, K. I. 2006. *Katta i sekken og andre uttrykk. Bruk, bakgrunn og betydning.* Cappelen, Oslo.

Vinogradov, V.V. 1977. Ob osnovnyh tipech frazeologičeskich edinic v russkom jazyke. In Vinogradov, V.V. *Izbrannye trudy. Leksikologia i leksikografia.* Tilgjengelig fra <<http://www.durov.com/linguistics2.htm>> [Oppsøkt 3.des.2012]

With, L. 2007. *Idiomer under lupen. En teoretisk-empirisk studie av idiomatiske uttrykk i norsk.* Universitetet i Oslo, Oslo.

Ziem, A., Staffeldt S. 2011. Compositional and embodied meanings of somatisms. A corpus-based approach to phraseologisms. I Schönefeld, D. 2011. *Converging Evidence. Methodological and theoretical issues for linguistic research.* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.